

Univerzita Karlova v Praze

Právnická fakulta

David Marek

**VÝVOJ PRÁVNÍ ÚPRAVY TOVÁRENSKÉHO
PODNIKÁNÍ V ČESKOSLOVENSKU**

**(Development of legal regulations of factory
entrepreneurship in Czechoslovakia)**

Rigorózní práce

Konzultant rigorózní práce: doc. JUDr. Ladislav Soukup, CSc.

Katedra právních dějin

Datum vypracování práce: 15. května 2014

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou rigorózní práci vypracoval samostatně za použití zdrojů a literatury v ní uvedených. Práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 15. května 2014

David Marek

Poděkování

Děkuji panu doc. JUDr. Ladislavu Soukupovi, CSc., konzultantovi mé rigorózní práce za cenné rady, vřelý přístup a pomoc při zpracování.

V Praze dne 15. května 2014

David Marek

Obsah

Úvod	1
Kapitola I. Prameny živnostenského práva a právní úprava továrního podnikání od roku 1945	4
Kapitola II. Živnostenské podnikání obecně do roku 1945	10
a) Základní pojmy	10
b) Továrny podle živnostenských předpisů	27
c) Exkurs – Živnost „výroba a opravy plynových masek“	33
Kapitola III. Zaměstnanecké odbory	38
a) Závodní rady a závodní výbory po vzniku republiky	38
b) Závodní a podnikové rady po osvobození	41
Kapitola IV. Živnost „Tovární výroba přístrojů Strašnice“ podle archivní právní dokumentace.	48
Kapitola V. Národní správa a konfiskace obecně	52
a) Národní správce	57
b) Konfiskace nepřátelského majetku	59
Kapitola VI. Národní správa a konfiskace firmy V. Horák	68
Kapitola VII. Národní podniky a komunální podniky	101
Představenstvo národního podniku	102
Ředitel národního podniku	105
Financování národních podniků	106
Sociální, vzdělávací a podobné fondy	108
Účtování národních podniků	108
Podniková kontrola	108
Zaměstnanci národních podniku	109
Řízení národních podniků – ústřední orgány	109
Zaměstnanci národních podniků průmyslových	116

Nadřízené orgány	116
Zrušení národního podniku	117
Přechodná a závěrečná ustanovení	118
Komunální podniky	119
Závěr	129
Seznam literatury	134
Seznam právních předpisů	136
Vybrané judikáty	142
Archivní dokumenty	143
Development of legal regulations of factory entrepreneurship in Czechoslovakia (resumé)	145
Abstrakt	147
Abstract	148
Klíčová slova rigorózní práce	149

Úvod

Právní předpisy továrního podnikání podle uspořádání československého právního řádu historicky spadají do živnostenského práva. To tvoří poměrně rozsáhlou soustavu norem veřejného a soukromého práva. Výklad o něm v předkládané práci začíná přehledem pramenů. Jejich vznik a počátek působení v praxi sahá do poloviny 19. století. V předkládané práci se zabývám původně rakouským živnostenským právem platným a aplikovaným v českých zemích. Uherskou právní úpravu, která se netýkala existence českých továrních provozů, ponechávám pro jinou práci. Československo převzalo už vyspělou podobu živnostenského práva (dříve rakouskou a uherskou), zdokonalovanou po více než půl století, která tovární výrobě dostačovala.

Živnostenské právo pak za trvání Československé republiky bylo v menší míře doplňováno a přizpůsobováno potřebám hospodářství země ve dvacátých a třicátých letech minulého století. V době nacistické okupace prošlo tvrdými změnami podle zájmu okupantů. Od května roku 1945 se mohlo jeho uplatňování obnovit v předválečné – předprotektorátní podobě. Blížil se však konec živnostenského podnikání založeného na soukromém vlastnictví továren a všech dalších provozů s výjimkou zemědělství. Živnosti byly z ideologických a mocenských důvodů vedením státu omezovány, živnostenské právo se postupně stávalo nepotřebným. Bouřlivý politický vývoj společnosti probíhal rychleji, než mohly odrážet živnostenské předpisy. Změny ve vlastnických vztazích (konfiskace a znárodňování) podniků, řízení hospodářství celé země státem, vedly ke zrušení starých předpisů. Většinou zaniklo samostatné, státem dříve jen částečně regulované živnostenské podnikání a živnostenské továrenské právo přestalo existovat s ním.

Tovární výrobu v dalším období, od padesátých let upravovalo právo hospodářské až do počátku devadesátých let minulého století, do uskutečnění dalších převratných ekonomických a společenských změn uvnitř našeho státu i v zahraničí.

Právní úprava podnikání na tovární bázi, tedy vlastně velkovýroba, se od poloviny 19. století řídila stejnými hlavními principy, jako činnost výrobní, obchodní nebo poskytování služeb samostatnými živnostníky. Její výklad v této práci vychází ze základního předpisu, živnostenského řádu, většinou v souladu s jeho systematickou. Nejde však o jeho celý obsah, pouze o výběr pojmů, resp. institutů, nezbytných pro vymezené zkoumání tovární organizace živnostenské činnosti.

Cílem práce, kterého bych chtěl dosáhnout, je shromáždit a vyložit hlavní body právní úpravy vzniku a provozu továren v daném období, tj. v etapě existence živnostenského práva. Následující vývoj továrního podnikání spadající po znárodnění již do zcela jiných právních oborů, vlastně bude tvořit jen závěr práce.

Vedle sledování vývoje právní regulace vzniku a fungování továren obecně je celá práce zaměřena na aktivitu jedné konkrétní továrny. Právní základnou pro ni byly recipované rakouské předpisy. Podle archivních dokumentů, jejichž bohužel jen menší část se podařilo vyhledat, chci přiblížit alespoň některé momenty její existence od dvacátých let minulého století. Archivní dokumenty ilustrují konkrétní stav, politické i hospodářské poměry podniku, který jako původně soukromá firma se sídlem v Praze – „Továrna přístrojů“ – překonal ekonomické potíže ve třicátých letech. Jeho majitel, jako mnozí další v době okupace, aktivně spolupracoval s nacisty. Podnikatelská aktivita továrníka byla pod vlivem, případně pod nátlakem, nejen ekonomických podmínek, ale i celkové politické situace ve státě. V některých údobích významněji působily také požadavky odborových organizací zaměstnanců, které měly od vzniku ČSR zákonnou formu. Podnikání od roku 1945, po porážce fašismu, podle socializačních programů chtěly reformovat politické strany a revolučně vystupující odborářské skupiny zaměstnanců na pracovištích, což zvláště potvrzují archivní dokumenty z historie vybrané firmy. Právně-historicky nejvíc zajímavé období existence Továrny přístrojů, léta 1945 – 1948, je možno přiblížit obsáhlejšími materiály, než dobu předcházející. Listiny, úřední korespondence, a rozhodnutí státních orgánů dosvědčují historické události a opatření státu. Jejich průkaznost a význam zvyšuje stále existující a úspěšně pracující podnik. Následovala národní správa a konfiskace firmy. Později byl začleněn do soustavy národních podniků. V rámci centrálně řízeného plánovaného hospodářství v lidově demokratickém a socialistickém Československu podnik, jako národní podnik, prošel řadou reorganizací.

Právní regulace tovární výroby od padesátých a šedesátých let byla těžkopádná a neschopná pružně reagovat na potřeby společnosti, podřizována politickým, ideologickým požadavkům. Je naznačena přehledně v závěru práce. A jako v řadě jiných případů pak v devadesátých letech nebyla privatizace sledovaného podniku jednoduchou záležitostí, nýbrž komplikovaným restitučním sporem. To však překračuje rámeček tématu.

Vycházím ze znalostí historie a vývoje právního řádu od druhé poloviny 19. století na území české části pozdější ČSR. Starší období, pro něž bylo typické

cechovní uspořádání dávné řemeslné a obchodní činnosti, které časově předchází téma, do práce nezahrnuji. Původní záměr především zkoumat a popsat právní život, existenci a změny jedné továrny, což by tvořilo kostru práce, se ukázal jako méně vhodný. Vznikal by nepřehledný složitý výklad podle dokumentů, které byly nalezeny. Proto chci kombinovat právně-historickou a juristickou metodu výkladu studovaných problémů a demonstrovat jak se obecně platné normy promítaly ve zcela konkrétní praxi.

Kapitola I.

Prameny živnostenského práva a právní úprava továrního podnikání od roku 1945

V právním vývoji rakouského mocnářství se jako základní zákonná norma upravující komplexním způsobem živnostenské podnikání objevuje až v roce 1859 živnostenský řád - č. 227/1859 ř.z. Byl jedním z výsledků hlubokých reforem právního řádu po revoluci roku 1848. Policejní režim v rakouském císařství během padesátých let se snažil potlačit mnohé revoluční, často podle západoevropských států, zaváděné změny. K oživení hospodářství byla vydána absolutistickou státní mocí řada, na svou dobu moderních předpisů, které pak sehrály v dalším ekonomickém i politickém dění pokrokovou roli.

Základní předpis, živnostenský řád, byl vydán jako zákonodárný akt rakouského císaře Františka Josefa I. s datem 20. prosince 1859.¹ Předcházel jej uvozovací patent (deset článků). Připojen byl dodatek o pracovních knížkách. Uvozovací zákon ponechával v platnosti dosavadní předpisy o pobytu osob, upozorňoval, že živnostenský řád je nijak nemění.² Naopak zrušil všechna dříve vydaná ustanovení o získávání oprávnění provozovat továrny, živnosti a obchodovat, stejně jako další předpisy, které byly v rozporu s novým živnostenským řádem. V samostatném článku IV. zdůrazňoval, že se nová úprava vztahuje na veškerou „po živnostensku“ provozovanou výrobu, zpracování nebo úpravu předmětů pro obchodování, k jeho zajištění, anebo k provádění služeb či prací. Důležitý článek V. uvozovacího patentu vypočítával okruh činností (zaměstnání a podniky), na které se živnostenský řád nevztahuje, neboť podléhají předpisům zvláštním. Šlo o širokou oblast zemědělské a lesní výroby a činnosti vedlejší s ní související jako je zpracování vlastních výrobků a prodej v ovocnářství a vinařství. Vedlejší, ale související činnost se zemědělskou výrobou byla velmi pestrá a mnohdy posuzována jako součást výroby hlavní, např. strojní pila v lesním hospodářství, jindy jako samostatná živnost, např. skleníkové zahradnictví na zemědělském velkostatku.

Podle zvláštních předpisů, nikoli podle živnostenského řádu, se posuzovalo dále podnikání v hornictví, literární a nakladatelská činnost, umělecká tvorba („krásná umění“).

¹ Císařský patent č. 227/1859 ř. z., dále jen ž. ř.

² Což bylo důležité z hlediska působnosti zákona pro osoby měnící místo svého pobytu.

Mimo živnostenský řád patřila dále nekvalifikovaná námezdní práce a práce v domácnostech a domácí vedlejší zaměstnání. Vedle ní byli mimo působnost živnostenského řádu zařazeni vykonavatelé svobodných povolání jako advokáti, notáři, inženýři, zprostředkovatelé neobchodních aktivit, dále lékaři, porodní báby, lékárníci, provozovatelé lázeňských ústavů, zvěrolékaři apod. Ani na výdělečné podniky jako soukromé taneční školy a vzdělávací, výchovné ústavy se živnostenský řád nevztahoval. Z jeho působnosti uvozovací patent vyjmul dále banky, pojišťovny, spořitelny, zastavárny apod. Jejich činnost upravily také speciální předpisy rovněž jako výrobu a prodej časopisů (periodických tiskopisů) nebo námořní rybářství a plavbu, převoznictví na řekách i plavení dřeva (vory), rovněž veřejné zábavní produkce a podomní obchod.

Po tomto taxativním vymezení věcné působnosti živnostenského řádu v dalším článku uvozovací patent potvrzoval živnostenská oprávnění osobní, tovární i obchodní, která jejich držitelé získali podle dosavadních předpisů, s tím že pro provozování těchto živností platí i nově, šířeji upravená práva.

Radikovaným a prodejným živnostem řádně trvajícím z minulých dob ponechával patent jejich oprávnění. Zakázal však zřizovat nové živnosti tohoto typu (čl. VII.). Další článek potvrzoval i nadále platnost předpisů o monopolu státu na určité vyjmenované aktivity, označované dříve jako regály, např. loterie, mincovní, solní, tabákový monopol a později, již v ČSR, telegraf. V posledních dvou článcích patent potvrzoval práva zaručená zákonem o vynálezech a objevech a provedení živnostenského řádu ukládal ministru vnitra.

Živnostenský řád byl obsáhlé legislativní dílo rozdělené na deset hlav, vedle úvodních desíti článků, a 152 paragrafů. Účinnosti nabyl 1. května 1860. Na rozdíl od předchozího omezujícího a kontrolovaného řemeslného podnikání upraveného po více než 500 let cechovními předpisy, do živnostenského podnikání prosadil princip svobody. Jistou nezbytnou regulaci zakládání i provozu živností ovšem živnostenský řád v původním znění zachoval, a to v podobě společenstev, do kterých se museli povinně, jako do své stavovské organizace, živnostníci zařadit.

Po více než třicet let z doby vymezené pro tuto práci platil tento výše uvedený živnostenský řád z roku 1859, byl ovšem doplňován a pozměňován celou řadou dílčích zákonů už za trvání monarchie, i v období ČSR. V roce 1883 byla vydána významná

novela, tzv. „řemeslnická“³, podle níž byli živnostníci povinni prokazovat svou způsobilost k provozování své profese. K původně upraveným dvěma typům živností, k živnosti svobodné (volné) a koncesované, byla nově připojena skupina živností řemeslných. Nově byl také zřízen pro řešení sporů vznikajících z pracovního a učebního poměru u řemeslnických mistrů, rozhodčí výbor. Také další novela z roku 1885, „dělnická“⁴, upravovala podrobně poměry pomocných pracovníků. Pracovní dobu, resp. nedělní a sváteční klid v živnostech, upravoval předpis z roku 1895⁵ a opětovně z roku 1905. Zřejmě s nárůstem počtu sporů mezi zaměstnanci a zaměstnavateli souviselo zavedení speciálních živnostenských soudů v roce 1896.⁶ Nezapomeňme ještě tzv. „organizační“⁷ novelu živnostenského řádu, vydanou roku 1907, která měla podporovat zájmy střední skupiny živnostníku. Zavedla totiž další, v pořadí čtvrtou, skupinu živností, jejichž provozovatelé museli prokazovat svou odbornou způsobilost. Jednalo se o živnosti obchodní. V tomto předpise byla posílena také živnostenská samospráva, když bylo společenstvím živnostníků uloženo více úkolů, než plnily dříve. Z praktického hlediska pak byl významný předpis vyhláška ministerstva obchodu č. 199/1907 ř.z., obsahující úplné znění živnostenského řádu. Krátce před počátkem světové války, roku 1910, byla upravena prodejní doba obchodních provozoven⁸. Roku 1913 byla rozšířena péče o námezdní pracovníky v živnostech.⁹

K nejdůležitějším změnám ve znění živnostenských předpisů po vzniku Československa patří zákon o osmihodinové pracovní době z prosince r. 1918,¹⁰ a to zákon o práci dětí¹¹ z následujícího roku a zrušení tzv. pracovních (čeledních) knížek.¹² Ve dvacátých letech minulého století se zákonodárství v živnostenské oblasti, ale i nad její rámec, zabývalo opakovaně otázkami sociální péče o zaměstnance různého zařazení a tedy o pomocný i kvalifikovaný personál živnostenských závodů. Upravován byl také způsob provádění voleb do orgánů živnostenských společenstev podle zásady poměrného zastoupení. Na konci třicátých let byla potlačena řada demokratických principů, dosud respektovaných živnostenským právem.

³ Zákon č. 39/1883 ř. z. ze dne 15. března 1883

⁴ Zákon č. 22/1885 ř. z. ze dne 8. března 1885

⁵ Zákon č. 21/1895 ř. z. ze dne 16. ledna 1895

⁶ Zákon č. 218/1896 ř. z.

⁷ Zákon č. 26/1907 ř. z.

⁸ Vyhláška ministerstva obchodu č. 19/1910 ř. z.

⁹ Vyhláška ministerstva obchodu č. 74/1913 ř. z.

¹⁰ Zákon č. 91/1918 Sb. z. a n. z 10. prosince 1918

¹¹ Zákon č. 420/1919 Sb. z. a n. ze dne 17. července 1919

¹² Zákon č. 571/1919 Sb. z. a n. ze dne 17. října 1919, K tomu viz např. Randa, A.: Soukromé obchodní právo rakouské, díl I. a II., 3. vydání 1908, vydala VŠAP 2008, s. 59 a n.

Historicky odlišný právní vývoj na Slovensku přinesl do Československé republiky pro území Slovenska živnostenský řád vydaný roku 1872¹³. (Ten se příliš nelišil od rakouského zákona z roku 1859.) Uherský živnostenský řád byl upraven ještě roku 1884¹⁴. Až do roku 1924 v Československu platily paralelně dva živnostenské řády z doby habsburské monarchie. V českých zemích zůstal nadále původně rakouský zákon, pro bývalou uherskou část republiky přijal československý parlament roku 1924. Živnostenský zákon pro území Slovenska a Podkarpatskéj Rusi.¹⁵ Z hlediska obsahu byl téměř totožný s úpravou platnou v českých zemích. Nabyl účinnosti šest měsíců od vyhlášení, tedy 1. června 1925. Stejněho roku byla dalším zákonem¹⁶ upravena vzájemná územní působnost živnostenských opatření vydaných v českých zemích a v částech republiky dříve patřících do uherského království. Až na některé výjimky plynoucí z uherské úpravy mohli živnostníci podnikat kdekoliv na celém území československého státu.

Ve třicátých letech, roku 1935 byla vydána norma částečně omezující svobodu podnikání.¹⁷ Vládním nařízením s oporou danou ji zmocňovacím zákonem¹⁸ z roku 1934 přistoupila vláda k dočasným omezením v některých odvětvích podnikání. Týkala se výroby a prodeje cukrovinek, galanterie, obuvi, oděvnictví, textilu a potravinářství. Oznámení o založení provozovny podle tohoto opatření nejdříve živnostenský úřad prověřoval s ohledem na existující konkurenci už existujících podobných podniků v místě nebo vůbec. Teprve když úřad vydal kladné rozhodnutí, mohl být zahájen provoz živnosti. Živností vedených jako továrny se toto omezení týkalo v menším rozsahu.

Rakouské živnostenské zákonodárství bylo během svého dlouhodobého působení z různých hledisek teorie i praxe opakovaně kritizováno. Vytýkány odbornou veřejností byly formální i obsahové nedostatky, které v textu zákoníku zůstávaly i po jeho novelizacích v osmdesátých letech 19. století a na počátku století dvacátého. Zastaralost některých ustanovení lze částečně připočíst dlouhému období platnosti a rozporným nejednotným názorům na možné změny. Přednostně byly upravovány otázky, na nichž měla zájem silnější mocenská seskupení ve státě, která dokázala

¹³ Zákonný článek VI/1872

¹⁴ Zákonný článek XVII/1884

¹⁵ Zákon č. 259/1924 Sb. z. a n. ze dne 10. října 1924

¹⁶ Zákon č. 155/1925 Sb. z. a n.

¹⁷ Vládní nařízení č. 162/1935 Sb. z. a n. ze dne 16. července 1935

¹⁸ Zákon o mimořádné moci nařizovací č. 109/1934 Sb. z. a n. ze dne 21. června 1934

na vládních místech a v parlamentě prosadit své požadavky. Jiné změny si vynucovalo veřejné mínění aktivní části obyvatelstva od sedmdesátých let 19. století formulované v programech politických stran.

K živnostenským předpisům byly zařazeny doplňky ve prospěch dělníků jako úrazové a nemocenské pojištění. Byla upravena pracovní doba a byly zrušeny pracovní knížky, později postavení dělníka jako smluvní strany pracovní smlouvy v případě, že ji poruší. K požadavkům „velkoživnostníků“, velkovýrobců - průmyslníků patřilo zrušení povinného členství v živnostenském společenství anebo předkládání a posuzování tzv. „průkazu způsobilosti“ k provozování konkrétní živnosti – továrny. Požadováno bylo mj. rozšíření živnostenských soudů a orgánů živnostenské kontroly. Správní řízení, do kterého jednání na živnostenském úřadě spadalo, bylo v řadě momentů kritizováno jako zdlouhavé, nepružné a umožňující nejednotný postup, zejména např. při rozhodování o továrním charakteru živnosti, kterého se tato práce hlavně týká. Právní věda poukazovala mj. na nedostatky v systematické živnostenského zákona odporující běžnému logickému myšlení. Paragraf 1 živnostenského řádu na začátku celého zákona uvádí rozdělení živností na svobodné, řemeslné a koncesované. Následující text vypočítává živnosti řemeslné. O živnostech svobodných, pro něž je požadován „průkaz způsobilosti“, však hovoří až § 38, věnovaný přednostně otázce jiné - ohlášení živnosti obchodní. Omezení živnosti volné je v něm méně nápadně zařazeno jako 3. a následující odstavce. Podobně v rozporu s logickým pořadím řešených otázek je až v § 15 uveden soupis živností koncesovaných.

Jiná ustanovení živnostenského řádu jsou příliš rozsáhlá, např. o živnostenských společenstvech § 114, 114a, 115 a další, takže by mohla existovat odděleně jako zvláštní zákon. Vídeňský profesor dr. Laun poukázal v této souvislosti na velké množství prováděcích předpisů např. k ochraně života a zdraví dělníků nebo k úpravě pracovní doby, jejichž dodržování se v praxi jen velmi těžko kontroluje. „Živnostenský dozorce měl by mít vlastně několik set paragrafů v hlavě, a to ne právě těch nejjednodušších a nejkratších.“¹⁹

Fašistický režim druhé Česko-slovenské republiky a období protektorátu v živnostenském právu odstranil prvky dobrovolnosti u činností živnostenských společenstev²⁰ a pozornost zaměřil na evidenci a přípravu mládeže k zapojení

¹⁹ Laun, R.: Několik otázek k reformě živnostenského práva. Právník roč. LIII., 1914, sešit I. a II., s. 5

²⁰ Nařízení č. 302/1938 Sb. z a n., nařízení č. 197/1942 Sb. z. a n.

do organizovaného pracovního procesu.²¹ Vzdělávání učedníků v řemeslech bylo uloženo obchodním a živnostenským komorám.

Po osvobození Československa roku 1945 spojenci a obnově právního pořádku, se nebývale rozšířil počet zásahů veřejné moci a státu do živnostenského podnikání ve všech jeho formách. Revoluční vlna změn přinesla opatření národní správy a konfiskační zákony, spolu s nimi znárodnování podniků a velmi detailní zásahy do řízení i provozu firem. Na prvním místě je třeba uvést dekrety presidenta republiky.²²

Dekrety především měnily právní úpravu vlastnictví živnostenských podniků. Továrenské živnosti přecházely do majetku státu jako celku a stávaly se národním majetkem. V menší míře existovalo vlastnictví dalších subjektů společenského socialistického vlastnictví. Základním pramenem, který zakotvil tyto změny, se stala Ústava ČSR z roku 1948.²³

Tovární podnikání dále řídil stát, ochranu svého majetku, jeho využívání, tedy hospodaření, upravoval velkým počtem předpisů různé právní síly. Mezi zákony to byly zejména zákon o národních podnicích, dále zákon o národních podnicích průmyslových,²⁴ zákon o hospodářských vztazích mezi socialistickými organizacemi²⁵ vesměs vydané v padesátých letech. Hlavní normou socialistického podnikání se pak roku 1964 stal Hospodářský zákoník.²⁶ Množství předpisů se týkalo plánování výroby a obchodu a organizačních změn v řízení a kontrole továrního podnikání. Zrušení celého živnostenského řádu přinesl až zákoník práce z roku 1965. Padesátá léta a další období vývoje továrenského podnikání charakterizuje socialistický právní řád. Vychází z naprosto jiných zásad než živnostenské aktivity starší podoby.

²¹ Nařízení č. 200/1943 Sb. z. a n.

²² Dekret presidenta republiky č. 5/1945 Sb., ze dne 19. května 1945 o neplatnosti některých majetkoprávních jednání z doby nesvobody a o národní správě majetkových hodnot Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů a některých organizací a ústavů, Dekret presidenta republiky č. 100/1945 Sb., ze dne 24. října 1945, o znárodnění dolů a některých průmyslových podniků, Dekret presidenta republiky č. 104/1945 Sb., ze dne 24. října 1945, o závodních a podnikových radách, Dekret presidenta republiky č. 108/1945 Sb., ze dne 25. října 1945, o konfiskaci nepřátelského majetku a o fondech národní obrany, Dekret presidenta republiky č. 110/1945 Sb., ze dne 27. října 1945, o organizaci lidové a umělecké výroby.

²³ Ústavní zákon č. 150/1948 Sb., ze dne 9. května 1948, Ústava Československé republiky

²⁴ Vládní nařízení č. 6/1946 Sb., ze dne 16. ledna 1946, statut národních podniků průmyslových

²⁵ Zákon č. 69/1958 Sb., o hospodářských vztazích mezi socialistickými organizacemi

²⁶ Zákon č. 109/1964 Sb., ze dne 4. června 1964, Hospodářský zákoník

Kapitola II.

Živnostenské podnikání obecně do roku 1945

a) Základní pojmy

Živnostenský řád byl univerzálně platný pro výrobní, obchodní a další pracovní činnosti. Z nich byly taxativně vyňaty státní monopoly a tzv. regály. Pojem živnostníka, jak jej chápal živnostenský řád, se ovšem zcela neshodoval s pojmem kupec, používaným v obchodním zákoníku²⁷ (účinný od 1. července roku 1863), ani s pojmem podnikatel podle finančních předpisů.

Živnostenské zaměstnání bylo chápáno jako právně dovolená, trvalá, pravidelně provozovaná činnost směřující svým výsledkem (kterým je např. výrobek nebo služba) k převodu ve prospěch třetích osob. Tato činnost měla být samostatná se snahou provozovatele o dosažení zisku. Samostatným živnostníkem pak byla osoba, která svou živnost oznámila příslušným státním úřadům nebo k ní získala koncesi. Živnost byla vedena pod jménem konkrétní osoby a na její finanční náklady. Živnostenské oprávnění měly přímo ze zákona některé skupiny podnikatelů, např. stavební technici, kteří mohli budovat stavby vlastními zaměstnanci po vykonání předepsaných zkoušek. Úředně uznaní autoři vynálezů byli oprávněni provozovat vynalezená zařízení. „Elektrické podniky všeužitečné“ mohly vyrábět a distribuovat elektrickou energii. K živnostenské aktivitě zákon opravňoval od r. 1925 dále státem provozované letecké podniky. K nim později, r. 1935, přibyli i podnikatelé v osobní a nákladní motorové dopravě.

K provozování samostatné živnosti (snad jako samozřejmost) byla nezbytná svéprávnost živnostníka, musel být tedy plně způsobilým nositelem práv a povinností a právně schopným uzavírat právní úkony. Na trzích mohl každý, tedy i fyzická osoba, která nebyla živnostníkem, samostatně prodávat zboží, které nebylo vázáno na živnostenskou koncesi. Všichni účastníci trhů měli stejná práva při provozování svých tržních obchodů. Pěstitelé nebo sběratelé výpěstků polního a lesního hospodářství, nebo jimi zmocněné osoby, mohli mimo trhy prodávat své zboží i dům od domu. Zajímavé bylo mimo jiné i řešení změny v osobě nositele živnosti - manžela, který když zemřel, tak vdova na základě oznámení živnostenskému úřadu mohla dále provozovat živnost. Svobodné, nijak omezené, podnikání bylo umožněno v zemědělské

²⁷ Zákon č. 1/1863 Sb. z. a n. ze dne 21. prosince 1862

a lesní výrobě včetně vedlejší živnosti při zpracování vlastních zemědělských výrobků.

Za svobodné podnikání se považovala také činnost literární, umělecká, vydávání vlastních spisů, také výroba předmětů charakteristických pro folklór různých lokalit v zemi uskutečňovaná příslušníky domácnosti v jejich bytech, jako vedlejší činnost vedle hlavního zaměstnání.

Zvláštní povolení, neboli licence, resp. autorizace, byla požadována u soukromých techniků, burzovních jednatelů, soukromých jednatelů - agentů, např. pojišťovacích. Povolení si musely obstarat osoby soukromě vyučující a soukromí vychovatelé. Také provozovatelé institucí poskytujících úvěry, tedy bank, spořitelny, záložny a zastavárny, přitom však půjčování na zástavu bylo živností koncesovanou. Do stejné skupiny jako banky patřily i pojišťovny a pečovatelské ústavy. K pořádání veřejných zábav a představení všeho druhu, (divadla, biografy apod.) bylo rovněž třeba zvláštního povolení, a to podle původního předpisu z roku 1836, který byl převzat do živnostenského řádu.²⁸

Podle zcela speciální právní úpravy mimo rámec živnostenského zákona bylo umožněno podnikání v hornictví - horní řád z r. 1854,²⁹ dále např. v železniční, říční a námořní dopravě. Pro ilustraci uveďme, že se vztahovalo i na říční přívozy, jezera nebo průplavy, ale také příprava vorů pro plavení dříví a „voroplavba“ sama podléhala koncesi. Samostatná zákonná úprava se ještě vztahovala např. na výrobu a prodej periodických tiskopisů, podomní obchod.

Zvláštní osobní předpoklady se vyžadovaly pro zastávání právnických profesí advokacie a notářství, pro všeobecné lékařství a porodní asistentky, lékárnictví, zvěrolékařství a pro nunvářství. Živnostenské předpisy se nevztahovaly na činnosti vyhrazené státu - státní monopol, státní regál mincovní, loterijní, provozování pošty, výrobu a prodej soli nebo umělých sladidel (prodej soli v malém množství byl však volný). Státním regálem byla také výroba a prodej výbušnin, pěstování, zpracování a prodej tabáku. Naproti tomu výroba a prodej lihovin pod státním monopolem byla zavedena až roku 1946.³⁰

Živnosti se dělily jednak na osobní, spjaté s osobou, které se týkalo oprávnění, zanikaly smrtí nositele a živnosti reálné, které bylo možno převádět soukromoprávními akty z jednoho subjektu na druhý, a také mohly být předmětem dědění. U těchto

²⁸ Dvorní dekret č. 8768 z roku 1836 Sbírkou zákonů provinciálních

²⁹ Zákon č. 146/1854 ř. z., horní řád

³⁰ Zákon č. 30/1946 Sb.

živností se rozlišovalo, zdali je právo spojeno s držbou nemovitosti, nebo není-li takto omezeno.

Osobní živnosti živnostenský řád rozděloval na tzv. koncesované, k jejichž provozování bylo třeba povolení příslušného státního orgánu - živnostenského úřadu a na živnosti ohlašované. U některých z nich (určitá výroba a obchod) úřad vyžadoval k ohlášení připojit doklad o odborné způsobilosti.

Koncesované živnosti taxativně určoval zákon.³¹ Řemeslné, výrobní živnosti mohl provozovat řemeslník mající potřebné vzdělání, studium - vyučení a praxi. Živnostenský řád vypočítával také, které obchody mohou provozovat pouze podnikatelé mající odbornou způsobilost. Všechny ostatní živnosti pak byly svobodné.

Pozoruhodné na staré rakouské úpravě, převzaté do československého právního řádu, bylo z dnešního pohledu to, že v jeho právním rámci se „po továrensku“ provozovaly svobodné živnosti obdobné řemeslům, šlo tedy o živnosti svobodné. Velikost továrny zákon neurčoval. Tovární živnost částečně upravoval výnos ministra z roku 1883. Rozdíl mezi řemeslníkem a továrnou byl pouze kvantitativní. Záleželo však na vnitřním zařízení pro výrobu. Výrobní živnosti vyžadující koncesi byly např. výroba zbraní, výroba jedů, plynových masek, hracích karet, tiskařství, literárních a uměleckých děl, nakladatelství, výroba umělého vína, výroba sodovky, stavitelství, tesařství, živnost kominická, výroba a rozvod elektřiny.

Mezi živnostmi obchodními koncesi vyžadovalo např. stáčení piva do lahví a jejich prodej, drobný prodej pálenky, prodej střeliva, prodej petroleje, knihkupectví, živnost vetešnická, obchod s hadry v pohraničních okresech, hostinská a výčepnická činnost, zastavárenská činnost, detektivní služba, čítárny, obchod s radiotechnikou.

V dopravě připomeňme jako koncesované živnosti pravidelnou dopravu osob, hromadnou i individuální, jako jsou drožky, dále např. letectví, cestovní kanceláře a nabízení osobních služeb na místech veřejných i neveřejných. Ve zdravotnictví koncesi museli mít zubní technici, maséři, čističi stok, (tzv. živnost průtočnická), pohodní, deratizátoři a pohřební podniky. Řemeslné živnosti taxativně vypočítával pod č. 1 až 54 živnostenský řád v § 1. Nárůst živností pak upravilo nařízení v roce 1907. U řady řemeslných živností, označovaných obecně, byly kazuisticky vypočítávány jednotlivé specializace, např. u zpracování neušlechtilých kovů kovolijci, cínaři, mosazníci, cvočkaři, řetízkáři, ostruháři, uzdaři, nožíři, jehláři, motykáři, pilníkáři, rytci,

³¹ § 15 živnostenského řádu ve znění platném roku 1918 uváděl 23 položek. Další přibyly od roku 1925 až do roku 1947

pasíři, platněři, zámečníci, klempíři, zlatníci, hodináři, provazníci, knihaři, truhláři, bednáři, vějířníci, kartáčníci, štětkaři, varhanáři, cukráři, pekaři, řezníci, koňští uzenáři, obuvníci, kloboučníci, čepičáři, lakýrníci, dlaždici, čalouníci, holiči a parukáři.

Pro získání živnostenského oprávnění byla všeobecnou podmínkou způsobilost k právům, tzn. dosažení 21 roků věku, event. soudní prohlášení za zletilého. K získání koncese motorové dopravy byl požadován věk nejméně 24 roků. Dále byla vyžadována osobní zachovalost, tzn., že osoba nebyla odsouzena pro určitou trestnou činnost živnostenským řádem uvedenou, např. pro přečin nebo přestupek spáchaný ze zjištěnosti, proti veřejné mravnosti nebo pro přečin zaviněného úpadku. Po obnově československé samostatnosti roku 1945 bylo vyžadováno jako příloha k oznámení „osvědčení o státní a národní spolehlivosti“ vydávané místním národním výborem. V případě, že místní národní výbor ve lhůtě jednoho týdne rozhodnutí nevydal, rozhodoval o vydání „osvědčení o státní a národní spolehlivosti“ okresní národní výbor na základě předloženého místopřísežného prohlášení žadatele. Osobám, jimž bylo zakázáno provozovat živnost uvedenou v oznámení, bylo v souvislosti se soudním rozsudkem a následky uloženého trestu též zakázáno nabýt živnost obdobnou, poněvadž by popřelo účel vydaného rozhodnutí. Pokud se jednalo o zákaz vydaný správním orgánem, mohl úřad, který jej vydal, v případě pozdějšího bezúhonného chování postižených osob, tento zákaz zrušit.

Vedle fyzických osob mohly provozovat za stejných podmínek živnosti také osoby právnické. Musely jmenovat odpovědného zaměstnance, který by splňoval stanovené podmínky pro tu kterou živnost. Získání živnostenských práv nebylo vázáno na pohlaví osoby. V této souvislosti nebylo rozhodující ustanovení obchodního zákoníku, které stanovilo, že manželka nemůže provozovat obchodní živnost bez souhlasu svého manžela. To se ovšem netýkalo hostinců a výčepů, na které společnost druhé poloviny 19. století i doba pozdější hleděla jako na živnosti nevhodné pro ženy živnostnice.

Oznámení svobodné řemeslné a obchodní živnosti,³² pro niž se vyžadovala zvláštní způsobilost, bylo třeba předem podat příslušnému živnostenskému úřadu - sdělit záměr provozovat živnost, uvést osobní údaje podnikatele, označit přesně podnik, včetně jeho umístění. Úřad mohl po podaném oznámení požadovat odstranění případných závad a vydal živnostenský list.

³² §§ 11 a 12 ž. ř.

Doklady o způsobilosti k výkonu živnosti řemeslné a některých typů obchodních živností tvořila vysvědčení, tovaryšské listy, listy výuční, které vydávala řemeslná společenstva, příp. obecní orgány. V některých situacích mohlo být prokázání odborné způsobilosti prominuto, např. přecházel-li žadatel k provozování typu živnosti, v které byl vyučen.

Tzv. koncesované živnosti mohli žadatelé provozovat až po té, kdy jim bylo na jejich žádost vydáno úřední povolení (koncese), které mělo formu zvláštní listiny zakládající slovy zákona živnostenské právo. Před pravomocným udělením koncese nesměla být živnost provozována. Živnostenský úřad volnou úvahou posuzoval, zda žadatel o koncesi splňuje předepsané náležitosti, jednak všeobecné, jednak zvláštní. Podnikatel musel být osobně spolehlivý s ohledem na požadovanou živnostenskou profesi, např. pro provozovatele podniků důležitých pro obranu státu se požadovala státní spolehlivost (po roce 1936 definovaná zákonem o strážci obrany státu), např. pro provozování obchodu se starým textilem v pohraničních oblastech se vyžadovala spolehlivost z hlediska celních a daňových požadavků, u hostinské a výčepnické živnosti to byla spolehlivost a bezúhonnost osoby žadatele i členů jeho rodiny, podobně pro detektivní ústavy a telegrafní a telefonní zpravodajství. Za bezúhonnost se považovala dobrá pověst a vážnost osoby, resp. rodiny, v místě bydliště.

Zvláštní způsobilost vyžadovaná u většiny koncesovaných živností byla často podrobně definována. Šlo o všeobecné a odborné vzdělání, v některých případech formulované obecně jako přiměřené odborné vědomosti. V některých případech bylo možné u koncesovaných živností prokazování odborné způsobilosti prominout, zejména v souvislosti s ohledem na místní poměry. Pak záleželo na vyjádření obecních orgánů v místě zamýšleného provozování živnosti. Např. nedostatek živnostníků určitého typu mohl ovlivnit kladné vyřízení žádosti o prominutí odborné způsobilosti vyššího stupně. Při volném hodnocení podmínek pro udělení koncese byla zohledňována vedle osoby žadatele také místnost, kde má být živnost provozována, např. zdali je z důvodů hygienických nebo mravnostních vhodná a nezávadná provozovna nebo místnost čekárny, příp. zařízení takových místností. Udělení koncese k těmto živnostem záleželo také na tom, nebudou-li námitky státních orgánů pro provozování z hlediska zdravotního, požárního, dopravního apod. U živnosti hostinské a výčepnické byla posuzována také dostupnost pravidelného policejního dozoru. Tak např. živnosti tiskařské směly být zřizovány zpravidla jen v sídle státního úřadu, tedy okresního hejtmanství nebo státního policejního úřadu, které vykonávaly tiskový dozor.

V nespočetných případech udělení koncese záviselo na úředním schválení provozovacího (provozního) řádu. Šlo např. o dopravu motorovými vozidly, hubení škodlivých živočichů nebo pohřební služby. U živnosti zastavárenské se vedle předložení tzv. „Jednacího řádu“ vyžadovalo i seznámení se sazbami poplatků.

Živnostenský řád upravoval také zastoupení a propachtování živností. Osoba pachtýře nebyla primárním nositelem živnostenského oprávnění, jeho právo bylo odvozeno od propachtovatele a dle toho mělo také charakter. Jednalo se o jediný, zákonem dovolený, případ převodu veřejných práv. Pachtýř provozoval živnost svým jménem a na svůj účet a riziko, případný zástupce provozoval živnost jménem a na účet i riziko majitele živnosti. Pachtýřem mohla být jak osoba fyzická tak právnická, oproti tomu zastupovat živnostníka mohla pouze osoba fyzická. Pachtýř byl oprávněn, někdy i povinnen, ustanovit další osobu na funkci svého náměstka. Pro soukromoprávní oblast své aktivity pak majitel živnosti mohl udělit plnou moc i jiné osobě než náměstku.

Některé koncesované živnosti musel živnostník provozovat osobně, pak bylo zastupování nebo propachtování vyloučeno. Například šlo o výrobu, prodej nebo opravy plynových masek,³³ nebo provádění masáží. U živnosti hostinské a výčepnické bylo zastoupení a pacht omezeno na závažné, zvláštního zřetele zasluhující důvody, podobně jako v motorové a letecké dopravě nebo u živnosti hubení škodlivých živočichů. Oproti tomu povinně musel být ustanoven zástupce v živnosti náležitě nesvéprávné fyzické osobě nebo osobě právnické. Zástupci, stejně jako majitel, museli k provozu živnosti splňovat určité požadavky, např. u koncesovaných živností musel být náměstek i pachtýř schválen příslušným úřadem a v ohlašovaných živnostech úřadu oznámen. Oprávnění zástupce zaniklo ve chvíli, kdy majitel živnosti ohlásil, že ji bude provozovat sám a samozřejmě jeho smrtí. Živnostenský řád rovněž stanovil, že vymezený rozsah práv a povinností majitelů živností jako zaměstnavatelům a vyučujícím učedníků stejně platí pro zástupce, pokud nebyla určitá práva a povinnosti vyhrazena striktně majiteli živnosti.

Ztráta živnostenského oprávnění mohla nastat z řady důvodů. Osobní živnost zanikala smrtí,³⁴ případně prohlášením fyzické osoby za mrtvou, zánikem veřejné obchodní společnosti, apod. Dále mohlo dojít ke ztrátě živnostenského oprávnění, pokud se jej živnostník výslovným prohlášením vzdal. Šlo o tzv. složení nebo vrácení živnosti. Právní důsledky nastávaly dnem ústního prohlášení na úřadě nebo dnem

³³ § 5 zákona č. 83/1935 Sb. z. a n., viz dále podrobnější výklad na s. 32 a n.

³⁴ § 56 ž. ř.

doručení písemného znění. Někteří živnostníci, např. pekaři, řezníci, kominíci, pohodní museli hlásit vzdání se živnosti nejméně čtyři týdny předem. Vzdání mohlo nastat ve prospěch třetí osoby, záleželo však na volné úvaze úřadu, zdali takovýto postup povolí. Právně neúčinné bylo vzdání se živnosti během soudního vyšetřování živnostníka pro trestný čin, na který byla jako sankce stanovena ztráta živnosti, pokud dosud nebyl vynesena rozsudek, nebo jako trest živnostníkovi, který přes opakovaná mírnější porušení trestních zákonů byl uznán vinným proti předpisům živnostenského řádu. Odnětí živnostenského oprávnění³⁵ mohlo nastat též rozhodnutím soudu buď uložené jako trest hlavní nebo vedlejší za spáchání přečinů nebo přestupků podle trestního zákona, příp. i podle jiných předpisů, např. finančních. Živnostenský úřad odebral oprávnění jako trest živnostníku, který již byl nejméně dvakrát trestán pro přestupky týkající se provozování živnosti potrestaného. Vedle dalších možných situací odejmutí živnosti mohl živnostenský úřad odejmout zvláštním administrativním opatřením preventivně, načas nebo navždy, když se majitel koncesované živnosti po nejméně jednou opakované, tedy dvakrát udělené písemné výstraze, dopustil porušení živnostenských předpisů. Rozsáhlé partie živnostenského řádu v jeho původním znění, i v řadě novel, byly věnovány pomocným pracovníkům,³⁶ za které byli považováni všichni stálí zaměstnanci živnostenských provozoven bez ohledu na jejich věk a pohlaví. Patřili k nim tedy pomocníci, učedníci, sluhové - živnostenský personál. V právním řádu ČSR byl pak ve třicátých letech pro tuto pracovní kategorii vydán zákon o soukromých zaměstnancích.³⁷ Podle obchodního zákoníku a živnostenského řádu se pojmosloví pomocných pracovníků částečně lišilo.

Pro pojem živnostenského pomocného pracovníka bylo typické, že jeho práce souvisela s prací a organizací živnosti, pro kterou na základě smlouvy pracovník pracoval pravidelně a byl vázán pokyny zaměstnavatele. Pomocní pracovníci se podle způsobu práce označovali za dělníky (uplatňovali v živnosti na základě smlouvy samostatně své odborné znalosti a pracovní sílu) nebo jako pomocníci. Učedníci se v zaměstnání u živnostníka měli vyučit živnosti³⁸. Podle věku se rozlišovali na mladistvé pomocné pracovníky do 16 let a na starší nad tuto věkovou hranici. Přitom pro přijetí učedníka nebyla výslovně stanovena horní věková hranice. Chlapec mladší 12 let nemohl být učedníkem. Obecně platilo, že učedníkem mohl tedy být každý, kdo

³⁵ § 57 ž. ř.

³⁶ §§ 72 až 105 ž. ř., Hlava IV.

³⁷ Zákon č. 154/1934 Sb. z. a n.

³⁸ § 97 a násl. ž. ř.

splňoval obecné podmínky. Učební poměr zanikal buď uplynutím dohodnuté doby, nebo odstoupením jedné ze smluvních stran a také výpovědí, samozřejmě smrtí, případně rozhodnutím soudu. Práva a povinnosti vyplývající z učebního poměru nebo pracovního poměru pomocníka se stanovila volnou dohodou, ve které případně musely být zohledněny zvláštní předpisy a samozřejmě občanský zákoník. Smlouva musela také respektovat řadu předpisů, které byly vydávány za existence ČSR, např. zákon o závodních výborech nebo branný zákon apod.

K povinnostem učně podle živnostenského řádu patřila poslušnost vůči pánu, věrnost, mlčenlivost, pilnost a slušné chování. Učedník nesměl opustit předčasně svůj učební poměr bez zákonného důvodu, navštěvoval také živnostenské vyučování. Naproti tomu zaměstnavatel měl dbát o příslušné vzdělání učně, umožnit mu získání znalostí a dovedností, poskytnout mu placenou dovolenou podle předpisů.

Mezi pomocné pracovníky v živnostech nepatřily osoby určené pro tzv. vyšší služební úkoly ve výrobní nebo obchodní živnosti, obvykle odměňované měsíční či roční mzdou. Pro posouzení otázky povahy vyšších úkolů nebyl důležitý titul osoby, odborné znalosti, způsob poskytování platu ani funkce, kterou osoba zastávala, nýbrž rozhodná byla skutečnost, zda pracovní úkony dané osoby byly podle povahy podniku běžnými úkoly, které spolu s ní vykonávala většina zaměstnanců, nebo se od běžných úkolů lišily tím, že k nim bylo zapotřebí určité vyšší kvalifikace. Takový zaměstnanec mohl být v jednom podniku pomocníkem a v dalším osobou určenou pro plnění vyšších úkolů.

Samosprávné živnostenské svazky, živnostenská společenstva, případně společenství nemocenské pokladny, existovala v době monarchie a živnostenský řád upravoval jejich činnost. Předpisy vydané v prvních letech republiky některé z nich zrušily. Společenstva totiž vznikala jako dobová transformace bývalých cechů po vydání původně živnostenského řádu, který jim věnoval samostatnou hlavu.³⁹ Podporovala zachování společného spojení osob, které samostatně v téže obci nebo v obcích sousedních provozovaly stejné, případně příbuzné živnosti. Postupem času se společenstva s povinným členstvím živnostníků v původním pojetí přežila a pokračovala dále jen jako dobrovolná seskupení osob. Společenstva jako dobrovolné jednoty fungovala podle vlastních stanov, volila řídicí orgány (společenstevní hromada, představenstvo, starosta aj.), plnila vzdělávací a hospodářské úkoly podle potřeb svých

³⁹ Hlava sedmá ž. ř., §§ 106 - 130

členů. Na konci třicátých let byla obnovena jako povinná organizace živnostníků, aby napomáhala fašistické vládě a okupační moci v ovládnutí hospodářství.

Živnostenský řád určoval pro podnikání ještě další nezbytné podmínky: Jednou z nich bylo určení stanoviště živnosti,⁴⁰ jako místa, kde byla provozována živnost, resp. kde sídlily řídicí orgány živnostenského podniku. Podle něho se určovala příslušnost ke společenstvu a musely je mít i vedlejší závody a sklady. Zákon vyžadoval, aby stanoviště živnosti přesně uvádělo ulici a číslo domu, kde se nacházelo. Stanovištěm živnostenského podniku byla zpravidla provozovna (dílna, obchod, u větších firem, jako továren, kanceláře ředitelství). Za sídlo bez stálého místa provozu živnosti mohl být uveden živnostníkův byt (např. u jarmarečních obchodníků na trzích-trhovectví). Pokud majitel živnosti chtěl přestěhovat stanoviště mimo obec dosavadního působení, musel splnit podmínky pro vznik živnosti nové. U ohlašovaných živností stačilo oznámit místo, kde bude živnost provozována a příslušný úřad následně zkoumal, zda ohlášené místo je vhodné a bez právních překážek. U živnosti koncesované úřad prověřoval bezpečnostní a pořádková hlediska pro umístění stanoviště. Jeho vhodnost a přípustnost na požadovaném místě schvaloval. Podobný postup se vztahoval na změnu stanoviště živnosti také v rámci téže obce. Změně místa provozování živnosti některých typů věnovaly úřady s ohledem na zájmy veřejnosti větší pozornost. Např. u zamýšleného přemístění kavárny nebo hostince v obvodu obce nebylo třeba vydávat novou koncesi, byla zachována platnost původní, ale živnostenský úřad zkoumal, je-li nové místo vhodné podle potřeb obyvatel obce, podle dopravních možností i snadného policejního dohledu. K jednotlivým požadavkům musely dát své stanovisko dotčené orgány – obec, policie a společenstvo živnostníků. Proti negativním vyjádřením mohl žadatel podat námitky úřadu vyšší instance.

Např. tiskařské živnosti měly být provozovány většinou jen v obcích, kde sídlila expozitura státní policie nebo v okresních městech. Tiskárny mechanické nebo vyrábějící literární a umělecké předměty v blízkosti sídla těchto státních úřadů mohla být snadněji kontrolována. Vedle potřeby státního, resp. veřejného dozoru, chránil zákon i zájmy občanů.

Závody, jejichž provoz vyžadoval užívání výhně, parních strojů, jiných motorů nebo vodních děl nebo dílen, které mohly obtěžovat nebo ohrozit sousedské vztahy, případně zdraví sousedů, ať už hlukem nebo zápachem, musely být úředně schváleny.

⁴⁰ § 39 a další ž. ř.

Sousedská práva byla chráněna trestním i soukromým právem a sousedé se jich mohli v případě obtěžování či ohrožení domáhat uplatněním námitek,⁴¹ které vycházely ze soukromoprávních předpisů. Ochranu života a zdraví zaměstnanců zajišťovala ustanovení živnostenského řádu,⁴² jejich dodržování spolu s živnostenskými úřady a inspektory sledovaly závodní a podnikové rady.

Živnostenské úřady schvalovaly provozovny pouze po souhlasném vyjádření živnostenské policie, které mohlo být vázáno na určité podmínky a omezení. Bez úředního schválení nesměl majitel živnosti zahájit výstavbu závodu, ani provozovat koncesovanou živnost. Ke stavbě bylo podle konkrétních okolností zapotřebí též stavební a někdy i vodoprávní povolení. Schválení samotné se pak vztahovalo jen na daný závod a ne na osobu majitele závodu, tzn., že v případě změny majitele nebylo nutné žádat o schválení nové. Platnost souhlasu zanikla, pokud závod do roka od jeho udělení nebyl uveden do provozu. Stejný následek mělo přerušení provozu na dobu delší tří let, nebo když jej zničila živelná pohroma. Koncese zanikla také za provozu závodu, když se změnil provoz nebo zvýšila výroba a v důsledku toho vzrostly imise.

Úřad mohl zasahovat i do provozu závodů řádně schválených v případech, kdy bylo ohroženo zdraví či bezpečnost zaměstnanců. Změny mohl požadovat i z jiných důvodů, avšak takový zásah nesměl způsobit podniku při jeho realizaci nadměrné náklady a větší narušení provozu. Při schvalování provozoven, to jest udělení koncese, musel úřad zohlednit také zákon o obraně státu⁴³ a okruh dalších zákonů, které upravovaly výrobní a prodejní poměry, i zřizování výrobních provozoven. Správní řízení o schválení provozovny nesměl úřad zahájit, dokud ministerstvo obchodu nevydalo souhlas k založení nového podniku.

Majitel živnosti byl povinen mj. řádně a pravdivě označit zvenčí svoji provozovnu. Vedle názvu pomocí i jiných prostředků a předmětů přiblížit veřejnosti povahu podniku tak, aby byla dostatečně výstižná a neklamavá pro třetí osoby. Obvykle se jednalo o znázornění podstaty živnosti a poměrů majitele, uvádění jména živnostníka v názvu závodu bylo právní praxí posuzováno nejednotně. Často se v názvu firmy objevovalo jméno dřívějšího a současného majitele nebo ovdovělé ženy, která uváděla v názvu závodu jméno manžela.

Živnostník mohl mít v rámci své živnosti několik provozoven a závodů, jejichž

⁴¹ § 25 živnostenského řádu ve znění platném roku 1918

⁴² § 74 – 74e živnostenského řádu ve znění platném roku 1918

⁴³ Zákon č. 131/1936 Sb. z. a n. O obraně státu

umístění mohlo být rozptýlené. U živnosti ohlašovací bylo možné, aby majitel pouze na základě ohlášení úřadu držel několik stálých provozoven, dílen nebo prodejen na různých stanovištích. Nejednalo se o pobočné závody, tzv. filiálky, šlo jen o místně nesouvisející provozovny, které tvořily součásti jedné konkrétní živnosti. Oprávnění je zřídit se odvíjelo z volné právní úpravy institutu ohlašovací živnosti. Pro živnosti koncesované tato volnost neplatila.

Živnostníci mohli mít při svých živnostech kdekoli vedle hlavního závodu i závody vedlejší, tzv. filiálky nebo sklady. Vedlejší závod byl podmíněn existencí závodu hlavního, na osobní provázanosti nebo osobní závislosti na hlavním závodě nezáleželo. Oprávnění zakládat vedlejší závody vyplývalo z povahy ohlašovací živnosti, kdy bylo zapotřebí oznámit příslušnému živnostenskému úřadu stanoviště vedlejšího i hlavního závodu. Jednalo-li se o živnost koncesovanou, uplatnil se přísnější režim, který spočíval ve schválení úřadem oprávněným povolovat konkrétní živnost, a současně s tím ve sdělení živnostenskému úřadu příslušnému podle města hlavního závodu. Plánované otevření vedlejšího závodu nebo skladu dle živnostenského řádu se neuskutečnilo, když úřad zjistil důvody, které bránily, aby byl vydán živnostenský list nebo propůjčena koncese. Stanovení náměstka jako podmínka pro zřízení filiálky neplatila. Skladiště a místnosti určené pro uschování zboží mohly být živnostníky zřizovány kdekoliv a v neomezeném počtu (toto platilo jak pro živnosti ohlašované, tak koncesované) bez ohlášení či schválení úřadem. Výjimku tvořila tzv. „reální koncese“, kdy se skladiště schvalovalo jako závod.

Podomní obchodníci, kočovní živnostníci a „trhovníci“ neměli stálé sídlo provozovny a namísto živnostenského řádu se na ně vztahovala ustanovení zákona o podomním obchodě.⁴⁴ Mohli cestovat od obce k obci, po domech a na trzích či jiných veřejných místech nabízet a prodávat své zboží. Plody lesního a polního hospodářství, určené ke každodenní spotřebě, volně prodávali výrobci a jejich zmocněnci nebo oprávnění obchodníci. Takový prodej ze zdravotních důvodů mohl zakázat okresní úřad nebo tržní policie. Stejně tak v obci dům od domu mohli pro svoji lepší obživu prodávat vlastní výrobky usedlí drobní živnostníci, měli však mít v okrese stanoviště a příslušný úřad jim to dovolil. Za trhovníka (fieranta) se považoval živnostník, který výhradně objížděl pořádané trhy. Živnost musel ohlásit příslušnému orgánu a za stanoviště se považoval jeho byt. Naopak trhovcem byl pak živnostník, který měl

⁴⁴ Zákon č. 87/1926 Sb. z. a n., dříve zákon č. 252/1852 ř. z. Výraz „trhovník“ nalézáme v § 63 živnostenského řádu

stálý stánek na tržišti či v tržnici.

Provozování živností nebylo místně omezeno na obec stanoviště, živnostník nebo jeho zmocněnec proto mohl získávat objednávky z různých částí země a stejně tak mohl do rozličných míst dodávat zboží, poskytovat služby i vykonávat samotné práce. Jednu z výjimek tvořily tiskoviny, na jejichž prodej se nevztahovala ustanovení živnostenského řádu, ale jejich režim spadal pod tiskový zákon. Při hledání potenciálních zákazníků mohli živnostníci, jejich zmocněnci i samostatní obchodní jednatelé předvádět pouze vzorky zboží. Za určitých předpokladů se týkala zajímavá výjimka prodeje hodin, zlatého a stříbrného zboží, klenotů a drahých kamenů. Platila pouze jen pro prodej oprávněným překupníkům.

Při obchodních cestách se živnostníci a samostatní obchodní jednatelé prokazovali živnostenským listem nebo koncesní listinou, jejich zmocněnci úředním průkazem, případně i průkazem puncovního úřadu. Zahraniční obchodní cestující i samostatní obchodní jednatelé se také prokazovali úředním průkazem, pokud již oprávnění nevyplývalo z živnostenského legitimačního lístku, uvedeného v obchodních smlouvách.

Speciální zákonná úprava platila pro živnosti hostinské a výčepnické a pro živnosti vymezené dle okresů. Výčepník mohl prodávat nápoje a to v uzavřených i neuzavřených nádobách. Hostinský prodával jídlo v hostinci i „přes ulici“. Při mimořádných příležitostech pak mohl hostinský nebo výčepník provozovat svoji živnost dočasně jinde, než ve schválené provozovně, např. v sousední obci, na základě oprávnění vydaného živnostenským úřadem.

Ohraničení výkonu živností podle okresů mohl živnostenský úřad uplatnit u vybraných živností. Z důvodu požární bezpečnosti u živnosti kominické určil tzv. vymetací obvody. Pro živnost průtočnickou a pohodnickou byla důvodem hygiena a zdravotní ochrana. Uvedené živnosti mohli vykonávat pouze živnostníci, kteří v dané oblasti měli své stanoviště. Výjimkou z toho omezení byly naléhavé případy. Pokud úřad rozhodl o změně nebo zrušil ohraničení podle okresů a místním živnostníkům hrozila škoda, nemohli žádat náhradu, byli však oprávněni podat odvolání proti vydanému opatření, kterým se stanovily obvody.

Živnostenský zákon také upravoval pracovní, resp. provozní dobu živností, otvírací a zavírací hodiny obchodů a pracovní klid o nedělních a svátcích. Pracovní

dobu upravoval zákon⁴⁵.

U podniků, spadajících pod režim živnostenského řádu nebo provozovaných na základě živnostenského oprávnění, nesměla pracovní doba přesáhnout více než 8 hodin za den a nejvýše 48 hodin týdně. Ministerstvo sociální péče mohlo spolu se zúčastněnými ministry schválit určitým skupinám zaměstnanců i jinou úpravu pracovní doby, která však nesměla v souhrnu za období čtyř týdnů přesáhnout 192 hodin. Zaměstnavatel měl zakázáno ukládat zaměstnanci, který pracoval v jeho podniku, práci domů a tak dosáhnout prodloužení pracovní doby, pokud se nejednalo o přesčasy. Přesčasy byly úřadem schvalovány v případech, kdy byl narušen pravidelný provoz podniku v důsledku živelných pohrom, jiných nehod nebo vzrostla potřeba práce, a to nejdéle po dobu čtyř týdnů v roce a nejvýše dvou hodin denně, kdy bylo třeba schválení živnostenského inspektora a okresního úřadu (od roku 1945 okresního národního výboru), až na dobu šestnácti týdnů v roce schvaloval prodloužení zemský národní výbor. V celkovém součtu nesměla práce přes čas přesáhnout 20 týdnů nebo 240 hodin v roce. Výjimkou z tohoto omezení na dobu přechodnou byly práce nutné, a to v případě hrozícího nebezpečí újmy na životě, zdraví a veřejného zájmu.

Stanovit průběh pracovní doby a přestávky v práci měla dohoda mezi zaměstnavatelem a zaměstnanci. Alespoň patnácti minutová přestávka musela být zařazena po každých pěti hodinách neustálé práce. Mladiství zaměstnanci do osmnácti let věku nesměli pracovat déle než 4 hodiny v kuse. Zaměstnavatel byl povinen poskytnout zaměstnancům alespoň jednou týdně souvislou přestávku v práci o délce 32 hodin, a to většinou v neděli. Ženám zaměstnaným v továrnách začínala přestávka (pracovní volno) v sobotu, nejpozději v 14.00 odpoledne.

Noční práce, to jest plnění pracovních úkolů mezi 22. hodinou večerní a 5. hodinou ranní, byla povolena jen v podnicích s nepřetržitým provozem, v ostatních jen pokud to vyžadoval veřejný zájem nebo stálá potřeba veřejnosti. Práce v noci přechodné, jako např. oprava závodního zařízení, nevyžadovala zvláštní povolení, pokud by jinak chod závodu byl dlouhodobě ohrožen. Noční práce mohli vykonávat pouze muži starší 16 let, výjimečně na zvláštní povolení ženy od 18 let. Práce dětí ve stáří do 14 let byla v nočních hodinách zakázána.⁴⁶

Otevírací a zavírací doba obchodů byla upravena starším zákonem z roku 1910

⁴⁵ Zákon č. 91/1918 Sb. z. a n. s účinností od 11. ledna 1919

⁴⁶ Zákon č. 420/1919 Sb. z. a n. obsahoval určitou výjimku

a vládním nařízením z roku 1941.⁴⁷ Živnosti, ve kterých se prodávalo zboží, bylo otevřeno od šesté hodiny ranní a zavíralo se o sedmé hodině večerní. Tyto obvyklé časy mohl svým nařízením změnit zemský národní výbor, stejně jako stanovit na polední dobu delší přestávku dvě hodiny a v časech výjimečných hospodářských poměrů, vyžadoval-li to veřejný zájem, stanovit pracovní dobu obchodů s potravinami až na deset hodin denně, ostatních obchodů až osm hodin denně a stanovit čas, kdy obchody budou otevřeny.

Nedělní a sváteční klid v provozu živností byl upraven nejprve roku 1885 a následně novelizován roku 1895.⁴⁸ Nedělní zákon stanovil jako dobu 24 hodin, od šesté hodiny ranní v neděli do šesté hodiny ranní v pondělí. Pro výrobní živnosti platilo, že v neděli se zastavila veškerá práce živnostníka počínaje prací dělnictva a konče prací živnostníka v případě, že jí konal veřejně. V neděli pak mohly být vykonávány práce, na kterých závisel pravidelný chod podniku, pokud nemohly být uskutečňovány ve všední dny. Jednalo se o hlídání závodních zařízení, inventurní práce jednou ročně a neodkladné práce dočasné povahy. Inventury a dočasné práce byl podnik povinen nahlásit živnostenskému úřadu. Výjimky ze zákonné úpravy o nedělním klidu mohly být stanoveny vládním nařízením.

Od 1. ledna 1947 platilo pro státní svátky a památné dny Československé republiky ustanovení o nedělích⁴⁹ a za první republiky zákon upravující svátky a památné dny⁵⁰. Pro Den svobody⁵¹ připadající na 28. října jako státní svátek platila zákonná ustanovení o nedělích. Za doby nesvobody bylo vládním nařízením⁵² přidáno mezi svátky pondělí velikonoční, svatodušní a druhý svátek vánoční. V době znovu získané svobody byl zákonem⁵³ zaveden památný den připadající na 7. března, tedy na oslavu narození presidenta Osvoboditele T. G. Masaryka. Nový zákon⁵⁴ upravující „svátkové právo“ uznal za státní svátky Nový rok, Svátek tří králů, Velký pátek, Nanebevzetí Páně, Božího těla, Sv. apoštolů Petra a Pavla, Nanebevzetí Panny Marie, Všech svatých, Neposkvrněného Početí Panny Marie, Hod Boží vánoční a druhý svátek vánoční. Mezi památné dny pak zařadil 7. březen (výše uvedený), 1. květen (svátek

⁴⁷ Zákon č. 19/1910 ř. z § 96d až § 96i. a vládní nařízení č. 341/1941 Sb. z. a n.

⁴⁸ Novela zákona z roku 1885 zákona č. 21/1895 ř. z.

⁴⁹ Zákon č. 248/1946 Sb. - §3/1

⁵⁰ Zákon č. 65/1925 Sb. z. a n.

⁵¹ Zákon č. 555/1919 Sb. z. a n.

⁵² Zákon č. 63/1939 Sb. z. a n.

⁵³ Zákon č. 52/1946 Sb.

⁵⁴ Zákon č. 248/1946 Sb. s účinností od 1. ledna 1947

práce), 5. červenec (sv. Cyrila a Metoděje), 6. červenec (mistr Jan Hus), 28. září (sv. Václava) a 28. říjen (Den svobody). Pro státní svátky a památné dny Československé republiky platil stejný režim jako o nedělích.

Povaha a faktické vymezení živnostenského oprávnění se u živností ohlašovaných odvíjela dle obsahu živnostenského listu a u živností koncesovaných dle obsahu koncesního povolení (dekretu). Pokud vznikly pochybnosti o rozsahu živnostenského oprávnění,⁵⁵ rozhodoval o tom v jednotlivých případech živnostenský úřad, později zemský národní výbor. S živnostenským oprávněním byla spojena všechna práva, která zákon výslovně zakazoval nebo nevyhradil pro živnosti jiné a bez kterých by provoz konkrétní živnosti nebyl vůbec možný. Oprávnění živnostníků vyrábět stejný výrobek nebylo omezeno, stejně jako jeho uskladnění a následný prodej různými obchody. Pokud nebyl jasně vymezen rozsah živnostenského oprávnění, bylo nutné přihlížet k celkovému konceptu dané živnosti, povaze jejího technického vybavení a úrovně podniku, stylu vedení podniku živnostníkem, stejně tak i k obecně dodržovaným zvykům. Žádné z těchto hledisek se nesmělo přičít zákonu nebo plošně uznávaným obyčejům. Koncesní živnost mohla být povolena v omezeném rozsahu, případně samotný řemeslník mohl při ohlášení své živnosti stanovit určitá omezení. Pro vymezení skutečných živnostenských práv byl rozhodný právní stav v době vydání živnostenského řádu v roce 1859.⁵⁶

Výrobce byl oprávněn uskutečnit a sloučit jednotlivé práce, kterých bylo třeba ke konečnému zhotovení výrobku, ale také aby si zachoval vybavení a zařízení závodu v odpovídajícím stavu. Stejně tak mohl využít pomůcek ke zlepšení prodeje zboží jako reklamy nebo roznášky a rozvozu výrobků své živnosti na místa určení. K dosažení tohoto cíle mohl živnostník zaměstnávat i pomocné pracovníky z jiného živnostenského oboru, avšak mimo učně řemeslných a koncesovaných živností s průkazem způsobilosti a také mohl vykonávat práce z jiných živnostenských oborů. Zákon tedy v zájmu dosažení živnostníkovy konečného výrobku způsobilého k prodeji dovoval, aby z jinak obvyklé zásady, kdy živnostník mohl vykonávat jen práce, které mu náležely dle pojmových znaků živnosti, mohl vykonávat i práce odlišné. Zákonnou podmínkou bylo, že vykonaná práce z oboru jiných živností byla nutná pro zhotovení konečného produktu.

Živnostníci provozující obchody, kteří se nespécializovali na prodej určitého

⁵⁵ § 59 ž. ř. a další

⁵⁶ Císařský patent č. 227/1859 ř. z.

zboží nebo druhu zboží, mohli prodávat veškeré druhy zboží, se kterým se obvykle volně obchodovalo a na něž se nevztahovala koncese. Výjimkou byl drobný prodej cukru, kávy, čaje, koření, minerálních olejů, drogistického zboží a barviv, stejně jako drobný prodej destilátů v uzavřených láhvích. Toto zboží mohli prodávat jen způsobilí obchodníci, kteří získali patřičné povolení. (Tato výjimka se nevztahovala k prodejním právům výrobců, ani k obchodníkům, kteří tyto práva nabyli ohlášením ve starší době, do 16. srpna 1907.). Pokud ovšem ohlášená živnost byla obchodem se specializovaným sortimentem, nesměl živnostník prodávat jiné zboží, než bylo uvedeno v jeho živnostenském oprávnění.

Obchodník nebyl ze zákona oprávněn výrobky vyrábět či jinak zpracovávat ani upravovat či opravovat, mohl brát pouze míry pro zhotovení. Pro zlepšení dosažitelnosti výrobků a zvýšení prodeje však mohl získávat od zákazníků nové objednávky, zakázky na opravy a úpravy zboží, které však následně musel předat výrobcí. Výjimkou byli obchodníci s obuví a šatstvem. Ti, kteří provozovali živnost před 1. lednem 1907, nebyli oprávnění přijímat objednávky na opravy. Pokud živnostník začal s provozem po 1. lednu 1907, neměl právo přijímat objednávky na nové zboží, ani na jeho změny a opravy. Obě tyto skupiny mohly činit pouze nepatrné změny na zboží, brát míru pro výběr vhodného výrobku a přizpůsobovat jej tak, aby lépe vyhovoval zákazníkům.

K omezení živnostenského podnikání jeho místem, časem a oborem podnikání, jak je uvedeno výše, se připojovalo sociální hledisko a veřejný zájem.⁵⁷ Za veřejný zájem u určitých živností byla považována ohlašovací povinnost konce provozu nejméně čtyři týdny před zamýšleným ukončením. Jednalo se především o obory potravinářské a některé služby obyvatelstva jako jsou živnosti řeznické, pekařské, kominické, průtočnické a dopravní. Živnostenský úřad mohl u nich dle místní potřeby nařídít prodloužení doby provozu až o dva měsíce, pokud to veřejný zájem vyžadoval. Některé druhy koncesovaných živností i jednotlivé koncesované živnostenské podniky při výkonu živnostenského oprávnění byly podrobeny přísnějšímu dozoru živnostenské policie. Některé koncesované živnosti nesměly být provozovány stejnou osobou, která současně provozovala ještě jinou živnost, pokud k tomu nedal svolení příslušný úřad. Pro drobný prodej základních potravin a některých koncesovaných živností vydal živnostenský úřad nařízení, které stanovilo dobře viditelné označení cen dle jakosti a množství.

⁵⁷ Např. § 53 ž. ř.

Prémiové obchody s předměty denní potřeby byly pod trestní sankcí zakázány,⁵⁸ aby se zabránilo nekalé soutěži.

Jako sociální hlediska živnostenského podnikání lze připomenout, že byli majitelé živností mj. povinni zajistit personálu veškerá předepsaná zdravotní opatření a ochranné prvky a zajistit bezpečnost na pracovišti. Především udržovat vybavení, stroje, pomůcky a zařízení v odpovídajícím stavu, také dobře větrané, osvětlené a čisté pracovní prostředí a v zásadě zajistit celkový stav podniku tak, aby nehrozila újma na zdraví pracovníků. Pokud majitel živnosti poskytoval pomocným pracovníkům ubytování, nesmělo svým stavem ohrožovat jejich tělesnou bezpečnost, zdraví nebo mravnost a pokud to dovoľovaly místní poměry, zajistit dostatek pitné a užitkové vody.

Porušení živnostenského řádu mohlo mít charakter přestupku,⁵⁹ tzn., že pachatelem a trestaným mohla být pouze osoba fyzická.

Přestupku se mohl dopustit nejen majitel živnosti, ale i náměstek, pachtýř i pomocný pracovník. Za trestné činy náměstka odpovídal majitel živnosti, pokud o takovém přestupku věděl nebo nebyl dostatečně důkladný při kontrole živnosti nebo kontrole činnosti náměstka, popřípadě při jeho výběru. Za jednání pachtýře majitel živnosti neodpovídal. Přestupky proti živnostenskému řádu byly veřejně žalovatelné pokud se nejednalo o poškození nebo parazitování na dobrém jméně živnostenského závodu, kdy se jednalo o soukromoprávní delikt.

Veškerá provinění proti normám živnostenského řádu zároveň směřovala proti normám o provozování živnosti v širším smyslu a bylo možné je rozdělit do dvou skupin: na skutky, kterými se porušily normy o provozování živností a na skutky, které porušily normy o pomocných pracovnících.

Proviněním proti normám upravujícím provoz živnosti bylo např. neoprávněné provozování živnosti, zneužití živnostenského oprávnění, především „krytí“, za něž se považovala činnost oprávněného živnostníka, která směřovala k podpoře nedovoleného provozování živnosti osobou, která neměla živnostenské oprávnění, dále provoz živnosti bez oznámení, nezákonné zřízení zástupce v živnosti, nezákonná změna stanoviště živnosti, neschválená provozovna, vadné vnější označení závodu, nezákonné vedlejší závody, nezákonný podomní obchod a další.

Mezi provinění proti normám o pomocných pracovnících patřilo např. nezákonné přijímání a zaměstnávání pomocných pracovníků, ale také bezdůvodné

⁵⁸ Zákon č. 3/1924 Sb. z. a n. zrušený zákonem proti nekalé soutěži č. 111/1927 Sb. z. a n.

⁵⁹ § 131 ž. ř. a další

zrušení učebního poměru, porušení vzájemných vztahů z pracovního a učňovského poměru, porušení pracovní doby, porušení předpisu o nedělním klidu, nedostatky ve vedení předepsané dokumentace a jiné.

Přestupky proti živnostenskému řádu se trestaly důtkou, peněžitými pokutami do 1000,- Kčs, vězením do 3 měsíců, také odnětím práva na zaměstnávání mladistvých pracovníků a učňů nebo odnětím živnostenského oprávnění. Při ukládání postihů bylo nutno přihlížet k polehčujícím a přitěžujícím okolnostem, stejně tak i k velikosti prospěchu zamýšleného dosažením spáchání přestupku nebo k velikosti škody. Jako nejčastější způsob trestu byly ukládány peněžní sankce a při zvláště přitěžujících okolnostech nebo opětovných pokutách, jejichž dopad nebyl dostatečný, pak trest odnětí svobody. Peněžní pokuty byly vymáhány správní exekucí. Pokud byla pokuta nedobytná, mohl být v rozsahu stanovené nejvyšší sazby dle míry zavinění uvalen náhradní trest odnětí svobody v trvání do jednoho měsíce. Úřad nadřízený byl oprávněn tresty snížit nebo zcela odpustit.

Trest odnětí práva školit učně nebo zaměstnávat mladistvé pomocníky na dobu určitou nebo navždy se ukládal živnostníku, který opětovně jednal v rozporu s normou o zaměstnávání dětí nebo proti normám o způsobu a době zaměstnání mladistvých pomocných pracovníků do 14 let věku. Hrozil také živnostníku, který nerespektoval zákonné úpravy o zaměstnávání mladistvých pomocných pracovníků do 16 let věku při určitých nebezpečných nebo zdraví ohrožujících pracích živnosti, nebo jednal proti předpisům o noční práci mladistvých pomocných pracovníků.

Jednání proti předpisům o noční práci mladistvých pomocných pracovníků bylo upraveno novelou živnostenského řádu z roku 1907 a mělo zabránit obcházení tzv. „průkazu způsobilosti“. Předpokládalo vědomé provozování živnosti v rozsahu řemesla a klamání úřadu.

b) Továrny podle živnostenských předpisů

„Podniky po továrnicku provozované“, též „tovární podniky“, v Živnostenském řádu jako pojem definovány nebyly. Rakouské ministerstvo obchodu k tomu r. 1883 vydalo vysvětlující výnos,⁶⁰ který popisoval znaky tovární výroby podle tehdejšího stupně organizace práce a dalších vyžadovaných podmínek. Továrna zpracovává nebo

⁶⁰ Výnos ministerstva obchodu č. 22.037 ze dne 18.7.1883, Věstník ministerstva obchodu ročník 1883

zhotovuje živnostenské tržní předměty v uzavřených dílnách. Výrobní činnosti se účastní zpravidla více než 20 „živnostenských pomocníků“, tedy dělníků, kteří nepracují doma, ale v uzavřených dílnách s dělbou práce a zpravidla ve výrobním procesu používají stroje. Podnikatel, který továrnu řídí, v ní nepracuje manuálně (na rozdíl od řemeslných živností, kde tomu tak je). Tovární výroba je jako taková registrována státními a dalšími orgány, vztahují se na ni daňové předpisy odlišné od řemeslníků. Výnos z roku 1883 zdůrazňoval při posuzování povahy podniku individuální přístup, nelze prohlásit všechny závody určitého odvětví živnostenské výroby za továrny. Pozdější judikatura⁶¹ toto vymezení respektovala a rozpracovávala, avšak výnos z roku 1883 neuznávala za obecně závaznou normu, ale pouze za vnitřní instrukce rezortu obchodu. Proto je nutné při určení znaků továrního subjektu brát v úvahu smysl, který výraz „tovární podnik“ má v obecném jazyce a v národohospodářské vědě a její terminologii. Jde o podnik „značnějšího rozsahu“, který vyrábí s využitím strojů při větším počtu dělníků začleněných na místa podle pracovního postupu. Společné místnosti se dělí na více oddělení, výrobky se skladují, prodávají se ve velkém množství a podobně. Konkrétní subjekt má být posuzován jako celek, některý chybějící rys mohou nahradit jiné znaky, ale v jiném případě k tomu nemusí dojít a podnik bude posouzen jako řemeslný. Přezkoumání rozhodnutí soudní cestou (Nejvyšší správní soud) se zaměří na zjištění, zda správní úřad zjistil a posoudil všechny rozhodné znaky. Budwiňského Sbírkou rozhodnutí vídeňského správního soudu dokumentuje více případů sporů o charakter továrního nebo živnostenského způsobu výroby. Podobně i v Bohuslavově Sbírcce rozhodnutí Nejvyššího správního soudu československého se uvádí případy z dvacátých a třicátých let minulého století.

Živnostenský úřad II. stupně pro svou kvalifikaci továrního nebo živnostenského podniku se opíral o stanoviska obchodní a živnostenské komory a profesního společenství.

Rakouský soud vídeňský roku 1911 zdůvodňoval své rozhodnutí v daném případě nutností posoudit subjekt z celkového pohledu. Nemusely být tedy naplněny všechny znaky továrního podnikání, ale rozhodující byla jeho podstata.⁶² Ani roku 1883 ve výnosu uváděný nenaplněný minimální počet dvaceti dělníků nemusel být na překážku uznání tovární povahy podniku při celkovém zhodnocení provozu.

⁶¹ Budwiňski, Sbírkou nálezů správního soudu [vídeňského] (dale jen Budwiňski), č. 10.408/1914, a také např. Bohuslav, Sbírkou nálezů Nejvyššího správního soudu (dale jen Bohuslav) č. 4955 ze dne 29.9.1925

⁶² Budwiňski. 7942/1911

Tak například mlýn měl pouze 11 zaměstnanců.⁶³ Naproti tomu finančně, tzn. daňově výhodnějšího uznání výrobního závodu za tovární, nedosáhl majitel uzenářství. Vídeňský správní soud své stanovisko podrobně zdůvodnil.⁶⁴

Posuzování povahy živnostenského a továrního podnikání byla za monarchie i v republice stále živou, často se vyskytující úřední záležitostí. Svědčí o tom například výnos ministerstva obchodu z roku 1924.⁶⁵ Ukládal všem živnostenským úřadům postupovat v řízení o prověřování továrního charakteru výroby ohlašovaných živností i při pozdějších sporech urychleně. Pokud přitom odpovědné osoby neprokázaly tvrzené skutečnosti, měly úřady další provoz zakázat a uložit přiměřenou pokutu.

V řízení se aplikovaly po roce 1918 v ČSR staré judikáty z doby monarchie. Při prověřování platnosti starších oprávnění například bylo zjištěno, že držitel živnostenského listu na živnost tovární běžně zařazovanou podle druhu výrobků mezi živnosti řemeslné ji neprovozuje továrním způsobem, ale jen jako živnost. Další provoz měl být zakázán, neboť k živnostenskému provozu osoba neměla živnostenské oprávnění.⁶⁶

Podstatné rysy tovární výroby krejčovských-konfekčních provozů byly shrnuty r. 1926: Do obvykle požadovaného počtu továrních dělníků, to jest 20, mohli být zahrnuti i pracovníci domácí. Kteří z nich pracovali u více zaměstnavatelů současně, měli být započítáni jen jako zlomek jedné pracovní síly, například jednou polovinou. Tovární výrobu měl však v jednotlivých podnicích zajišťovat přiměřený počet pracovníků v tovární dílně, například střihačů. Tovární charakter živnosti tak představovala společná, respektive hromadná pracovní činnost na tomtéž místě podniku. Další ze znaků továrního charakteru organizace podniku na výrobu konfekčních oděvů byla právě specializace střihačů a vedle nich pracovníků, kteří šili a kompletovali výrobky. Přitom měly být od sebe odděleny místnosti – dílny potřebné velikosti pro jednotlivé pracovní úkony jako střihárně, sklady, prodejny, kanceláře a podobně. K výhodnějšímu daňovému a poplatkovému zařazení provozu továrního ve srovnání s řemeslnou živností (krejčovstvím) měla vést dále velkovýrobní organizace práce, jako je nákup materiálu pro výrobu ve velkém na vlastní účet podnikatele, který jen dohlížel na výrobu a obchod. Továrnu charakterizoval dále jistý stupeň mechanizace práce,

⁶³ Budwiński. 4097/1906

⁶⁴ Budwiński. 380/1901

⁶⁵ Výnos ministerstva obchodu ze dne 15.3.1924 č. 12.794, in Věstník zemské správy pražské z téhož roku (3A-233/128.166)

⁶⁶ K tomu srovnej Řád živnostenský, uspořádali Stědrý, B., Buchtela, R., Praha 1936, s.59.

např. alespoň motorem poháněný stříhací stroj.⁶⁷ Při hromadné konfekční výrobě bylo dovoleno i zhotovování individuálních oděvů na míru pro určitého zákazníka. Továrenský podnik musel být zapsán do obchodního rejstříku a vést předepsané účetnictví.⁶⁸

Pod společným označením živnost – živnostník právní předpisy rozuměly podnikání v menším měřítku (výroba, služby, obchod a podobně) založené na práci jednotlivce s případně menším počtem pomocníků (dělníků), ale také tovární velkovýrobu značného rozsahu, určenou k prodeji. Přesná hranice mezi dílnou živnostníka a továrnou stanovena nebyla. Živnostenské úřady ji posuzovaly podle konkrétních případů. Pro jednotný postup vydávala ministerstva a soudy pomocná kritéria. V živnostenských listech úřady uváděly tovární způsob výroby. Obě skupiny živností hradily daně i další platební povinnosti v odlišné výši, např. úrazové pojištění zaměstnanců. Továrny měly také další povinnosti sociální péče a podobně.

Živnostenské společenství jako právnická osoba veřejnoprávní korporace (termín uplatňovaný právní teorií) povinně sdružovala živnostníky bez jejich osobního zájmu či postoje k této organizaci. Jakmile se podle příslušných ustanovení živnostenského řádu „podnikatel“ stal živnostníkem, tj. od získání koncese nebo oznámením živnosti, případně jejím právně platným propachtováním, stával se bez dalšího členem společenství, Nezáleželo na tom, jestli plní nástupní povinnosti člena, např. stanovené poplatky, ani nemusel o členství žádat. Členství ve společenství by však nevzniklo, kdyby živnostník podnikal neoprávněně nebo kdyby po získání platného živnostenského oprávnění skutečně živnostenskou činnost nezačal provozovat. Příslušnost, tzv. příslušenství k danému živnostenskému společenství, se vztahovala na pomocníky a učedníky. Vznikala faktickým nástupem do zaměstnání nebo do učebního poměru.

Ukončení členství nebo příslušenství ke společenství bylo spojeno se zánikem živnostenského oprávnění a koncem pracovního nebo učebního poměru. Faktická nečinnost živnostníka sama zánik členství nezpůsobila, jestliže živnostník chtěl provoz obnovit. Od roku 1943 podle nové protektorátní úpravy⁶⁹ nesmělo takové přerušení trvat déle než půl roku, jinak živnostenské oprávnění ztratilo platnost. Pro živnosti továrenské povahy přestalo být členství v živnostenském společenství obligatorní

⁶⁷ Podle rozhodnutí vídeňského správního soudu z roku 1913 nevalilo když stroj nebyl plně využitý. Budwiňski. č. 9540/1913

⁶⁸ Štědrý, B., Buchtela, R., Řád živnostenský, díl I., Praha 1936, s. 54 a n.

⁶⁹ Vládní nařízení č. 121/1943 Sb. z. a n.

od vydání živnostenské novely z roku 1883⁷⁰ a stalo se pouze dobrovolným. Vstup továrníka do společenství musel schválit jeho řídicí orgán. Zaměstnanci a učedníci továrníka měli pak status příslušnosti jako ostatní. Od roku 1939 byla živnostenská společenstva povinně organizována na základě územního principu do okresních jednot podle obvodů živnostenského úřadu I. stupně a dále do zemských jednot. Některá do té doby existující dobrovolná společenstva, byla přeměněna na povinná.⁷¹ Zemským jednotám bylo uloženo sledovat plnění úkolů společenstev, kontrolovat jejich hospodaření. Společenstva měla chránit „stavovskou čest“ členů, jejich vztahy k pomocníkům apod. Živnostenský úřad mohl ukládat úkoly starostovi společenstva a pokutovat ho za jejich nesplnění. Společenstva měla rozvíjet podnikání, např. organizováním společné výroby několika členy s využitím strojní mechanizace k lepšímu plnění veřejných dodávek. Měla také podporovat živnostenské školství (mistrovské zkoušky) i zřizovat a vést povinné nemocenské pokladny pro své členy.

Organizace hospodářského života země byla za protektorátu dále utužena a zcentralizována.

Ministerstvu průmyslu, obchodu a živností bylo uloženo vytvořit organizační strukturu pro direktivní řízení hospodářství.⁷² Ministr měl schvalovat, zakládat, rušit nebo spojovat hospodářské svazy, dále také upravovat jejich stanovy a společenské smlouvy. Určoval, kdy bylo členství v těchto svazech povinné, a dosazoval a odvolával jejich vedoucí orgány.

Hospodářské svazy jako stavovské organizace, sdružovaly živnostníky stejných nebo blízkých profesí. Deklarovaný účel hájit průmyslové, obchodní a živnostenské zájmy podnikatelů a podniků zahrnoval zasahování státu do jejich činnosti. Úprava proběhla pěti prováděcími nařízeními.⁷³ Z toho pro odvětví průmyslové vznikl Ústřední svaz průmyslu pro Čechy a Moravu. Ústřední svaz obchodu pro Čechy a Moravu nahradil společenstva obchodních živností (obchodní grémia) a jejich zemské jednoty. Pro oblast řemesel vznikl Ústřední svaz řemesel pro Čechy a Moravu, který se dělil na odbory zemských jednot živnostenských společenstev a územně na okresní jednoty živnostenských společenstev. Pro turismus byl zřízen Ústřední svaz pro cizinecký ruch v Čechách a na Moravě, který se členil do dvou hospodářských oddílů, zahrnujících

⁷⁰ Zákon č. 39/1883 ř. z. ze dne 15. března 1883

⁷¹ Vládní nařízení č. 302/1938 Sb. z a n.

⁷² Vládní nařízení 168/1939 Sb. z a n.

⁷³ Vládní nařízení č. 197/1939 Sb. z a n., vládní nařízení č. 37/1940 Sb. z a n, vládní nařízení č. 85/1940 Sb. z a n, vládní nařízení č. 386/1940 Sb. z a n, vládní nařízení č. 451/1940 Sb. z a n.

živnosti hostinské, lázeňské a sportovní. Hostinské živnosti zastřešoval Ústřední svaz zemských jednot společenstev hostinských a výčepníků v Praze. Zemské jednoty zastávaly funkci zemských úřadoven, společenstva funkcí místních úřadoven. Nařízení⁷⁴ z roku 1941 zrušilo organizaci hostinských a výčepnických živností. Byla nahrazena územní složkou Hospodářského oddílu hostinských živností Ústředního svazu pro cizinecký ruch v Čechách a na Moravě. Živnosti lázeňské a sportovní spadaly do skupiny, kterou měl v kompetenci Svaz českomoravských lázní a přírodních minerálních zřidel v Praze. Také doprava byla samostatně upravena nařízením z roku 1940.⁷⁵ Ústředním svazem dopravy pro Čechy a Moravu byly povinně zřízeny dopravní živnosti, které se členily na pět dopravních skupin. Dále roku 1941 byla přijata dvě nařízení upravující peněžnictví⁷⁶ a soukromé pojišťovnictví.⁷⁷ Pro peněžnictví byl zřízen Ústřední svaz peněžnictví a pro soukromé pojišťovnictví Ústřední svaz soukromého pojištění. Základní struktura profesních svazů zůstala zachována po porážce fašismu. (Dekret presidenta republiky z roku 1945⁷⁸ pak přiřadil lidovou a uměleckou výrobu do kompetence Ústředí lidové a umělecké výroby.)

Důkladná proorganizovanost průmyslového, obchodního i živnostenského podnikání v protektorátu byla zavedena podle systému uplatněného v Německu, protektorátní podniky byly závislé na velkých říšských firmách, které ovlivňovaly výrobní program i počet a velikost zakázek v Čechách a na Moravě. V duchu nařízení okupačních orgánů, kterým musely firmy podávat zprávy o svém podnikání, byl omezován spotřební průmysl. Okupační i protektorátní úřady kontrolovaly export zboží, ceny, stavy zásob, surovin atd. Vybrané druhy surovin mohly podniky zpracovávat jen pro vojenské účely. Na výrobu dohlížel podle místních okolností důvěrník ustanovený nadřízeným resortním protektorátním ministerstvem.⁷⁹ Okupanti zavedli na území protektorátu po vzoru říše „válečné hospodářství“, které znamenalo naprosté přizpůsobení celé ekonomiky vedení války. Výroba pro vojenské účely nepotřebných výrobků byla zastavena,⁸⁰ což postihlo značný počet menších živností.⁸¹

⁷⁴ Vládní nařízení č. 448/1941 Sb. z a n.

⁷⁵ Vládní nařízení č. 451/1940 Sb. z a n.

⁷⁶ Vládní nařízení č. 114/1941 Sb. z a n.

⁷⁷ Vládní nařízení č. 185/1941 Sb. z a n.

⁷⁸ Dekret presidenta republiky č. 110/1945 Sb.

⁷⁹ Vládní nařízení č. 87/1939 Sb. z. a n.

⁸⁰ Vládní nařízení č. 133/1942 Sb. z. a n.

⁸¹ Dejiny štátu a práva na území Československa v období kapitalizmu II – 1918 – 1945, Bratislava 1973

c) Exkurs – Živnost „výroba a opravy plynových masek“

Podnik, jehož vývoj sledujeme, mohl svým výrobním programem reagovat na posilování obranyschopnosti republiky orientací některých továrních provozů na případné válečné akce. Šlo např. v celostátním měřítku o posílení výroby plynových masek, které se projevilo mj. doplněním živnostenských předpisů. Obsahovala je část zákona o ochraně a obraně proti leteckým útokům z roku 1935⁸² a další normy.

V zákonu o ochraně a obraně proti leteckým útokům⁸³ byla obyvatelstvu uložena povinnost, aby sobě, osobám blízkým i jiným osobám, (které dále upřesnilo vládní nařízení) opatřily „úplnou plynovou masku“. Tato maska musela být úředně schválena a odpovídat směrnicím, které upravilo vládní nařízení. Mohlo být též stanoveno, aby masky byly úředně zkoušeny, zdali odpovídají předepsaným směrnicím a následně značkovány, tomuto podléhaly i další doplňky a ochranné vybavení sloužící k ochraně nebo obraně proti leteckým útokům.

Podniky, které chtěly provozovat výrobu, opravu a prodej plynových masek, spadaly dle tohoto zákona do živností koncesovaných, kdy tyto podniky musely splňovat určité, blíže vládním nařízením určené podmínky⁸⁴. Vztahovaly se především k sídlu podniku a jeho dalším provozováním, organizaci obchodu s výrobky, způsobu a rozsahu podnikání a kontrolního orgánu nad nimi zřízeného. Výslovně mohlo být vládou nařízeno, že provozovatelé takových živností nemohou současně vést živnost další či pověřit řízením živnosti zástupce.

Pro udělení koncese podniku, který chtěl plynové masky a jejich součástky vyrábět či opravovat, bylo příslušné ministerstvo průmyslu, obchodu a živností spolu s ministerstvem vnitra a národní obrany, k samotnému prodeji plynových masek a jejich součástí pak byly příslušné okresní úřady.

Koncesní úřad rozhodoval, zdali bude koncese vydána na dobu určitou nebo neurčitou, v jakém rozsahu, tedy jestli na všechna oprávnění nebo jen část. Stejně tak mohl koncesní úřad takto vydanou koncesi podniku odejmout, a to na dobu určitou nebo navždy. Žádosti o vydání koncese na výrobu plynových masek musely též obsahovat opis úředního schválení, typ plynové masky a údaj, kde mají být provozovny zřízeny

⁸² Zákon č. 82/1935 Sb. z. a n., §§ 15 – 18, vládní nařízení č. 83/1935 Sb. z. a n., vládní nařízení č. 199/1935 Sb. z a n.

⁸³ Zákon č. 82/1935 Sb. z. a n.

⁸⁴ Vládní nařízení vládní nařízení č. 83/1935 Sb. z. a n ze 17. dubna 1935, o živnosti výroby, opravy a prodeje plynových masek a jejich součástí, jakož i o jejich zkoušení, dovozu a vývozu.

a jestli budou zřízeny odděleně nebo spolu s jinou živností. Pokud chtěl podnik zřídit další provozovnu, případně rozšířit či změnit polohu provozovny stávající, byl povinen podat žádost na ministerstvo průmyslu, obchodu a živností a k ní připojit situační a polohopisné plány včetně okolí, plány stavební a konstruktérské a její popis včetně vnitřního uspořádání a provozního řádu. O žádosti probíhalo správní řízení dle § 26 živnostenského řádu. Mimo jiné byla při kladném rozhodnutí o žádosti uvedena výhrada, že provozovna může být zprovozněna až po vydání kolaudačního výměru.

Živnostenský podnik, kterému byla vydána koncese k výrobě plynových masek, byl obvykle oprávněn i k jejich opravě a prodeji. Podnik musel vést přesné výkazy o počtu vyrobených a prodaných kusů. Převod koncese na jinou osobu byl zakázán.

Žádost o vydání koncese mohla být úřadem bez udání důvodu zamítnuta. Zákon o ochraně a obraně proti leteckým útokům propůjčil koncesnímu úřadu pravomoc spolurozhodovat o jednotlivých záležitostech živnostenských podniků, kdy úřad mohl zasahovat do provozních podmínek všeobecných i zvláštních. U všeobecných šlo především o schvalování umístění provozoven, stanovení šíře živnostenského oprávnění, kontrolu, cenu a uskladnění.⁸⁵ Do kategorie zvláštních požadavků pro vydání koncese lze zařadit osobní spolehlivost vzhledem ke zvláštní povaze živnosti, bydliště v Československé republice a „udělení zvláštní způsobilosti“. Zvláštní způsobilost pro výrobu a opravu plynových masek bylo nutné doložit vysvědčením o úspěšném složení odborné zkoušky u ministerstva národní obrany. Zkušební řád vydávalo ministerstvo národní obrany po dohodě s ministerstvem vnitra a ministerstvem průmyslu, obchodu a živností. Stejně tak bylo nutné získat vysvědčení o úspěšném složení zkoušky od zemského úřadu, pokud chtěl živnostník plynové masky a jejich součástky prodávat.

Jednalo-li se o továrenský podnik, pak postačovalo, aby vysvědčení o úspěšném složení zkoušky doložil vedoucí podniku.

Obchodní společnosti a hospodářská družstva musela splňovat obdobná kritéria jako živnostníci, avšak podle své subjektivní povahy s jednotlivými rozdíly. Vládní nařízení zde výslovně stanovilo, aby sídlo bylo v Československé republice, majoritní podíl kapitálu měl být držen občany Československé republiky stejně, jako jimi měli být všichni členové řídicích orgánů obchodních společností a hospodářských družstev, kteří podléhali zápisu do obchodního rejstříku. Vést takovýto podnik pak mohla pouze osoba, která zdárně složila zkoušku, a bylo jí vystaveno vysvědčení o zvláštní způsobilosti.

⁸⁵ § 1 vládního nařízení č. 83/1935 Sb. z. a n.

Jiné společnosti a právnické osoby, vyjma státu, nemohly toto živnostenské oprávnění získat.

Koncesní úřad byl také jedním z orgánů vykonávajících kontrolu nad výrobou a prodejem a byl oprávněn zjišťovat zásoby živnostenských podniků. Pro veškerou kontrolní činnost platila zásada zachování obchodního tajemství živností ohledně všech skutečností, které se kontrolní orgány dozvěděly v souvislosti s výkonem kontrolní činnosti.

Provozovny a další součásti podniku, jejichž účel spočíval ve výrobě nebo opravě plynových masek, schvalovalo ministerstvo průmyslu, obchodu a živností spolu s ministerstvem vnitra a národní obrany. Samotná výroba a oprava plynových masek a jejich součástí podléhala kontrole ze strany okresního úřadu a vojenské správy.

Plynové masky musely být na základě žádosti schváleny ministerstvem národní obrany. Žádost musela obsahovat především detailní popis předmětu, o jehož schválení se jedná, včetně příslušné technické dokumentace. Tato dokumentace musela být podrobně rozepsána, zvláště pak složení vnitřního filtru, jak jeho mechanická část, tak část chemická, včetně udání doby odolnosti vůči určitým typům chemických bojových látek. Součástí žádosti byl též návrh „Návodu pro používání masky“, čtyři vzorové výrobky, návrh přijatelného označení typu a potvrzení o uhrazení zkušebních poplatků. Plynové masky musely odpovídat normě dle tohoto vládního nařízení a být označeny značkou výrobce, včetně příslušenství jako filtry a hadice.

Vlastní zkoušku plynových masek pak provádělo ministerstvo národní obrany a orgány jím a ministerstvem vnitra určené ještě před tím, než byly masky dány do oběhu. Zkouška se odehrávala ve zkušebnách výrobce a na jeho náklad, pokud plynová maska, nebo její část, nevyhovovala, byla komisionálně označena za nepoužitelnou. Zkouška se řídila dle směrnic vydaných ministerstvem vnitra.

Poplatky výrobce za provedení zkoušky za jednotlivý kus plynuly do státní pokladny.

Dle tohoto vládního nařízení mohlo ministerstvo národní obrany ve spolupráci s ministerstvem vnitra, bylo-li to třeba, určit z moci úřední druh plynové masky, který směl být vyráběn. Výroba nebyla jedinou možností jak vybavit obyvatelstvo plynovými maskami a předměty k ochraně před leteckými útoky, s povolením ministerstva průmyslu, obchodu a živností, ve spolupráci s ministerstvy národní obrany a vnitra, bylo možné masky dovážet i vyvážet.

Prováděcí vládní nařízení⁸⁶ upravovalo mimo jiné předpisy o pořizování plynových masek. Živnostenské podniky měly za povinnost udržovat v záloze dostatečný počet plynových masek úředně schváleného typu, které v případě leteckého útoku měly být vydány zaměstnancům podniku k jejich ochraně, pokud se nemohli ukrýt do úkrytu, nebo v zájmu záchrany ostatních zaměstnanců. Počet záložních plynových masek byl úředně kontrolován a živnostenské podniky musely dodržovat stanovený počet i jejich řádný stav.

Živnosti, které se zabývaly výrobou, opravou nebo prodejem plynových masek a jejich příslušenstvím, byly povinné po nabytí účinnosti tohoto zákona do 60 dnů podat žádost o udělení koncese. Pokud žádost majitel živnosti v uvedené lhůtě nepodal, jeho živnostenské oprávnění zaniklo. Zákon o ochraně a obraně proti leteckým útokům v ostatních otázkách živnosti, které speciálně neupravoval, odkazoval na živnostenský řád.

Zákon obsahoval i trestněprávní ustanovení, které se vztahovalo na manipulaci s věcmi či zařízeními sloužící k ochraně osob a majetku před leteckými útoky. Trestněprávní postih dopadl především na ty osoby, které úmyslně takovou věc nebo zařízení poškodily nebo zničily, případně zvýšily svým konáním obecné ohrožení. Za tento zločin hrozilo odnětí svobody od jednoho do pěti let a při spáchání z nedbalosti pak trest pro přečin od jednoho měsíce do jednoho roku, avšak zavinil-li pachatel tímto nedbalostním přečinem smrt člověka a bylo-li možné takový následek předvídat, pak byla trestní sazba od šesti měsíců do pěti let.

Naopak při přitěžujících okolnostech uvedeného zločinu byla trestní sazba od pěti do dvaceti let či na doživotí. Pokud pachatelův čin měl za následek smrt jiného a pachatel to mohl předvídat, byl potrestán trestem smrti. V případě že tyto činy byly spáchány v době válečného konfliktu, nebylo možné snížit jejich trestní sazbu pod dolní hranici ani je překvalifikovat na trest mírnější. Výjimkou bylo uložení doživotního trestu na místo trestu smrti.

Zákon dále upravoval trestněprávní odpovědnost osob, které vyráběly, prodávaly, či jinak dávaly do oběhu plynové masky a jiná zařízení určená k ochraně před leteckými útoky, které nebyly způsobilé poskytnout dostatečnou ochranu. Za tento přečin byl obvykle ukládán trest odnětí svobody od jednoho měsíce do jednoho roku. Pokud pachatel o nezpůsobilosti či vadách předmětů věděl, sazba se zvyšovala na dobu

⁸⁶ Vládní nařízení č. 199/1935 Sb. z. a n.

šesti měsíců až tří let.

Forma trestu, vedle trestu odnětí svobody, mohla spočívat v uložení peněžní sankce, kdy se částka pohybovala v rozmezí od 200 Kč do 100.000 Kč a propadala státu, nebo mohl živnostenský podnik, pokud některý z těchto činů spáchal při provozu své živnosti, pozbyt na základě soudního rozhodnutí živnostenského oprávnění.

Kapitola III.

Zaměstnanecké odbory

a) Závodní rady a závodní výbory po vzniku republiky

Zákonná úprava činnosti závodních rad pochází z prvních let republiky. Roku 1920 byl vydán zákon o závodních a revírních radách při hornictví a následujícího roku všeobecně práva zaměstnanců upravil zákon o závodních výborech.⁸⁷ Existence odborové organizace a právní úprava jejich oprávnění v podniku patří k provozu továren.

Silné demokratické tendence spojené v lidovém hnutí po vyhlášení československé samostatnosti s požadavky socializace a zlepšení pracovních podmínek zaměstnanců našly vyjádření v zákoně, který zakotvil zaměstnancům do té doby nebývalé nástroje k prosazování jejich sociálních, případně i dalších (kulturních) potřeb na pracovišti. V továrnách, které existovaly z minulé doby i v nově zakládaných závodech po půl roce existence, podle tohoto zákona byl zřízen zastupitelský orgán zaměstnanců – závodní výbor. Hospodářská jednotka, kterou její vlastník, fyzická nebo právnická osoba, provozoval pro dosažení zisku, měla zaměstnávat trvale nejméně 30 pracovníků. Mezi ně se nezapočítávali sezónní pracovníci s výjimkou stavebnictví, což vylučovalo hlavně zemědělské velkostatky.

Podle dikce zákona měl závodní výbor v podniku především sledovat plnění mzdových ujednání mezi zaměstnavatelem a zaměstnanci a pracovních řádů. U kolektivních smluv uzavíraných ku prospěchu zaměstnanců odborovými organizacemi a zaměstnavateli umožňoval připojovat dodatky. Jeden člen závodního výboru měl právo nahlížet do mzdových záznamů u zaměstnavatele a prosazovat plnění závěrů přijatých smírčími nebo rozhodčími orgány. Úkolem výboru bylo spolupracovat s vedením závodu při udržování pracovní kázně i při disciplinárním řízení na pracovišti. Závodní výbor měl případně řešit a odstraňovat politické nebo náboženské spory a podporovat dobré vztahy mezi vedením firmy a zaměstnanci i mezi pracovníky navzájem.

Významný úkol závodního výboru bylo dohlížet na dodržování předpisů

⁸⁷ Zákon č. 144/1920 Sb. z. a n. ze dne 25. února 1920 o závodních a revírních radách při hornictví a zákon č. 330/1921 Sb. z. a n. ze dne 12. srpna 1921 o závodních výborech.

o ochraně zdraví a bezpečnosti při práci v továrně, upozorňovat na zjištěné nedostatky, požadovat nápravu a jeden zástupce závodního výboru účastnit se kontrol prováděných státními orgány.

V otázkách zaměstnanosti a sociální péče měl závodní výbor poradní roli při hromadném propouštění zaměstnanců. V případě propouštěného jednotlivce, který v podniku pracoval nepřetržitě alespoň tři roky, mohl závodní výbor věc předložit k rozhodnutí rozhodčí komisi, aby prověřila oprávněnost výpovědi. Pracovníka, za určitých okolností konkrétního případu (např. členství v politické straně nebo „nespravedlivá přísnoť vzhledem k délce trvání pracovního poměru“), byl zaměstnavatel povinen dál zaměstnávat. Závodní výbor se měl zpravidla podílet na řízení provozu sociálních a podobných zařízení sloužících v podniku zaměstnancům.

Zákon také obecně vymezil pozici výboru vůči zaměstnavateli. Výslovně zakazoval závodnímu výboru, aby samostatně zasahoval do řízení a provozu podniku. Své schůze mohl organizovat zásadně mimo pracovní dobu, jeho členové museli chránit výrobní i obchodní tajemství podniku.

K povinnostem zaměstnavatele patřilo předat předsedovi závodního výboru opisy pracovních smluv a nejméně jednou za tři měsíce informovat závodní výbor na jeho schůzi o výrobní a obchodní prosperitě. Velké továrny, nebo jiné provozy s 300 a více zaměstnanci, předkládaly závodnímu výboru účetní závěrku s výkazem zisku a ztrát. Závodní výbor měl ve větších podnicích řízených správní radou právo vysílat na její schůze svého člena, ten však nebyl oprávněn hlasovat.

Počet členů závodního výboru se řídil počtem zaměstnanců podniku. Např. tříčlenný výbor byl v podniku s 30 – 60 zaměstnanci, čtyřčlenný pro počet zaměstnanců od 61 do 100. Maximální počet členů závodního výboru zákon stanovil na 20. Členy závodního výboru volili v přímých a tajných volbách zaměstnanci a zřizenci podniku, jejichž pracovní poměr při vyhlášení voleb trval nejméně 3 měsíce a dosáhli věku 20 let. Přitom nesměli být soudním výrokem zbaveni práva volit do obcí. Pasivní volební právo do závodního výboru měli českoslovenští státní příslušníci od 26 roků věku, kteří byli zaměstnáni v podniku alespoň 12 měsíců. Zvolený kandidát mohl volbu odmítnout, pokud byl starší nad 60 let nebo byl zvolen opětovně. Funkční období trvalo jeden rok.

Za členství v závodním výboru nenáležela odměna. Člen měl nárok pouze na náhradu mzdy za pracovní dobu, během níž výjimečně místo pracovních úkolů plnil funkci. Byl chráněn před svévolným ukončením pracovního poměru, zaměstnavatel jej mohl propustit jen po souhlasu rozhodčí komise.

Pro jednání a usnášení se zákon vyžadoval přítomnost většiny členů, zaměstnavatel nebo jeho zástupce měl právo účastnit se schůzí závodního výboru a vyžadovat zápis o jednání.

Zajímavé ustanovení obsahoval zákon o hlasování závodního výboru. Usnášel se většinou hlasů, avšak v případě rovnosti byl návrh zamítnut.

Podnik se podílel na materiálním a finančním zajištění činností výboru, který mohl požadovat na zaměstnavateli místnost pro konání schůzí. Na svou činnost měl závodní výbor právo požadovat příspěvek zaměstnavatele a zaměstnanců, každá strana hradila polovinu, od zaměstnanců částku vybíral podnikatel.

Závodní výbor dle zákona zanikl, když se snížil počet zaměstnanců v továrně pod 30 nebo se na více než měsíc zastavil provoz. Zákon upravil dále vznik a fungování rozhodčích komisí pro řešení sporů a stížností mezi skupinami pracovníků navzájem, mezi zaměstnanci a závodním výborem i mezi závodním výborem a podnikatelem. Předsedou byl soudce z povolání jmenovaný místně příslušným předsedou sborového (krajského) soudu. Předsedou rozhodčí komise mohl být jmenován v případě nedostatku soudců i jiný úředník veřejné správy. Okresní úřad do komise jmenoval dalšího úředníka – přísedícího – specialistu na sociální nebo národohospodářské problémy. Dále jmenoval na návrh odborových organizací dva zástupce zaměstnavatelů a dva zaměstnanců. Rozhodčí komise tak měla 6 členů.

Mezi závěrečnými ustanoveními zákon o závodních výborech upravil trestní postih členů výboru za porušení mlčenlivosti. Šlo o přestupek s trestem pokuty až 2 000,- Kč nebo přestupek samostatného zasahování do provozu závodu se stejnou sankcí. Podnikatel se mohl dopustit přestupku, když úmyslně překážel závodnímu výboru v činnosti nebo když nesprávně informoval výbor o účetní závěrce o výsledcích činnosti. Stanovil poměrně vysoké peněžité tresty, až 10 000,- Kč a 50 000,- Kč. Trestní řízení správní spadalo v prvním stupni před okresní úřad státní správy.

Zákon nabyl účinnosti od počátku roku 1922. Požadavky zaměstnanců na větší vliv při řešení personálních a osobních, resp. sociálních otázek v podnicích uspokojil pouze z menší části. Zástupci zaměstnanců měli při jednání řídicích orgánů podniku převážně roli pozorovatelů, jejich oprávnění byla převážně jen formální.⁸⁸ Později, ve 30 letech za změněné politické situace ve státě, byl zákon o závodních výborech

⁸⁸ Kriticky hodnotí kompetence zastupitelského orgánu zaměstnanců např. Dejiny štátu a práva na území Československa v období kapitalizmu II. 1918 – 1945 SAV Bratislava 1973, s. 236 a n.

novelizován⁸⁹ dále v duchu omezení práv a kompetencí závodního výboru i práv zaměstnanců v rámci pracovního poměru. Idea společného postupu organizovaných zaměstnanců, zvláště ve větších podnicích a snaha odborových zastupitelských orgánů prosazovat zájmy zaměstnanců byla s menším či větším úspěchem uplatňována v období první republiky při vyhocených konfliktech zejména za hospodářské krize.

Od revolučních dnů v květnu 1945 v továrnách a dalších firmách výrazně zasahovaly do hospodaření i do vnitřní organizace a výrobního procesu závodní rady, jejichž existence má v ČSR dlouholetou tradici jako forma zastupitelských orgánů zaměstnanců, které prosazují u zaměstnavatelů zájmy a potřeby pracovníků.

b) Závodní a podnikové rady po osvobození

Při změně mocenských poměrů v republice po porážce fašistického režimu závodní rady, resp. aktivní část zaměstnanců mnoha továren a dalších firem aktivně napomáhala při uskutečňování revolučních změn na pracovišti i nad rámec svých podniků.⁹⁰ Přitom daleko překračovala své úzce vymezené kompetence podle starších předpisů. Příkladem může být i námi sledovaný případ pražské firmy [viz dále]. Dekret prezidenta republiky o závodních a podnikových radách vydaný v říjnu 1945⁹¹ hned na začátku, v § 2, zdůrazňoval, že zastupitelská instituce v závodě nemá zasahovat do správy a do provozu samostatnými příkazy. Měl zamezit mnohdy živelným krokům zaměstnaneckého orgánu, které mohly být v rozporu s postupem vedení firmy.

Dekret stanovil organizaci “zájmového zastupitelstva zaměstnanců”, způsob ustavení a jejich působnost, dále rozhodčí řízení o sporech a opatření trestní a přechodná. Dekret nezasahoval do působnosti jednotlivých zaměstnaneckých odborových organizací.

Závodní zastupitelstvo jako zájmový orgán zaměstnanců továrny čili závodu, mohlo mít podobu závodní rady, závodního důvěrníka, podnikové rady a náhradního orgánu závodního zastupitelstva. Nadále však vedoucí rozhodování o směru podnikání a odpovědnost za ně náležela správě závodu. Závodní zastupitelstvo nebylo oprávněné vydávat samostatná nařízení, která by jakkoliv zasahovala do chodu závodu. Naopak mělo zajistit, aby jak požadavky zaměstnanců, tak vedení závodu, byly v souladu

⁸⁹ Stalo se tak zákonem č. 181 a č. 182/1934 Sb. z. a n.

⁹⁰ Hurdík, Jan, Právní aspekty ekonomických přeměn v československém hospodářství v letech 1945 – 1949, in Právněhistorické studie č. 20, Academia Praha 1977, s. 77

⁹¹ Dekret prezidenta republiky č. 104/1945 Sb. o závodních a podnikových radách ze dne 24. října 1945

s hospodářským růstem závodu a současně úzce spolupracovat s vedením, aby mohl podnik nerušeně fungovat.

Zřízení závodní rady v jednotlivých závodech záviselo na počtu pracovníků, kteří byli v závodě v pracovním poměru. Pokud byl počet pravidelných zaměstnanců alespoň dvacet, byla v podniku zřízena závodní rada. V případě odštěpného závodu, který si vedl vlastní účetnictví nebo měl vlastní vedení a zaměstnával méně než 20 osob, ale více jak 3 osoby, byl namísto závodní rady zřizován závodní důvěrník. Závod, který zaměstnával menší počet zaměstnanců než 3, náležel do kompetence všeobecných orgánů jednotné odborové organizace. Příslušný orgán jednotné odborové organizace také jmenoval dočasný náhradní orgán závodního zastupitelstva do doby ustavení závodní rady, případně závodního důvěrníka. Tento náhradní orgán závodního zastupitelstva byl jmenován z řad zaměstnanců a jeho kompetence odpovídala budoucí závodní radě či závodního důvěrníka.

Podniková rada mohla být ustavena v podniku, který se jako samostatná hospodářská jednotka skládal z více závodů současně. Podle dekretu měly závody mít stejný hospodářský cíl i vedení. Organizaci podnikových rad v institucích veřejné správy, působících na rozsáhlém území a vyžadujících složitou strukturu, měla navrhovat celostátní odborová organizace a potvrdit ministerstvo ochrany práce a sociální péče. Vlastní zřízení podnikové rady ale stanovila vláda svým nařízením.⁹²

Volba do závodních rad probíhala přímým a tajným hlasováním z kandidátek, které navrhovala jednotná odborová organizace. Samotní kandidáti byli vybíráni na členské schůzi jednotlivých závodů. Zvolení závodní rady bylo úspěšné, pokud pro jednotlivou kandidátní listinu hlasovaly alespoň 4/5 oprávněných přítomných členů.

Volba závodního důvěrníka probíhala též přímou a tajnou volbou, kdy pro jeho zvolení bylo třeba absolutní většiny hlasů.

Organizace závodních rad se odvíjela od počtu zaměstnanců v daném závodě. Pokud závod zaměstnával od 20 do 60 zaměstnanců, pak závodní radu tvořili 3 členové, při počtu zaměstnanců od 61 do 100 měla rada 4 členy. Za každých dalších 100 zaměstnanců až do počtu 400 přibýval do rady další jeden člen, od 401 do 1000 rostl počet členů za každých 200, od 1001 do 4000 za každých 500 a nad 4000 zaměstnanců přibýval člen za každé další 2000.

Členství a práce v závodních radách bylo funkcí čestnou a členové závodní rady

⁹² § 6 Dekretu presidenta republiky č. 104/1945 Sb. ze dne 24. října 1945

nesměli zameškat více pracovní doby, než kolik bylo třeba k výkonu funkce. Měli nárok na ušlou mzdu pouze za část pracovní doby, po kterou nepracovali v souvislosti s výkonem funkce. Výjimečně mohl být po dohodě s jednotnou odborovou organizací a na návrh závodní rady vedením závodu člen závodní rady uvolněn z povinného výkonu práce dle jeho pracovní smlouvy či služebních předpisů. Tato situace mohla nastat tehdy, pokud rozsah činnosti závodní rady byl velmi značný. Počet uvolněných členů rady závisel na velikosti závodu, šlo o jednoho až pět pracovníků. Základní povinností členů závodní rady bylo mj. počínat si ve své funkci tak, aby závodu nezpůsobili škodu, či jinak neohrozili zájmy závodu, tedy především zachovávat mlčenlivost, chránit výrobní a obchodní tajemství závodu a pečlivě vykonávat svoji funkci.

Členové závodní rady byli chráněni proti případnému tvrdému postupu zaměstnavatele vůči nim na podkladě pracovní smlouvy. Jejich nezávislost a autorita při jednáních s vedením závodu byla posílena ustanovením § 13 dekretu, podle něhož člen závodní rady nemohl být proti své vůli přeložen na jiné pracoviště v rámci závodu bez předchozího souhlasu závodní rady. S ukončením pracovního poměru s ním musela souhlasit rozhodčí komise. Pro tento souhlas dekret výslovně uváděl důvod – zánik členství v závodní radě nebo přechodné zastavení výroby v závodě. Ještě po dobu dvou roků po ukončení výkonu funkce byl bývalý člen závodní rady podobně chráněn proti přeložení a propuštění z práce, kromě taxativně uvedených závažných případů (např. pravomocné odsouzení podle zákona na ochranu republiky).

Členství v závodní radě mohlo zaniknout několikerým způsobem. Šlo především o zánik závodní rady, případně o skončení její činnosti, dále rozvázáním pracovního poměru se závodem či vzdáním se funkce, kterému muselo předcházet schválení ze strany jednotné odborové organizace. Členství také mohlo zaniknout na základě podnětu, který dala závodní rada, zaměstnanci nebo vedení závodu, a to především pro hrubé porušení pracovní kázně, vyzrazení obchodního tajemství závodu nebo když zánik požadovala alespoň polovina zaměstnanců aktivně legitimovaných k volbě.

Orgánem zaměstnanců bylo závodní shromáždění. Bylo svoláváno závodní radou, na něm závodní rada předkládala zprávu o činnosti, dosavadním hospodaření a o rozpočtu. Náklady na svou činnost hradila závodní rada podle rozpočtu schváleného jednotnou odborovou organizací a samotnou částku pak radě vyplácelo vedení závodu. Vedení závodu také muselo alespoň jednou za půl roku podávat zprávu o stavu závodu závodnímu shromáždění.

Vedení závodu nesmělo omezovat závodní radu v její činnosti a její členové nesměli být i po ukončení své funkce v závodní radě jakkoliv znevýhodňováni na úkor „běžných“ zaměstnanců závodu.

Obecně vyjádřeným úkolem závodní rady (§ 20 an.) bylo hájit práva zaměstnanců a cílem bylo prosazovat jejich pracovní, hospodářské, kulturní, sociální a jiné zájmy. Závodní rada dohlížela na hospodářskou činnost závodu, aby nebyla omezována práva a zájmy zaměstnanců.

Veškeré návrhy závodní rady podávané k vedení závodu, bylo vedení povinno zkoumat a jednat o nich a při realizaci jednotlivých návrhů dbát připomínek závodní rady. Stanovisko vedení závodu, zdali bude a v jakém rozsahu, nebo nebude návrh uskutečněn, mělo být vydáno bez zbytečných průtahů, ale nejpozději ve lhůtě dvou měsíců od podání písemného návrhu.

Závodní rada měla důležitá oprávnění podávat návrhy opatření na vedení závodu či podniku ve smyslu co největšího zefektivnění produktivity, zejména zdokonalení provozu, technického zařízení a zlepšení bezpečnostních a zdravotních podmínek při zachování zaměstnaneckých zájmů a potřeb. Účastnila se vypracování obchodního a výrobního plánu, jeho rozvrhu a následné realizace a to především formou připomínek a návrhů změn a dohlížela na to, zda se plán nerozchází s celostátním hospodářským plánem. Kontrolovala provoz a vedení závodu po stránce technické, správní a hospodářské a v případě, že shledala závady, mohla vedení závodu předložit návrhy na změny. V případě, že byl návrh se změnami i po projednání zamítnut, mohl být předložen příslušnému orgánu veřejné správy pro zjednání nápravy. Oprávnění odborové organizace zasahovat do řízení podniku bylo po všech stránkách velmi široké. To platilo i v zaměstnaneckých otázkách. Závodní rada jednala s vedením závodu jménem pracovníků, které zastupovala, například ohledně výše mezd, pracovních podmínek a zařazování zaměstnanců na pracovní místa. V době osvobození republiky od fašistické nadvlády, při očištění společnosti, obnově a rekonstrukci hospodářství - především průmyslu, dekret závodní radě na pracovišti dával významnou úlohu spolurozhodování o přijímání zaměstnanců z hlediska státní spolehlivosti a mravní způsobilosti. Jako odborový orgán spolurozhodovala o propouštění zaměstnanců. Významné bylo také její oprávnění dohlížet na sociálněpolitickou a sociálně-zdravotní ochranu zaměstnanců. Pro plynulé plnění těchto úkolů bylo vedení závodu povinno se závodní radou projednávat obecné i zvláštní otázky týkající se jednotlivých zaměstnanců, dodat radě kopie pracovních smluv a řádů, včetně následných změn,

umožnit zmocněnému členu závodní rady nahlédnutí do mzdových knih a obdobných dokumentů, do závodních písemností, které se vztahovaly k činnosti zaměstnanců, i dalších písemností důležitých pro činnost závodní rady a umožnit mu opatřit kopie. Vedení závodu bylo též povinno informovat závodní radu o příchodu dozorčího orgánu ve věcech sociální a zdravotní ochrany zaměstnanců, i o komisionálním řízení v těchto věcech.

Naznačená úzká spolupráce mezi vedením závodu a závodní radou byla patrná i v obecnější rovině provozu závodu, než jen ve vztahu závodu vůči zaměstnancům. Obecnější rovinou zde rozumíme např. podávání závodní radě různých vysvětlení, úkol informovat na schůzích rady o hospodářském, obchodním, technickém a výrobním stavu závodu, budoucích plánech a postupech jejich uskutečnění. Tyto měly být sdělovány minimálně jednou do měsíce, nebo častěji, pokud o to závodní rada požádala. Opět zde bylo oprávnění, aby zmocněný člen závodní rady nahlédl do obchodních knih a dalších dokumentů souvisejících s řízením závodu a opatřil si opisy. Důležitá byla povinnost předložit závodní radě účetní závěrku za předešlý hospodářský rok, včetně rozvahy a výkazu zisků a ztrát do 14 dnů od sestavení celkového přehledu. Zástupci závodní rady se také účastnili úředních komisionálních a jiných úředních jednání, pokud se dotýkala působnosti závodní rady v souvislosti se zájmy zaměstnanců. Zástupci závodní rady se účastnili též veškerých schůzí vedení závodu a o těchto museli být vedením včas informováni. V případě naléhavých důvodů bylo možné, aby závodní rada zažádala příslušný veřejný orgán o odborný audit.

Pokud při výkonu dohledu závodní rady, nebo při plnění úkolů tímto dekretem ji přiznaných, došlo s vedením závodu ke sporu, jenž nemohl být odstraněn dohodou, rozhodoval o něm příslušný orgán veřejné správy.

Mimořádně důležitý pro zaměstnance byl dekretem stanovený nárok na podíl na čistém zisku závodu, který vedení závodu vyplácelo závodní radě jednou ročně dle hospodářského výsledku a dle sociálních potřeb zaměstnanců. Jeho výše byla dekretem stanovena minimálně na 10 %. O rozdělení podílu na zisku rozhodovala závodní rada za souhlasu jednotné odborové organizace, jednalo-li se o podnik tvořený několika závody, pak o rozdělení rozhodovala podniková rada se souhlasem příslušného orgánu jednotné odborové organizace.

Funkční období závodní rady bylo dekretem stanoveno na dobu jednoho roku.

Závodní rada mohla v reakci na určité okolnosti zaniknout před uplynutím jednoho roku. Šlo především o situaci, kdy klesl po dobu 3 měsíců počet zaměstnanců

pod 20, anebo byl provoz závodu trvale zastaven. Případ, kdy závodní rada nezankla, leč nemohla nadále vykonávat svoji funkci, nastal, pokud uplynulo její funkční období a klesl počet členů závodní rady, včetně náhradníků pod polovinu nebo byla rozpuštěna na základě nálezů rozhodčí komise a konečně pokud závodní rada odstoupila na základě rozhodnutí závodního shromáždění.

Až na případ, kdy byla závodní rada rozpuštěna nálezem rozhodčí komise, zůstávali členové závodní rady v činnosti až do nového ustavení závodní rady nebo zřízení náhradního orgánu.

Dekret presidenta republiky o závodních radách upravil dále rozhodčí komise. Byly zřizovány u okresních úřadů ochrany práce s územní působností pro určený obvod. V kompetenci rozhodčí komise bylo rozhodování ve věcech stížností, sporů a návrhů příslušejících rozhodčí komisi dle dekretu a jeho prováděcích předpisů, dále spory, které vznikly při činnosti závodní a podnikové rady, závodního důvěrníka a náhradních orgánů a také sporů o rozsah práv a povinností závodního zastupitelstva zaměstnanců a jeho členů.

Jako opravné prostředky proti nálezům rozhodčí komise byla přípustná stížnost pro vady řízení a nezákonnost, podaná ústřední rozhodčí komisi zřízené u ministerstva ochrany práce a sociální péče.

Dekret stanovil i postihy pro případné neoprávněné zásahy a porušení, kterých se mohly osoby podílející se na provozu podniku dopustit, závažnější byly postihovány přísněji. Jednalo se zejména o zásah do činnosti závodní či podnikové rady nebo jejich členů ze strany odpovědného vedoucího závodu ve snaze překazit či zamezit plnění úkolů, ke kterým dekret o závodních a podnikových radách opravňoval. Stejně tak pokud oprávněný vedoucí závodu úmyslně znemožňoval zaměstnancům volbu závodní rady nebo důvěrníka anebo překážel v jeho práci orgánu pověřenému přípravou voleb.

Postih se týkal i odpovědného vedoucího závodu, který v předložené účetní závěrce za uplynulý hospodářský rok, v rozvaze a ve výkazu zisku a ztrát uvedl nepravdivé údaje.

Trest byl také stanoven za úmyslné vyzrazení obchodního tajemství, ať z důvodu vidiny vlastního obohacení, či poškození vedení závodu členem závodní nebo podnikové rady, závodním důvěrníkem nebo členem náhradního orgánu závodního zastupitelstva. Totožně mohl být funkcionář potrestán, pokud svémocným zásahem narušil běh nebo provoz závodu tak, že závodu vznikla škoda, ať již hmotného charakteru nebo ve formě ušlého zisku. Trestem mohlo být vězení na dobu do 6 měsíců

a vysoká pokuta do 100 000 Kčs,-.

Provinění proti předpisům tohoto dekretu, spočívající v jednání či opomenutí, bylo vedení závodu sankcionováno pořádkovou pokutou do 10 000,- Kčs u okresních úřadů ochrany práce.

Dekret presidenta republiky o závodních a podnikových radách č. 104/1945 Sb. rušil zejména zákon č. 143/1920 Sb. z. a n., ze dne 25. února 1920 o účasti zaměstnanců při hornictví na správě dolů a jejich podílu na čistém zisku, zákon č. 144/1920 Sb. z. a n. z téhož dne o závodních radách a revizních radách při hornictví a zákon č. 330/1921 Sb. z. a n. o závodních výborech ve znění pozdějších změn a předpisy je provádějící.

Kapitola IV.

Živnost „Tovární výroba přístrojů Strašnice“ podle archivní právní dokumentace.

Podnikání firmy Václav Horák, která sídlila podle pozdějších dokladů na Václavském náměstí v Praze, je možné v archivních materiálech Archivu hlavního města Prahy doložit podle záznamů v živnostenském rejstříku pražského magistrátu a bývalého Okresního úřadu Žižkov, od roku 1925. Starší dokumenty se nedochovaly⁹³.

Pod pořadovým číslem 74 pro rok 1925 je v rejstříku bývalého referátu živností Okresního úřadu Žižkov v části živnosti svobodné zapsán jako živnostník Václav Horák, narozen 1889, bytem v Praze, Staré Strašnice č.p. 387. Živnost je označena jako výroba speciálních ochranných masek a dýchacích přístrojů vojenských i průmyslových, vojenské výzbroje a ochranných nádrží benzinových po továrnicku. Ohlášení, tzv. „opověď“, je datováno 17. 7. 1925, živnostenský list ze dne 23. 2. 1926 č. 1881/C. Místo výroby je Praha, Staré Strašnice č.p. 387 totožné s bydlíštěm živnostníka a vedle něho ještě Bechyňská ulice č.p. 301 Praha XIV. Vedlejší místo provozu řádné.⁹⁴

Následujícího roku pod pořadovým číslem 285 stejný živnostenský úřad na Žižkově zapsal do živnostenského rejstříku (živnosti svobodné), zřejmě v souvislosti se změnou místa pobytu oznamovatele Václava Horáka upravený název podniku : Fa Tovární výroba plynových masek V. Horák, 1889, Praha, Bubeneč, Vintrova⁹⁵ ulice č.p. 543. Způsob resp. popis výroby je zcela stejný jako v zápise z roku 1925. Oznámení bylo podáno 9. 4. 1926, živnostenský list datován 25. 8. 1926, č. 8423. Jako místo, kde se živnost provozuje je uvedeno už jen jedno z dřívějších dvou – č.p. 387 ve Starých Strašnicích. Pobočky, sklady ani jiné vedlejší působíště se neuvádí.⁹⁶

Zápis stejného živnostníka s podobnou, avšak širěji pojatou, výrobou se nachází v Živnostenském rejstříku svobodných živností vedeném živnostenským referátem Magistrátu hlavního města Prahy v roce 1929, pořadové číslo 3434.⁹⁷

„Jméno, stáří, příbytek a příslušnost: Fa. Tovární výroba plynových masek V.

⁹³ Dopis ředitele odboru Archiv hlavního města Prahy, Magistrátu hlavního města Prahy dále jen AHMP ze dne 17. 10. 2013 (v majetku autora práce).

⁹⁴ AHMP, Živnostenský rejstřík Okresního úřadu Žižkov

⁹⁵ Chyba v pravopise jména ulice v úředním dokumentu nesvědčí o pečlivosti úředníka

⁹⁶ AHMP, Živnostenský rejstřík Okresního úřadu Žižkov

⁹⁷ AHMP, Živnostenský rejstřík Magistrátu hlavního města Prahy

Horák ve Strašnicích čp. 387. zodp. zástupce Václav Horák, r 1889 narozený, do Prahy příslušný, bytem v Bubenči čp. 548. Způsob živnosti: Tovární výroba a prodej záchranných a ochranných zařízení a přístrojů proti nedýchatel. látkám a požáru, obranných přístrojů a zařízení plynových výrobků a ostříkovaných odlitků z kovu a isolačních hmot, výstroje a výzbroje pro vojsko, hornictvo, hasičstvo a veřejnou bezpečnost, chemických výrobků pro výše uvedené obory potřebných a zařizování chemických a technických laboratoří.“

Dnem ohlášení je 15. říjen 1929, živnostenský list ze dne 13. 12. 1929. Zbývající část zápisu je stejná jako roku 1926, místo podnikání Staré Strašnice č.p. 387, bez vedlejších provozů.

Z popisu výrobků, podrobnějšího než v minulých záznamech, vyplývá částečné rozšíření výroby. Také jednotlivé položky zápisu jsou preciznější, pokud jde o název firmy, uveden je též odpovědný zástupce.⁹⁸

Ještě jeden archivní výpis z živnostenského rejstříku pražského magistrátu vypovídá o vývoji firmy Václav Horák Je uveden pod číslem 46 roku 1942. Jméno firmy nezměněno, sídlo je však na adrese Praha 2, Václavské náměstí 16. Označení způsobu výroby je z původního znění „tovární výroba plynových masek Václav Horák, které je škrtnuto, zaměněno na tovární výroba náhražky glycerinu pro technické účely, lepidel na basi sulfitového louhu“. Živnostenský list byl vydán s datem 20. 1. 1942, místo podnikání stejné jako dříve a bez vedlejších provozů.⁹⁹ Podnikatel hledal v okupačních podmínkách válečného hospodářství další možnosti uplatnění v chemické výrobě.

Poslední nalezený zápis v živnostenském rejstříku Magistrátu hlavního města Prahy týkající se firmy, kterou sledujeme, je rovněž z roku 1942, má pořadové číslo 1289 a datum 11. 9. 1942. Na rozdíl od všech předcházejících je už psán v německém jazyce. Označení firmy: Václav Horák, geb. 1889, Prag, Protektoratsangehöriger, woh.: Prag II., Wenzelsplatz N° 3. Způsob živnosti: Fabrikmässige Erzeugung von chem. Präparaten zur Sterilisierung von Trink und Genusswasser. Umístění provozovny je Prag Alt Straschnitz NC. 387, opět jako dříve bez pobočných provozů.¹⁰⁰

Majetkové zázemí firmy od dvacátých let mohou přiblížit výpisy z pozemkové knihy pro katastrální území, na kterém firma působila.¹⁰¹ V knihovní vložce č. 821 jsou

⁹⁸ Odpovědný zástupce tehdy totožný s osobou živnostníka je v jiných dokumentech uváděn jako ing. (inž). Měl zřejmě technické odborné vzdělání požadované pro ohlašovanou živnost.

⁹⁹ AHMP, Živnostenský rejstřík Magistrátu hlavního města Prahy

¹⁰⁰ AHMP, Živnostenský rejstřík Magistrátu hlavního města Prahy

¹⁰¹ Pozemková kniha katastrálního území Staré Strašnice, číslo knihovní vložky 821, 822

zapsány stavební parcely, tovární budova č.p. 387, nádvoří a skladiště. Vlastnické právo Ing. Václava Horáka k uvedeným nemovitostem potvrzuje i několik služebností (svádění vody) a další závazek (postavit chodník ve prospěch hlavního města Prahy) z let 1922 až 1930 a vlastnické právo na menší části sousedících pozemků.

Patrně nejdůležitější zápisy v pozemkové knize dokreslující živnostenské podnikání Václava Horáka pochází z 16. dubna roku 1929 a následujících let. Vlastník továrny Václav Horák si tehdy vypůjčil půl milionu korun od „Banky Československých legií, tj. pětsetisíc korun čsl. s 10% úroky, 10% úroky z prodlení, 1/2% bankovní odměnou pololetně a vedlejší závazky do 50.000 Kč“. Na jeho nemovitý majetek v Praze bylo pro tuto pohledávku vloženo zástavní právo. Příštího roku podle zápisu ze dne 12. dubna 1930 následovala další půjčka od stejného věřitele „Banky československých legií, dva miliony korun č. s deseti % úroky, deseti % úroky z prodlení, půl % bankovní odměnou pololetně a vedlejšími závazky do výše dvě stě tisíc korun československých.“¹⁰²

Řada dalších zápisů v pozemkové knize ukazuje trvající finanční problémy firmy. Bylo proto na nemovitý majetek Václava Horáka zřizováno zástavní právo pro nezaplacené daně. V květnu 1937 pro pohledávku 17.343,35 korun „podle výkazu nedoplatků berní správy v Praze II. z 30/4.1937 č. 18/37 R.K. zaznamenáno zástavní právo pro pohledávku československého státu /finanční správy/ sedmnáctitisíc třisetčtyřicetřetí korun č. 35 h a útraty vkladné a id.kolky,. Podle výkazu nedoplatků súčtovacího oddělení berní správy v Praze II. ze dne 7/6.1938 č. 21/38 R.K. „vloženo právo zástavní pro vykonatelnou pohledávku Československého státu /finanční správy/ dvacetitisíc sedmsetdvacetosm korun č. 10 h a útraty vkladné a ideální kolky“. Podle výkazu nedoplatků berního úřadu v Žižkově ze 4./5.1939 čj. 267/38, 17/39 vloženo dne 11. května 1939 „zástavní právo pro vykonatelnou pohledávku Československého státu /fin.správy/ třicetčtyřitisíc osmsetdevadesátosm korun se šesti % úroky z prodlení od 5. května 1939 a útraty 95 K, vkladné a ideální kolky“. Pro neuhrazené nemocenské pojištění „vloženo zástavní právo pro vykonatelnou pohledávku Okresní nemocenské pojišťovny v Praze II., třicetdvatisíce pětsetšestnáct korun 45 h s pěti a půl % úroky od 1.listopadu 1938 z 31.501.45 Kč a útratami 60 Kč 40 h a 55 Kč mimo vkladné.“ Už dříve v květnu 1932 bylo proti firmě Václava Horáka zahájeno i dražební řízení podle

¹⁰² Citováno přesně podle zápisu (D. M.)

zápisu v pozemkové knize (běžné číslo 62 listu C)¹⁰³ „pro vykonatelnou pohledávku Chaudirových závodů kovodělných a.s. Podmokly pro 8969 Kč 65 h s přísl.“ Tyto záznamy odrážejí stav podnikání do poloviny roku 1941, kdy byly téměř všechny záznamy o vykonatelných pohledávkách v pozemkové knize vymazány. Svědčí to o zlepšení hospodářské situace firmy, konkrétnější údaje nejsou k dispozici. Podnikatelskou prosperitu zřejmě přinesly vojenské objednávky, jak o nich hovoří písemnosti k jednání o konfiskaci firmy od roku 1945 (viz dále).

¹⁰³ Výpis z pozemkové knihy katastrálního území Staré Strašnice, číslo knihovní vložky 821, tovární budova č.p. 387. Z této knihovní vložky jsou čerpány také údaje o dluzích firmy.

Kapitola V.

Národní správa a konfiskace obecně

Do právních poměrů továrenského podnikání a do jejich každodenního provozu po obnovení státních funkcí na území Československé republiky roku 1945, které šlo ruku v ruce s vyháněním fašistů, hluboce zasáhly mj. změny vlastnického práva k těmto podnikům.

Po osvobození republiky velké množství továren, tedy průmyslových podniků, ale i velkostatků, obchodních firem a dalších hospodářských jednotek všeho druhu, bylo v rámci připravovaných opatření k nápravě majetkových křivd napáchaných německou říší podřízeno novému vedení státu formou tzv. Národní správy. Právní úpravu přinesl dekret prezidenta republiky ze dne 19. května 1945 o neplatnosti některých majetkoprávních jednání z doby nesvobody a o národní správě majetkových hodnot Němců, Maďarů, zrádců, kolaborantů a některých organizací a ústavů.¹⁰⁴

O potřebě zásahů do vlastnictví těch částí majetku na území republiky, které byly odňaty právoplatným vlastníkům při uplatňování nacionální ideologie okupanty a jejich spolupracovníky, jednali vedoucí představitelé zahraničního odboje londýnské i moskevské větve už na konci roku 1943 při moskevských rozhovorech.¹⁰⁵ Shodné stanovisko zaujaly obě strany, řízení a kontrola hospodaření dotčených podniků všeho druhu státními orgány mělo být zavedeno jednotně na celém území republiky, v českých zemích i na Slovensku. Dekret o národní správě připravovala československá vláda v emigraci.

Jak naznačuje název dekretu, měly pozbýt platnosti převody majetku uskutečněné v době nesvobody,¹⁰⁶ v podmínkách persekuce skupin obyvatelstva z důvodů rasových, národnostních, politických. Šlo tedy o majetky násilně či pod hrozbou násilí, odebrané obětem pronásledování, nepřátelům německé říše a dále o majetek osob, které spolupracovaly v různých podobách s okupanty, tzv. kolaborantů.

¹⁰⁴ Dekret prezidenta republiky č. 5/1945 Sb. Kuklík, Jan, Mýty a realita tak zvaných Benešových dekretů, Linde Praha 2002 od str. 296 nejnověji široce seznamuje s opatřeními majetkového obsahu

¹⁰⁵ Kuklík, Jan, Mýty a realita....., str. 133 a násl.

¹⁰⁶ Doba nesvobody – od 29. září 1938 do 5. května 1945 na základě dekretu prezidenta republiky č. 5/1945 Sb. o neplatnosti některých majetkoprávních jednání z doby nesvobody a o národní správě majetkových hodnot Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů a některých organizací a ústavů.

Ponechat rozsáhlé majetky v dispozici nespolehlivých držitelů nebylo možné nejen z důvodu právních a morálních, ale i v zájmu hospodářské prosperity země. Válečné hospodaření okupační moci v českých zemích pod hlavičkou protektorátu, podobně fašistická politika na Slovensku, dlouhodobě devastovaly ekonomiku, k tomu hlavně průmysl narušily válečné operace protihitlerovské koalice, částečně i odbojové partyzánské hnutí apod. Obnova hospodářství vyžadovala jednotně organizované úsilí na všech úsecích veřejného sektoru i soukromých vlastníků firem. Osoby nepřátelsky orientované nezaručovaly podporu nezbytné hospodářské obnově, řada z nich se mohla důvodně obávat postihu za svá jednání v době okupace. Záměr uplatnit plně vliv státu na tuto součást podnikatelské hospodářské základny republiky od okamžiku ukončení fašistické nadvlády podporovaly všechny orgány československého státního zřízení v emigraci i domácí instituce, zvláště také Slovenská národní rada.¹⁰⁷

V přípravné fázi návrhu právního předpisu, který by záměr realizoval, ve zmíněném jednání prezidenta dr. Beneše s moskevskou emigrací na prvním místě stála zásada neplatnosti všech majetkových převodů uskutečněných pod tlakem persekuce. Vlastníkům z doby před podepsáním Mnichovské dohody budou okamžitě vráceny jejich majetky v ceně do půl milionu korun československých, podle ocenění platného před 29.9.1938. Objekty vyšší hodnoty budou řízeny národní správou, s tím že později o nich definitivně rozhodne Národní shromáždění.¹⁰⁸ Mezi podniky s národní správou byly zařazeny jmenovitě akciové společnosti. Původní vlastníci podle připravovaných úvah měli až do vyřešení věci formou zákona dostávat prozatímně určité odškodnění.

Majetky osob prohlášených za zrádce měly být zkonfiskovány, tedy jako trest odebrány současným vlastníkům bez náhrady, s tím, že takto získané prostředky mohou být použity na podporu obětí národohospodářského boje.¹⁰⁹

V závěrečné fázi přípravy dekretu o národní správě při jednání československé vlády již na osvobozeném území ČSR v Košicích do popředí vystoupily rozdíly v přístupu k zavedení národní správy v českých zemích a na Slovensku. Situaci v Čechách a na Moravě plně odrážel původní text návrhu, poněkud odlišné zájmy slovenské vyjádřila Slovenská národní rada. Ve výsledné a úředně vyhlášené podobě znění dekretu tak chybí část obvyklé úvodní věty v dekretech s celostátní platností

¹⁰⁷ Kuklík, Jan, *Mýty a realita*, str. 300 a násl.

¹⁰⁸ Kaplan, Karel, Jech, Karel, *Dekrety presidenta republiky 1940 – 1945, I., II., Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Brno 1995, str. 222*

¹⁰⁹ *Cestou května, Sborník, Svoboda, Praha 1965, s. 33 - 34*

„... a po dohodě se Slovenskou národní radou...“ Legislativní kuriozitou jsou pak v textu dekretu na více místech nadbytečné odkazy na Slovensko a Slovenskou národní radu, např. v § 7, 10, 13, 23¹¹⁰ přesto, že dekret platil pouze v českých zemích.

Konečné znění dekretu především hned v § 1 zakotvilo neplatnost majetkoprávních jednání a převodů majetku v kritické době po 29. září 1938 uzavřených „pod tlakem okupace nebo národní, rasové nebo politické persekuce“. Postup při vyřizování nároků plynoucích ze zrušovacího opatření upravovala další ustanovení dekretu a následující prováděcí předpisy.

Rovněž klíčové ustanovení následujícího § 2 dekretu převádělo „majetek osob státně nespolehlivých na území ČSR“ pod národní správu. Ta měla být zřízena ve všech podnicích, kde to vyžadovalo zajištění výroby, zvláště v těch, které ovládaly státně nespolehlivé osoby, ať šlo o nájem, držbu, správu nebo v závodech, které jejich provozovatelé opustili. „Národní správa znamenala omezení výkonu vlastnických práv...“¹¹¹ Vlastníku jeho vlastnické právo nadále trvalo, avšak majetek pod národní správou měl samostatné, oddělené postavení od další majetkové podstaty vlastníka.¹¹² Dekret dále vypočítával, které osoby je třeba pokládat za nespolehlivé. Z díkce § 4 vyplývá, že se jedná o osoby fyzické, zejména když další ustanovení výslovně uvádí osoby právnické. Státně nespolehlivými byli příslušníci německé nebo maďarské národnosti, kteří se jako Němci nebo Maďaři přihlásili při některém statistickém sčítání obyvatelstva republiky počínaje rokem 1929. Velmi zajímavou okolnost tohoto vymezení připomíná J. Kuklík¹¹³ když vysvětluje, že byla jako rozlišovací hledisko vybrána národnost, nikoli státní příslušnost. Na částech území republiky odtržených podle Mnichovského diktátu zůstali čeští obyvatelé, když jiní Češi odešli do vnitrozemí. Ti, kteří setrvali se stali státními příslušníky německé říše a při rozhodování podle kritéria státní příslušnosti by byli zahrnuti mezi státně nespolehlivé se všemi důsledky. Ke státně nespolehlivým patřili dále členové německých a maďarských politických stran nebo národních skupin a útvarů (doslova „...sdružujících osoby německé nebo maďarské národnosti...“).¹¹⁴

Pojem osoby státně nespolehlivé poměrně podrobně definoval § 4 písm. b, podle

¹¹⁰ SNR vydala vlastní nařízení o národní správě dne 5.6.1945, č. 50/1945 Sb. n. SNR

¹¹¹ Kuklík, Jan, *Mýty a realita*, str. 297

¹¹² Hurdík, Jan, *Právní aspekty ekonomických přeměn v československém hospodářství v letech 1945 – 1949*, Právněhistorické studie č. 20, Academia, Praha 1977, s. 76

¹¹³ Kuklík, Jan, *Mýty a realita*, str. 299

¹¹⁴ § 6 Dekretu presidenta republiky č. 5/1945 Sb.

jejich aktivity která však nebyla časově vymezena a směřovala proti Československé republice. Jednalo se o osoby, které se podílely na činnosti narušující státní svrchovanost, samostatnost, celistvost, demokratické uspořádání státu a bezpečnost a obranu Československé republiky. Za osobu státně nespolehlivou se považovali též ti, kteří jiné podněcovali, nabádali a podporovali ku prospěchu německých a maďarských okupantů. Jmenovitě se jednalo o členy Vlajky, Rodobrany, Úderných oddílů Hlinkovy gardy, vedoucí funkcionáře Spolku pro spolupráci s Němci, České ligy proti bolševismu, Kuratoria pro výchovu české mládeže, Hlinkovy slovenské ľudové strany, Hlinkovy gardy, Hlinkovy mládeže, Národní odborové ústředny zaměstnanecké, Svazu zemědělství a lesnictví, Německo-slovenské společnosti a jiných fašistických organizací podobné povahy. (Výčet byl pouze příkladný, nikoli taxativní, na jeho začátku bylo uvedeno „...jest například považovati“ na konci „...a jiných...“)

Oprávnění rozhodnout o zřízení národní správy dekret svěřil národním výborům všech stupňů obvykle v závislosti na druhu a velikosti jednotlivých podniků. Případem, kdy na velikosti podniků nezáleželo, byly peněžní podniky a ústavy, u kterých zřízení národní správy spadalo pod pravomoc zemského národního výboru, stejně tak tomu bylo i u ústředních orgánů báňských společností. Výjimkou z této zásady byly báňské podniky na nižší než ústřední úrovni, kde rozhodoval místně příslušný okresní národní výbor.

Naopak tomu bylo u podniků průmyslových, obchodních a živnostenských, které spadaly pod správu jednotlivých národních výborů podle kritéria velikosti. Záviselo na počtu zaměstnanců, kdy o zavedení národní správy do podniku v celkovém počtu do 20 zaměstnanců rozhodoval místní národní výbor. Pokud podnik zaměstnával 21 až 300 zaměstnanců, rozhodoval o zřízení národní správy okresní národní výbor a konečně při počtu přesahujícím 300 zaměstnanců zřizoval národní správu zemský národní výbor. Počet zaměstnanců byl určován ke stavu v roce 1943 za obvyklého provozu. Zvláště v případech menších závodů mohla být při rozhodování takto využita místní znalost obyvatel z okolí. Dekret nařizoval, aby národní výbory postupovaly v dohodě se závodní radou podniku nebo jinými zástupci zaměstnanců. Případné rozpory měl vyřešit národní výbor vyššího stupně a rozhodnout sám.

Zavádění národní správy se týkalo i lesů a pozemků, které sloužily k zemědělství, u nich byla rozhodující jejich rozloha. O pozemkovém majetku do výměry 50 hektarů rozhodoval otázku zavedení národní správy místní národní výbor, při výměře od 50 hektarů do 100 hektarů pak okresní národní výbor, který ale před

vydáním samotného rozhodnutí musel vyslechnout místně příslušné národní výbory.

Nemovitosti jako stavební parcely a obytné domy byly v případě hodnoty do 5.000.000,- korun v kompetenci místního národního výboru a při převýšení této částky okresního národního výboru.

Pro ostatní majetek v ceně do 500.000,- korun byl příslušný zavádět národní správu místní národní výbor, v cenovém rozsahu mezi 500.000,- a 5.000.000,- korun okresní národní výbor. Zemský národní výbor rozhodoval o majetku, který byl hodnoty vyšší jak 5.000.000,-. V případě sporu jednotlivých stupňů národních výborů o výši hodnoty podniku či majetku, na který měla být zaváděna národní správa, ji určoval orgán nadřízený. Výjimkou z výše uvedeného výčtu byl podnik či majetek s celostátní působností, o kterém rozhodovalo resortně příslušné ministerstvo.

Pokud obecní nebo okresní národní výbor nebyl příslušný v konkrétním případě rozhodovat o zavedení národní správy do podniku, kterému hrozil úpadek (např. opuštěného, nebo takového, jehož majetek nebyl řádně zajištěn proti zásahům osob státně nespolehlivých) mohl výbor i přes svoji nepřislušnost jmenovat dočasného správce. Ten měl podnik řádně spravovat do doby, než o něm rozhodne příslušný orgán.¹¹⁵ V obcích a okresech, které neměly institut národního výboru, byl jmenován správní komisař či komise, kteří tímto jmenováním získali ve svém obvodu oprávnění zřizovat národní správu majetku. Dekret dával zemskému národnímu výboru důležitě oprávnění, aby „z moci úřední“, pokud to bylo ve veřejném zájmu, změnil po přecházejícím zjištění stanoviska závodního výboru zaměstnanců, rozhodnutí vydané národním výborem nižšího stupně.

Doba, na kterou byla národní správa zřízena, měla trvat jen tak dlouho, dokud trvaly důvody, pro které byla zavedena. Znamená to, že byla dočasná a zrušit ji měl orgán, který ji zavedl.¹¹⁶ Příznačné pro smýšlení většiny obyvatelstva i tehdejších politiků o této otázce může být skutečnost, že dočasnost zavedení národní správy se v textu dekretu objevuje až za více než třetinou jeho ustanovení, a sice v kontextu s úpravou možného zásahu do procesu rozhodování o nařízení národní správy vyšším orgánem. Jinou možností mohlo být dočasnost uvést na počátku dekretu nebo přímo v jeho názvu.

Zavádění národní správy do podniků, ústavů, zemědělského a lesního majetku mělo být, jak uvádím výše, v souladu s požadavky zástupců zaměstnanců těchto

¹¹⁵ § 9 Dekretu presidenta republiky č. 5/1945 Sb.

¹¹⁶ § 11 Dekretu presidenta republiky č. 5/1945 Sb.

podniků, tedy např. závodní radou. Rozhodnutí o zřízení národní správy, či jmenování národního správce muselo být vydáno písemně, stejně tak jako odvolání a zrušení rozhodnutí, a následně odesláno zemskému národnímu výboru k evidenci. U nemovitostí zavedení národní správy evidoval příslušný soud a zapisoval je do pozemkových knih. Do obchodního rejstříku byla zapisována poznámka o národní správě soudem a stejně tak byla příslušným úřadem zapisována poznámka související s horním oprávněním do horních knih.

Pro družstva platil poněkud odlišný režim, národní správa byla do všech zaváděna povinně, avšak pouze na omezenou dobu. Měla za úkol zajistit řádné vedení podniku a především do doby čtyř týdnů zvolit nové vedení družstva. Za družstva byly považovány všechny družstevní podniky a organizace jako např. zemědělská spotřební a peněžní. I u družstev pokud to bylo možné, měli být před zavedením národní správy vyslechnuti členové družstva. Kompetence národních výborů k uplatnění národní správy u družstev byla odstupňována podle jejich lokálního významu: místní národní výbor pro družstva, která svojí působností nepřesahovala místní obvod. Okresní národní výbor pro družstva, která působností přesahovala místní, ale nepřekračovala okresní obvod a konečně zemský národní výbor, který zaváděl dočasnou národní správu do všech ostatních družstev. Dočasná národní správa trvala jen do doby zvolení nového vedení, tzn. maximálně čtyři týdny.

Za závažné situace bylo možné, aby zemský národní výbor zavedl národní správu i do oblastí života společnosti, kterých se obvykle národní správa netýkala, šlo především o kulturní, zájmové, odborné a hospodářské organizace a ústavy.

a) Národní správce

Pro funkci národního správce¹¹⁷ musela být vybrána osoba dle dekretu bezúhonná, státně spolehlivá a především vybavená odbornými i praktickými znalostmi potřebnými pro vedení daného podniku. Nově ustanovený národní správce musel před nástupem do výkonu funkce u národního výboru, který jej ustanovil, složit slib. Sliboval, že se bude řídit zásadami péče řádného hospodáře v souladu s hospodářskými a národními veřejnými zájmy. Bylo zvykem navrhopvat a ustanovovat vhodnou osobu z řad zaměstnanců daného podniku, která zpravidla nesměla být dlužníkem či věřitelem podniku, nebo majetkové podstaty. Naopak jmenován nemohl být člen národního

¹¹⁷ Kuklík, Jan, Mýty a realita, str. 300

výboru, který jej do funkce ustanovil. Národní správce byl při plnění svých úkolů v postavení veřejného orgánu a jako takový chráněn podle trestního zákona.¹¹⁸ Správci dekret přiznával náhradu vynaložených výdajů a nárok na odměnu, jejíž výši určoval příslušný národní výbor. Prostředky byly čerpány ze spravované majetkové podstaty.

Národní správce se řídil směrnicemi, které pro národní správu podniku vydal příslušný orgán, případně nadřízený zemský národní výbor, resp. ministerstvo daného resortu u podniku s celostátní působností. Národní správce podléhal kontrole ze strany příslušného národního výboru, na žádost musel podávat informace a vysvětlení a byl povinen vést řádné účetnictví a ve lhůtách předkládat výsledky hospodaření u příslušného národního výboru. Pokud chtěl správce jednat nad rámec obvyklého provozu podniku, tedy např. pronájemem, knihovním zatížením či likvidací, byl povinen získat souhlas tohoto výboru. Národní správce odpovídal za škodu, kterou případně způsobil svoji nedbalostí a nedodržováním zásady péče řádného hospodáře.

Správce mohl být ustanoven i pro více podniků zároveň, pokud to jejich velikost dovolovala, např. pokud šlo o menší podniky, či majetek nevelkého rozsahu, naopak byl-li rozsah majetkové podstaty velkého rozsahu, mohl být příslušným národním výborem zřízen až pětičlenný sbor správců, který rozhodoval poměrnou většinou.

Ze strany dosavadních vlastníků, držitelů a správců majetku, který spadal pod národní správu, nesměly být činěny žádné kroky, které by mohly jakkoliv narušit výkon národní správy, stejně tak byly po účinnosti tohoto dekretu neplatné veškeré právní úkony, které měly určitým způsobem nakládat s majetkovou podstatou objektu národní správy.

Určitému okruhu osob, resp. původním majitelům, případně jejich dědicům, měl být majetek, který spadal pod národní správu daného podniku a nejednalo se přitom o osoby státně nespolehlivé, vrácen. Nemusel být takto vydáván zpět v původním stavu. Jednalo se o dělníky, rolníky, živnostníky, drobné a střední podnikatele, úředníky, příslušníky volných povolání a osoby podobného sociálního postavení, které ztratily vlastnictví v souvislosti s národní, politickou nebo rasovou perzekucí.¹¹⁹ Výjimku z tohoto výčtu tvořily osoby, které, ačkoli byly považovány za osoby státně nespolehlivé, mohly, pokud prokázaly, že byly obětí politické nebo rasové perzekuce a zůstaly věrni demokratickému uspořádání Československé republiky, požádat o vynětí

¹¹⁸ § 68 trestního zákona č. 117/1852 ř. z.

¹¹⁹ § 24 odst. 1 dekretu presidenta republiky č. 5/1945 Sb. K tomu viz Kuklík, Jan, Mýty a realita, str. 299

jejich majetku z režimu národní správy. Žádosti projednával příslušný orgán státní správy. Pokud místní národní výbor o žádosti vydal zamítavé rozhodnutí, o případně podaném odvolání okresní národní výbor, rozhodoval s konečnou platností. Pokud byl prvoinstančním orgánem okresní národní výbor, odvolání směřovalo k zemskému národnímu výboru, který rozhodoval s konečnou platností. Samotné podání odvolání nezpůsobovalo odkladný účinek rozhodnutí.

Za porušení nebo obejití ustanovení uvedených v tomto prezidentském dekretu a především za pokus o narušení nebo zamezení oprávněné činnosti národního správce byl stanoven poměrně vysoký trest odnětí svobody na dobu až 5 let a peněžitý trest do 10.000.000,- Kč, případně také částečné nebo úplné zabránění majetku.

b) Konfiskace nepřátelského majetku

Továrenské i ostatní živnostenské podnikání ve značné míře zasáhla vedle národní správy, a to natrvalo, konfiskační opatření podle dekretu o konfiskaci nepřátelského majetku a Fondech národní obrany.¹²⁰ Bez náhrady konfiskován majetek movitý i nemovitý, včetně majetkových práv, především cenných papírů, vkladů a pohledávek. Stát majetek vymezeného okruhu majitelů konfiskoval, pokud ke dni, kdy fakticky skončila německo-maďarská okupace, byl ve vlastnictví Německé říše, Království maďarského, osob veřejného práva, německé strany nacistické, politických stran maďarských a podobných útvarů, organizací, podniků, zařízení, sdružení osob, fondů a účelových jmění těchto režimů nebo s nimi souvisejících, stejně tak i dalších německých nebo maďarských právnických osob.¹²¹ Dále byl majetek zabavován fyzickým osobám německé či maďarské národnosti. Postihu mohly uniknout jen ty, které prokázaly, že po celou dobu okupace byly věrny Československé republice a nikdy se neprovinily proti českému a slovenskému národu, případně se podílely na odboji proti okupantům, nebo trpěly pod nacistickým nebo fašistickým terorem.

Konfiskace majetku postihla také bez ohledu na jejich národnost ty osoby, které se svojí činností podílely na rozvratu demokratického uspořádání Československé republiky, jednalo se především o narušování státní svrchovanosti, samostatnosti, bezpečnosti a obrany státu. Postačilo, aby tyto osoby k protistátnímu jednání podněcovaly a naváděly jiné, nebo jinak úmyslně podporovaly německé a maďarské

¹²⁰ Dekret prezidenta republiky č. 108/1945 Sb. ze dne 25. října 1945

¹²¹ § 1 bod č. 1 uvedeného dekretu

okupanty či nadržovaly germanizaci nebo maďarizaci na území Československé republiky. Zabavení majetku postihlo i ty osoby, které strpěly uvedené nepřátelské chování osobám, které spravovaly jejich majetek nebo podnik. To platilo též u osob právnických, kde odpovědnost za protistátní chování statutárních orgánů nesl majitel, případně spolujitel, pokud jim bylo možno přičítat vinu za postup statutárního orgánu, nebo pokud se jednalo o zanedbání přiměřené opatrnosti při jeho volbě a dozoru nad ním.

Pro jednotné a bezchybné provádění konfiskace vydalo ministerstvo vnitra podrobné vysvětlující směrnice a pokyny např. na konci března 1946 a v červenci 1947.¹²² Dokumenty upřesňovaly např. situaci kdy osoba české, slovenské nebo jiné slovanské národnosti žila v manželství s Němcem nebo Maďarem (bez ohledu na pohlaví). Národnostně smíšené manželství samo o sobě, bez dalšího prověření, nedávalo důvod konfiskace majetku německého či maďarského partnera. Až do vyřešení otázky státního občanství této osoby podle dekretu č. 33/1945 Sb., neměla být konfiskace provedena, uskutečněna mohla být až poté co jí případně nebylo vydáno osvědčení o československém státním občanství. Naopak osvědčení o státním občanství potvrzené ministerstvem vnitra řešilo současně otázku národnosti (české, slovenské, nebo jiné slovanské) a majetek osoby nepodléhal z důvodu německé nebo maďarské národnostní příslušnosti konfiskaci.¹²³ Samozřejmě z důvodů nepřátelské činnosti proti Československé republice konfiskován být mohl. Směrnice také upozorňovala, že zavedení národní správy na majetek osoby, která byla pozdějším šetřením shledána věrnou republice, účastnila se osvobození a podobně, má být zrušeno a majetek vrácen. Orgánem, který rozhodoval případy konfiskace majetku z hlediska, zda byly naplněny podmínky dle tohoto dekretu pro její výkon, byl příslušný okresní národní výbor. Rozhodnutí pak bylo doručováno veřejnou vyhláškou. Jako opravný prostředek proti rozhodnutí okresního národního výboru sloužilo odvolání, podávané k zemskému národnímu výboru, který mohl, a to i během řízení, převzít projednávání věci a rozhodnout v prvním stupni. Za takové procesní situace, se mohl účastník řízení odvolat k ministerstvu vnitra.

Mezi výjimky z konfiskace majetku patřila část movitých věcí, která sloužila k zabezpečení základních životních potřeb, nebo ji představovaly pomůcky a nástroje

¹²² Směrnice ministerstva vnitra ze dne 31. března 1946 a prováděcí pokyny ze dne 16. července 1947, viz publikace Konfiskace, správa a převod nepřátelského majetku, Svazek II. 1948, vydává právní odbor osídlovacího úřadu a Fondu národní obnovy v Praze.

¹²³ Kuklík, Jan, Mýty a realita, str. 19 a násl.

k osobnímu výkonu zaměstnání dané osoby i členů její rodiny (například „oděv, peřiny, prádlo, potraviny, domácí nářadí a nástroje“).¹²⁴ Vládním nařízením bylo též možné stanovit, že se majetek určitého okruhu osob částečně nebo zcela vyjímá z konfiskace. Do majetku, který nepodléhal konfiskaci, dále patřily věci, které v době po 29. září 1938 pod tlakem okupace nebo v důsledku národní, rasové nebo politické perzekuce pozbyly osoby, které se nijak nepodílely na činnosti směřující proti demokratickému uspořádání Československé republiky, a ani jinak se nejednalo o osoby státně nespolehlivé. Při konfiskaci majetku osoby žijící v manželství, když druhého z manželů se netýkala, se měl pečlivě rozlišovat souhrn věcí náležejících druhému partnerovi, postupovat uvážlivě. Pokyny upozorňovaly na početné případy českých žen žijících ve smíšeném manželství, kterým při konfiskaci majetku manžela nebyly ponechány ani základní věci potřebné k životu, které dekret vyloučil. Okresní národní výbory se měly postarat o vrácení takto neoprávněně odebraných předmětů, nebo když to nebylo možné, poskytnout náhradu.¹²⁵ V případě že se konfiskoval majetek právnické osoby, náležela osobám na ní kapitálově zúčastněným poměrná náhrada, ovšem tyto osoby musely být státně spolehlivé.

Pokud měl konfiskovaný majetek více spoluvlastníků a jeden z nich jako osoba, která se za okupace provinila proti Československé republice, vlastnila podíl větší než polovinu, pak se zabavil celý. Spoluvlastníku menšího podílu, který se nijak vůči státu neprovinil, příslušela náhrada věcmi stejného druhu a stejné hodnoty ve výši jeho podílu, nebylo-li to možné, v penězích.

Druhá část konfiskačního dekretu upravovala vytvoření a činnost nových právnických osob tzv. Fondů národní obnovy

Prozatímní správu konfiskovaného majetku a jeho následující rozdělení měly provádět tyto Fondy. Byly zřizovány při všech osídlovacích úřadech, kterým také bezprostředně podléhaly.

Vláda formou nařízení na základě návrhu ústřední komise pro vnitřní osídlení vydala pro činnost statut a jednací řád fondů národní obnovy.

Do čela každého fondu národní obnovy byl vládou jmenován na návrh ministra vnitra a po dohodě s předsedou osídlovacího úřadu předseda. Stejným způsobem se obsazovala funkce jeho zástupce, místopředsedy. Předseda a jeho náhradník zastupovali fond při jednání navenek.

¹²⁴ § 2 odst. 1 dekretu presidenta republiky č. 108/1945 Sb.

¹²⁵ Kuklík, Jan, Mýty a realita, str. 21

Fondy měly k plnění svých úkolů přidělené zaměstnance z řad příslušného osídlovacího úřadu, kteří podléhali předsedovi fondu národní obnovy. Předseda a místopředseda fondu národní obnovy spolu s předsedou a náměstkem osídlovacího úřadu tvořili radu, která určovala činnost příslušného osídlovacího úřadu a fondu národní obnovy, který mu podléhal. Rada se usnášela nadpoloviční většinou hlasů, kdy při rovnosti hlasů rozhodovala ústřední komise pro vnitřní osídlení. Každému fondu byl též ustanoven Stálý poradní sbor. U fondu při osídlovacím úřadě v Praze se skládal vždy z jednoho zástupce ministerstva vnitra, financí, národní obrany, školství a osvěty, spravedlnosti, průmyslu, zemědělství, vnitřního obchodu, dopravy, ochrany práce a sociální péče, zdravotnictví a výživy, stejně tak i Hospodářská rady. Působnost stálého poradního sboru upravovala ústřední komise pro vnitřní osídlení, ta také vydávala jeho jednací řád.

Finanční rozpočet fondu tvořily především zálohy ze státních prostředků, peněžní vklady, postupně došlé úhrady za přidělený majetek a likvidní pohledávky zabavené podle tohoto dekretu. Fondy také byly osvobozeny od poplatků za úřední úkony. Kontrolu hospodaření fondů národní obnovy vykonávalo ministerstvo financí spolu s nejvyšším účetním kontrolním úřadem. Pokud zástupce ministerstva financí vznesl námitky proti vydanému opatření, fondu jeho účinnost byla pozastavena, dokud rozpor nebyl odstraněn dotčenými ministerstvy, případně rozhodnutím vlády.

Působnost fondů národní obnovy podle obsáhlého § 5 dekretu spočívala především v zajišťování veškerého majetku, který podléhal konfiskaci. Okresní národní výbory měly za úkol sepisovat všechný majetek, který byl v jejich obvodu konfiskován a soupis následně předložit příslušnému osídlovacímu úřadu a příslušnému fondu národní obnovy. Podklady pro samotný soupis majetku opatrovaly místní národní výbory. Každý držitel, správce nebo uschovatel zabaveného majetku byl povinen jej přihlásit na základě výzvy okresního národního výboru k soupisu a o majetek řádně pečovat, pokud fond národní obrany nebo veřejný orgán jím pověřený neučinil tzv. jiné opatření.

Za ně se považovaly úkony k zajištění, převzetí, úschově, udržování a správě majetku prováděné po dohodě a prostřednictvím s příslušnými národními výbory a ministerstvy. Tato opatření se řídila směrnicemi, které vydával osídlovací úřad v dohodě s fondem národní obnovy. Fond mohl vznést žádost na příslušný soud, aby poznamenal konfiskaci ve veřejných knihách a rejstřících.

Jako jiné opatření bylo také možné sepsat a vypořádat závazky patřící

ke konfiskovanému majetku na základě směrnic, které vydala vláda nařízením. Pokud některé závazky nebyly při vypořádání uspokojeny, stát za ně nepřebíral odpovědnost.

Další opatření spočívalo v odevzdání konfiskovaného majetku přidělcům podle rámcových plánů, které osídlovací úřad vyhotovil po dohodě s ministerstvy, Hospodářskou radou, příslušnými hospodářskými svazy a Ústřední radou odborů. Pro hospodaření na majetku přiděleném z konfiskace mohly fondy zprostředkovat přidělcům poskytnutí úvěru podle směrnic, které vydala Ústřední komise pro vnitřní osídlení. Fondy národní obnovy měly mj. právo kontrolovat hospodaření národních správců, podle výsledků kontrol žádat jejich odvolání a navrhopvat ustanovení u jiných příslušných orgánů.

Další využití zkonfiskovaného majetku mělo probíhat podle tzv. rámcových plánů. V nich osídlovací úřad zejména určoval počet malých majetkových podstat, které v jednotlivých měly být přiděleny a určit využití těch, které přiděleny nebudou. Majetkové podstaty byly děleny na malé, střední, velké a průmyslové. Osídlovací úřady měly vypracovávat návrhy zvláštních přidělových nařízení, určujících, o jakou majetkovou podstatu se jedná především z hlediska její velikosti a ceny, ale také stanovil podmínky, které musel přidělcce dotčeného druhu majetku splňovat. Mezi ně patřilo určení způsobu splácení majetkové podstaty, za jakých okolností mělo dojít k přidělu nebo naopak, kdy měl být už přidělený majetek odebrán. Na základě těchto návrhů pak vláda vydávala jednotlivá přidělová nařízení. Vlastní provádění těchto nařízení pak postupně podle oblastí a druhů přidělovaných podstat realizoval příslušný osídlovací úřad.

Majetkové podstaty mohly být přiděleny zemím, okresům, obcím a jiným veřejnoprávním korporacím, především zájmovým a kulturním, družstvům a dalším uchazečům, kteří vyhovovali podmínkám stanoveným tímto dekretem. Specifikum přednostního postavení u přidělování majetku tvořila účast uchazeče na národním odboji včetně pozůstalých rodinných příslušníků, preferovány byly též osoby poškozené válkou, národním, rasovým nebo politickým útlakem, osoby vracející se do pohraničí odkud byly vyhnány, osoby vracející se z exilu a osoby, které se z důvodu územních změn byly nucené přestěhovat jinam v rámci Československé republiky. Tyto zvláštní osobní okolnosti bylo nutné náležitě dokázat.

Podle rámcových plánů a přidělových nařízení vznikaly přidělové a úhradové plány, které se odvíjely mj. v závislosti na velikosti majetkové podstaty. U malého rozsahu, vytvořila místní přidělová komise přidělový plán s návrhem ceny, která měla

být zaplacená za přidělovaný majetek v obvodu místního národního výboru. Plán byl zveřejněn k nahlédnutí u místního národního výboru, kam také mohli zájemci po dobu 15 dnů podávat přihlášky. Zároveň byla vydána vyhláška o uveřejnění na úřední desce úřadu, v tisku a ve věstníku osídlovacího úřadu včetně poučení o námitkách. Námitku proti přidělovému plánu a návrhu na úhradu byl oprávněn podat každý občan Československé republiky, který dovršil 18 let věku, a to ve lhůtě 15 dnů od posledního dne zveřejnění k místní přidělové komisi. Po vypršení lhůty k námitkám předala místní přidělová komise přidělový plán s návrhem na úhradu a případné námitky a vyjádření k nim okresní přidělové komisi k přezkumu. Současně byla povinna zaslat kopii přidělového plánu a návrhu na úhradu osídlovacímu úřadu, berní správě a okresnímu národnímu výboru. Zasláné přidělové plány a návrhy na úhradu s ohledem na podané námitky okresní přidělová komise přezkoumala, k přezkumu si vyžádala stanovisko o přiměřenosti úhrad v plánech navržených od berní správy a technických a cenových orgánů příslušného okresního národního výboru a oznámila jim den, kdy proběhne jednání o daném přidělovém plánu a jejich účasti na něm. Uskutečnit přiděl dle přidělového a úhradového plánu bylo možné teprve po schválení nebo po úpravě okresní přidělové komise s ohledem na stanovisko osídlovacího úřadu. Režim přidělového řízení se majetkové podstaty středního rozsahu byl obdobný jako u podstaty malého rozsahu s některými odlišnostmi. Přidělový plán s návrhem na úhradu u střední majetkové podstaty vypracovala okresní přidělová komise v daném obvodu okresního národního výboru. Stejně tak vznesené námitky proti přidělovému plánu a návrhu na úhradu byly podávány namísto místní přidělové komise k okresní přidělové komisi. Po uplynutí lhůty k námitkám předala k přezkumu okresní přidělová komise přidělový plán s návrhem na úhradu a případné námitky a vyjádření k nim zemskému národnímu výboru. Zemský národní výbor, který v režimu střední majetkové podstaty nahrazoval okresní přidělovou komisi, mohl mimo jiné, pokud to vyžadovaly důležité veřejné zejména národní zájmy, tyto plány změnit. Přidělovat dle přidělového a úhradového plánu pro střední majetkové podstaty bylo možné až po schválení zemského národního výboru spolu s osídlovacím úřadem.

U velké majetkové podstaty a průmyslového majetku funkci místní a okresní přidělové komise zastával zemský národní výbor, kdy byl postup totožný s předcházejícím, s tím rozdílem, že přidělový plán a návrh na úhradu s možnými námitkami a poznámkami k nim byl odeslán k přezkumu na příslušné ministerstvo. Kopie přidělového plánu a návrhu na úhradu byla v tomto případě zasílána ministerstvu

financí, ministerstvu dopravy, nejvyššímu cenovému úřadu a osídlovacímu úřadu. Přezkum předloženého přidělového plánu spolu s návrhem na úhradu provádělo ministerstvo s přihlédnutím k námitkám a vyjádření ministerstva financí a dopravy a nejvyššího úřadu cenového. Majetek velké podstaty a majetek průmyslový mohl být přidělen, pokud ministerstvo, po dohodě s osídlovacím úřadem, udělilo souhlas.

Osídlovací úřad kontroloval, zda přidělové a úhradové plány odpovídají shora uvedeným podmínkám a v kladném případě je schválil. Majetkové podstaty k přidělení, které neodpovídaly přidělovým a úhradovým plánům nebyly osídlovacím úřadem schváleny a nemohlo být jednáno o jejich úpravě či konečném schválení příslušným orgánem. Neschválený přiděl byl neplatný. Fond národní obnovy však mohl podat ve lhůtě šesti měsíců od doručení právoplatného rozhodnutí podnět ke zrušení neplatného rozhodnutí o přidělu nadřízeným úřadem. Pokud se jednalo o rozhodnutí ministerstva, byla nadřízeným orgánem ústřední komise pro vnitřní osídlení.

Souhlasné rozhodnutí o přidělu obsahovalo vymezení přidělované majetkové podstaty včetně práv a povinností, které na ní vázly, závazků, které přidělce přejímal, určení dne, kdy byla majetková podstata nabyta do přidělcova vlastnictví, cenu a způsob její úhrady. Za závazky zatěžující majetek, které nebyly součástí rozhodnutí, nenesl přidělce odpovědnost. Pokud se žadatel cítil poškozen rozhodnutím o přidělu vydaným okresním národním výborem, mohl podat opravný prostředek formou odvolání k zemskému národnímu výboru, který rozhodoval s konečnou platností. Pro případy, kdy rozhodnutí o přidělu vydal v prvním stupni zemský národní výbor, se mohl žadatel odvolat k příslušnému ministerstvu. Předání přiděleného majetku pak uskutečňoval příslušný fond národní obnovy. Úhradu přejímací ceny přidělci spláceli příslušnému fondu dle vydaného rozhodnutí o přidělu. V případě prodlení s platbou pak mohlo být použito správní či soudní exekuce. Finanční prostředky získané za přiděly majetku pak sloužily jako prostředek k uhrazení závazků souvisejících se zkonfiskovaným majetkem, pokud byly uznány a nebyly převzaty přidělci, ostatní částky pak náležely do státní pokladny.

Prodat, pronajmout nebo zatížit přidělený majetek mohl nabyvatel až po uplynutí lhůt, které byly stanoveny pro jednotlivé přidělové případy. V běžící lhůtě bylo možné s majetkem disponovat jen se svolením fondu národní obnovy.

Přidělové komise na místní úrovni se skládaly ze zájemců o přidělovaný majetek, kteří splňovali podmínky dekretem stanovené a ze členů místního národního výboru, kteří mezi zájemce nepatřili. Komise byla jmenována místním národním

výborem v minimálním počtu tří a maximálním počtu deseti členů tak, aby většinu tvořili členové místního národního výboru. Členství v komisi se považovalo za funkci čestnou a člen z ní mohl být výborem kdykoli odvolán. Komisi předsedal předseda, volený z členů národního výboru. Pokud byl konfiskovaný majetek v obci s více než 10 000 obyvateli, byl národním výborem za člena komise jmenován též zástupce hospodářských svazů a Ústřední rady odborů. Člen uvolněný z komise, byl nahrazen členem ze stejné skupiny, z které byl jmenován původní. Pro jednotlivé majetkové podstaty ve stejné obci bylo možné jmenovat rozdílné přidělové komise.

Obdobně tomu bylo s určitými odlišnostmi na okresní úrovni. Okresní přidělová komise tak byla volena vedle zájemců o přidělovaný majetek, také ze členů okresního národního výboru spolu se zástupci hospodářských svazů a Ústřední rady odborů, a to s maximálním počtem deseti členů. O členech okresní přidělové komise platilo totéž co o zmíněných členech místní přidělové komise. Předseda byl volen z členů okresního národního výboru.

Jmenování do komisí podléhalo kontrole nadřízeného orgánu, kdy jmenování členů do místní přidělové komise zkoumal okresní národní výbor a do okresní přidělové komise pak zemský národní výbor. Směrnice upravující činnost, organizaci a složení a jednací řád pro místní a okresní přidělové komise vydával příslušný osídlovací úřad.

Nemovitý majetek a zaknihovaná práva, nepřidělený žádným zájemcům, připadl československému státu. Takto nabytý majetek zapsaly soudy do veřejných knih na návrh fondu národní obnovy. Majetkové podstaty charakteru lázeňského, ošetřovacího či jinak léčebného navrhovalo ministerstvo zdravotnictví. Za jiný léčebný majetek byly považovány nemovitosti se zřídly přírodních léčivých nebo minerálních vod, léčivých plynů a emanací nebo s ložisky léčivého bahna, slatiny, rašeliny nebo jiných zemin. Dále nemovitosti, podniky a zařízení, která sloužila k využití přírodních léčivých zdrojů nebo minerálních vod. Jednalo se především o lázeňská zařízení, ubytovací podniky, které sloužily léčícím se lázeňským hostům, jež byly součástí lázeňských areálů, včetně veškerého příslušenství těchto objektů a zařízení sloužícího k jejich provozu. Vymezení tohoto majetku bylo v kompetenci ministra zdravotnictví. Zvláštní předpisy stanovily, jak bude s tímto majetkem naloženo.

Vedle trestných činů upravených trestním zákonem za úmyslné porušení některých ustanovení tohoto dekretu nebo nařízení podle něho vydaných, hrozil postih cestou správní. Kdo se dopustil pletich způsobilých narušit proces konfiskace či řádného přidělování konfiskovaného majetku, mohl být potrestán mimosoudně okresním

národním výborem pro přestupek peněžní pokutou až do částky 1,000.000,- Kčs nebo vězením v délce do jednoho roku nebo kombinací obojího. V situaci, kdy nebylo možné vyměřenou pokutu vymoci, nastupoval náhradní trest v podobě odnětí svobody dle míry zavinění do 1 roku. Promlčecí lhůta zde byla tříletá.

Všechny veřejné úřady a orgány byly obecně zavázány povinností na žádost spolupracovat s fondy národní obnovy. Měly vynaložit veškeré úsilí při plnění jejich cílů.

Kapitola VI.

Národní správa a konfiskace firmy V. Horák

[1.] Hned v prvních týdnech po osvobození Československa aktivní část zaměstnanců firmy v duchu revolučních změn ve společnosti zbavené okupantů začala usilovat o řízení podniku a kontrolu dění ve firmě. Svědčí o tom ustavení Revoluční Závodní rady a vystupování ing. Pohana, který působil ve vedení firmy jako prozatímní správce. Jedním z dokladů o jejich aktivitě je „Protokol“ sepsaný dne 2. července 1945 o kolaborantské činnosti jednoho pracovníka firmy, topiče A. Říhy.

Archivní dokument je důležitý pro vystižení tehdejší situace a smýšlení českých zaměstnanců podniku. Je řádně datován, podepsán čtyřmi osobami, třemi za Revoluční Závodní Radu a prozatímním vedoucím továrny. Z porovnání podpisů na jiných listinách týkajících se firmy V. Horák vyplývá, že jde zřejmě o ing. Pohana. Zajímavý je okamžik oficiálního jmenování ing. Pohana (viz dále). Při sepisování následujícího protokolu jeho autorům ještě nebylo známo.

Protokol¹²⁶

Závodní rada fy Václav Horák, továrna přístrojů, Staré Strašnice, nacházející se v bydlíšti topiče Říhy Antonína, podává posouzení o chování tohoto:

Po celou dobu zaměstnání v našem závodě od 22./10.1941 choval se a vystupoval jmenovaný vždy jako Němec a dával najevo své sympatie k nacistickému režimu. Zdravil výhradně vztyčenou pravicí provoláním „Heil Hitler“.

Při různých debatách s naším dělnictvem hrubě urážel a napadal našeho pana presidenta a o Rudé Armádě se vyslovoval jako o bolševickém moru.

Vzhledem k jeho sprosté povaze nemůžeme uváděti řadu nadávek, jimiž hanobil všechny vítězné spojenecké armády při jejich válečném postupu.

Ačkoliv byl jmenovaný národnosti české, používal vždy svého nacistického smýšlení ku zničení všeho českého mezi mladým dělnictvem.

V továrně bylo o jmenovaném známo, že je organisovaným vlajkařem, o čemž nám však chybí písemné doklady.

¹²⁶ AHMP, Složka Živnosti, V. Horák, Továrna přístrojů Praha II., Václavské náměstí 3. Opisy všech dalších listin jsou pořízeny ze stejného zdroje.

Ihned po revoluci jsme chtěli jmenovaného zajistiti, avšak nezastihli jsme ho. Bylo nám od spolubydlících řečeno, že jest hledán naší policií.

Na základě našeho prohlášení žádáme o přísné potrestání, aby takový zrádce nikdy již nehanobil naši demokratickou republiku.

V Praze dne, dne 2. července 1945

*Kulaté razítko:
Revoluční Závodní Rada,
Továrna Praha-Strašnice 387
V. HORÁK
podpisy 3x*

*Razítko:
V. HORÁK
továrna přístrojů
Praha II., Václavské nám. 3.
podpis*

[2.] Formou stručného oznámení na listu v záhlaví se znakem hlavního města a nadepsaném HLAVNÍ MĚSTO PRAHA, s datem 1. VII. 1945 primátor jmenoval ing. Pohana „zatímním národním správcem“ firmy V. Horák. Listina má běžné číslo jednací (zřejmě kanceláře primátora) je psána na stroji a křestní jména správce uvádí jen iniciálami. Zřejmě v podmínkách improvizace v chodu úřadu ani necelé dva měsíce po osvobození Prahy formální stránka právních postupů nemohla mít vysokou úroveň. Po obsahové stránce jmenování splňovalo náležitosti. Výslovně se odvolávalo na znění § 9 dekretu presidenta republiky č. 5/1945 Sb. o oprávnění okresních národních výborů jmenovat prozatímní správce hrozí-li podniku nebezpečí z prodlení.

HLAVNÍ MĚSTO PRAHA

C. 1855/45 praes.

V Praze dne 1. VII.1945,

Panu Ing. C. J. P o h a n o v i

Hostivař, Husova čp. 223.

Podle § 9 dekretu presidenta republiky ze dne 19.května 1945 č. 5 Sb.z.a.n.státu Československého, a k návrhu ústřed.rady odboru jemnuji Vás zatímním národním správcem firmy V. Horák, továrna přístrojů v Praze XIII., Strašnice, 387.

Toto rozhodnutí platí prozatím až do rozhodnutí ústředního národního výboru hl.města Prahy podle §.7 jmenovaného dekretu.

*Kulaté razítko:
PRIMÁTOR HLAVNÍHO
MĚSTA PRAHY*

*Primátor :
1x podpis*

[3.] Další dokument ukazuje snahu prozatímního národního správce firmy uvést činnost podniku do souladu s platnými předpisy, oznamuje – „opovídá“ tedy živnost. Zajímavé je, že správce oznámení nedatoval, den podání úřadu, 12. října 1945, se dovídáme z razítka podatelny.

Ing P/K1

Kolky 2 x 10 Korun

*Hlavní město Praha
Živnostenský úřad,*

Praha I.-U radnice 5.

Tímto opovídám výrobu veškerých nástrojů soustruženého a kovového zboží se stanovištěm Praha-Strašnice-Průběžná 387.

Jsem ustanoven na základě dekretu z 1./7.1945 č.1855/45 národním správcem, tudíž jsem zodpovědný zástupce firmy.

Narodil jsem se 14. srpna 1913 v Hostivaři, jsem příslušný do Prahy, bytem Praha-Hostivař-Pod Akáty čp.223.

Podotýkám, že se nejedná o žádné nové živnostenské oprávnění ,nýbrž živnost tato byla provozována po celou dobu okupace, aniž by byla bývalým majitelem opovězena.

Nástroje soustružené a kovové zboží vyrábíme doposud a na této výrobě závisí chod továrny.

Děkuji Vám předem za brzké vyřízení a poroučím se

za firmu V.H o r á k,

Ing. C. Josef Pohan, národní správce.

Za národní správu :

otisk razítka: V. HORÁK

továrna přístrojů

PRAHA-STRAŠNICE

Průběžná 387

1x podpis

*Přílohy: ověřená fotokopie
deketu*

Za závodní radu:

Kulaté razítko:

ZÁVODNÍ RADA

V. HORÁK

1x podpis

Razítko podatelny živnostenského úřadu:

HLAVNÍ MĚSTO PRAHA

ŽIVNOSTENSKÝ ÚŘAD

Došlo dne 12. X. 1945

Značka, ODD, PŘÍD, B. Č.

212 554, III, 22, 1

[4.] Zanedlouho po oznámení živnostenský úřad dne 22. 10. 1945 žádá stavební úřad o potvrzení způsobilosti podniku V. Horák k provozování uvedené živnosti. Stavebnímu referátu byla žádost doručena 26. října 1945, vyřízena však až 31. ledna 1946 (Není námitek – připsáno rukou).

HLAVNÍ MĚSTO PRAHA

ŽIVNOSTENSKÝ ÚŘAD

Č. 212554/III-22-1.

V Praze dne 22. X.1945.

Stavebnímu úřadu, odb. 12.

Věc: **Způsobilost provozovny v Praze** XIII., Strašnicích cp. 387.

k provozu tovární výroby veškerých nástrojů soustruzeneho a kovového zboží.

Majitel živnosti: *Václav Horák*

zást: Ing. C Josef Pohan

Žádám o podání zprávy ohledně způsobilosti provozovny a o zjištění:

1. *zda provozovna byla již schválena,* Hranaté razítko:
2. *zda bylo zažádáno o její schválení,* Magistrát hl.města Prahy
3. *zda jest schválení dle živn. řádu nutné,* Referát stavební
4. *jaká opatření se navrhují k ochraně dělnictva.* Podáno: 26. října 1945

Čj.: III 27626

Představený úřadu:

Poznámka psaná rukou:

z př.

Jde o převzetí živnosti dříve provozované.

1x podpis

Není námitek

Razítko:

STAVEB. ÚŘAD HL. MĚSTA PRAHY

Odbor 12.

V Praze dne 31. 1. 1946

1x podpis

[5.] Ústřední svaz průmyslu sdělil dopisem ze dne 13. listopadu 1945 živnostenskému úřadu, že nepovažuje za účelné vydat firmě pod národní správou živnostenský list. Poukazuje na rozšířenou praxi v tomto směru v pohraničí.

ÚSTŘEDNÍ SVAZ PRŮMYSLU

Praha II., Příkopy 14.

Telefon 205-41. – Telegramy: >>Všeprůmysl<<

V Praze, dne 13. listopadu 1945

Č.j. 34900/VIII/Mš/St.

V opovědi nutno uvést číslo

s příslušnou značkou dopisu

Tit.

Magistrát hl. města Prahy

Věc: J.Horák Praha, opověď

živnosti.

P r a h a

Po dohodě se svou hospodářskou skupinou průmyslu železa a kovů ve shora uvedené záležitosti sdělujeme, že považujeme vzhledem k dočasnosti instituce národních správců za neúčelné, aby byl vydáván firmě, která je v národní správě živnostenský list. Otázka živnostenského oprávnění takových firem bude řešena teprve při znárodnění podniku, resp. přidělu zabavených podniků po Němcích či kolaborantech dle připravované zákonné úpravy této otázky. Pokud je nám známo, postupují v tom smyslu shodně všechny živnostenské úřady v pohraničí a doporučujeme, aby stejná praxe byla zachována i v obvodě živnostenského úřadu pražského.

V daném případě nemůžeme tudíž doporučit žádost ke kladnému vyřízení.

Razítko:

Ústřední svaz čsl. průmyslu

Praha II. Příkopy 14

1x podpis

[6.] K „Opovězení“ živnosti V. Horák žádal živnostenský úřad také stanovisko Obchodní a živnostenské komory v Praze. Ta s datem 28. ledna 1946 doporučila vyčkat, až bude vyřešeno vlastnictví firmy. Mimo to odkázala na předpis platný z doby protektorátu, který omezoval živnostenské podnikání.

OBCHODNÍ A ŽIVNOSTENSKÁ KOMORA V PRAZE.

ka: 3203/46/Hor/S/Št

V Praze dne 28. ledna 1946

Řízení podle vlád.nař.

Živnostenskému úřadu

č.14/43 Sb. z. a n.

dopis z 12.10. 45

značka: 212554/III

V Praze.

V. H o r á k opovídá živnost výroby veškerých nástrojů sousružného a kovového zboží se stanovištěm v Praze-Strašnicích, Průběžná 387

Podepsaná komora nedoporučuje příznivé vyřízení žádosti poněvadž s hlediska vlád. nař. č. 14/43 Sb. z. a n. jsou tu v zájmu veřejném námitky.

Doporučuje se vyčkati rozhodnutí o vlastnictví uvedené firmy, jež jest dosud pod národní správou.

Spis ./.

Za obchodní a živnostenskou komoru v Praze.

President:

Generální sekretář v.z.

1x podpis

1x podpis

[7.] Ještě jeden dokument ilustruje řízení o vydání živnostenského listu pro uchazeče po osvobození roku 1945. Příslušný živnostenský úřad mj. zjišťoval zachovalost a národní spolehlivost. U ing. Pohana národní bezpečnost podle evidence v trestním rejstříku nezjistila nic závadného.

ŘEDITELSTVÍ

NÁRODNÍ BEZPEČNOSTI V PRAZE

Praha dne 15.3.1946.

- trestní rejstřík -

Č.j. 25616/46

Magistrátu hlavního města Prahy

- Živnostenský úřad -

V Praze

K č. j.: 212544/III/22-1 ze dne 30.1.1946

K shora uvedenému dotazu sděluji, že na Ing. C. Josefa Pohana

..... nar. 14. 8. 1919

..... V Praze

..... okres

pokud se týče zachovalosti a spolehlivosti zejména v ohledu národním, není zdějšímú úřadu známo nic závadného.

V z. 1x podpis

vrchní policejní komisař

Razítko:

Kulaté razítko:

Razítko:

(Přijato)

Hlavní podatelna magistrátu

se lvem uprostřed

Živnostenský úřad

a Rady hlav. města Prahy.

Ředitelství národní bezpečnosti v Praze

19. III.1946

Dodáno dne: 19. III.1946

Číslo:

[8.] Další dokument, nadepsaný „Případ fy Václav Horák, továrna na přístroje, Strašnice“, je bohužel bez přesné datace. Na konci je opatřen kulatými razítky Závodní rady (už bez označení „revoluční“) a národní správy, podepsaný za ni ing. Pohanem.¹²⁷ Je zřejmě zachycením ústního sdělení některých zaměstnanců – informovaných úředníků – o chování majitele firmy v době okupace. Uvádí celou řadu případů jeho spolupráce s okupanty včetně důkazů. Z textu vyplývá snaha upozorněním na kolaborantskou činnost V. Horáka vyvolat vyšetřování, které by vedlo k jeho potrestání.

Případ fy Václav Horák, továrna na přístroje, STRAŠNICE,¹²⁸

Po vyrovnání v roce 1936¹²⁹ zotavila se firma v roce 1938 do té míry, že jakmile nastává válečná konjunktura, začíná se p. Horák ucházeti o válečné dodávky. Poukazujeme zde na 14 příloh¹³⁰, kde se p. Horák připsy na Oberkomando der Kriegsmarine, Rüstungsinspektion, Luftschutz, Rüstungsinspektion des Heeres snaží získati zakázky pro chemickou výrobu, pro slévárnu, pro výrobu masek, dýchací přístroje atd.¹³¹

Vzhledem, k tomu, že, jak korespondence potvrzuje, je odmítán, používá i protekci /dopis Kirckhoff/ a žádá o přiděl Kuchemanna atd.

K témuž účelu též zaměstnává u sebe němce Kloppa, který mu svým vlivem má umožniti lehčí přístup k vojenským úřadům. Sám osobně též intervenuje a jakým způsobem, by nejlépe prokázal výslech pp. Dr. Studny a Ing O. Čermáka, dle jehož tvrzení se firma vydávala vůči Státnímu úřadu statistickému a Hospodářské skupině jako německá.

Mimo to vydává, p. Horák svoji ženu pí. Emilii Horákovou¹³² za spolumajitelku firmy, ježto ona, jako němka a příslušnice N.S.D.A.P./dopis z 22./XII.1942 na primátora hl. města Prahy a na fu Kopra ze dne 2./2.1942, dopisy ze 14./3.1945 a 20.:3.1945, 11./9.1940, 21./6. a na Wehrwirtschaft-Inspektion Prag ze 17./9.1940, by též mohla být i nápomocna.

Paní Horáková má též čilé styky s Němci v různých uniformách. Zde by bylo záhodno vyslechnouti nájemníky z domu čp. 548 v Bubenči - ul. Dr. Wintra, kteří, jak nám bylo sděleno, podali sami na pí. Horákovou udání.

Námaha p. Horáka byla korunována úspěchem. Je skutečně přihlášena jako W-Betrieb a nyní může p. Horák vesele zakročovat proti svému zaměstnanectvu, jak

¹²⁷ Ing. Pohan byl jmenován zatímním národním správcem firmy rozhodnutím primátora ze dne 1. 7. 1945. Tamtéž. Uváděný dokument byl sepsán po tomto datu.

¹²⁸ AHMP, Živnostenský spis č. 246 091

¹²⁹ Je myšlena úhrada dluhů z předchozího podnikání, [viz výše] hlavně u Legiobanky a dlužné platby do státní pokladny.

¹³⁰ Některé přílohy v soudním spise č.j. LeXIII 793/45

¹³¹ V. Horák usiluje o výrobu, ke které nebyl zčásti oprávněn, viz archivní spisy – Tato jednání dokreslují protektorátní poměry, ve prospěch okupantů netřeba respektovat domácí právo

¹³² Manželství již dříve zaniklo rozlukou, viz další dokument – návrh konfiskace ze dne 20. 8. 1946

dokazuje korespondence.

Dopis z 28./8.1941-případ Hovežak a Pasterniak;dopis z 11./3.1942- případ Výtiska. A nemá-li v tomto případě p.Horák štěstí je to pouze následkem toho, že němec Winckelmann na Arbeitsamtu má větší uznání pro dělníky než p.Horák./Odpověď 13./3.1942./-Dále udání u firmy zaměstnaného němce Kollerta 26./5.1942; hlášení na Oberlandrat z 29. 5.1942-případ Jar. Poláka; žádost na Oberlandrat z 2./6.1942, aby bylo zakročeno proti dělnictvu továrny, které nepořádně nastupuje práci, případ Leopolda Pokorného-Arbeitsamt 15./6.1942;dále případ E. Knauer-15./6.1942, proti kterému pak konečně bylo zakročeno Gestapem a jmenovaný odvezen do Terezína.- Dopis Arbeitsamt 25./6.1942, týkající se L.Pokorného,kde se přímo žádá o přísné zakročení;případ Kollert dopis z 15./7.1942,21./7.1942 a odpověď Arbeitsamtu Kladno z 3./9.1942 a Arbeitsamtu Praha 10./9.1942.-Případ O.Fischl z 21./11. 1942; případ Prošek-přípis Arbeitsamt 24./11.1942,8./12,1942,8./12. 1942 a dopis na Oberlandrat 15./12.1942.-Arbeitsamt 4./12.1942-Bidláková. 15./3.1945 se píše na Arbeitsamt ve věci zmeškaných pracovních hodin zaměstnanců.

Aby skutečně vyhověl svým chlebedárcům, zaměstnává pan Horák ve svém podniku poháněče,jako jsou Dr.Klus,Dědek a Zajíček,atd. , kteří vyhrožováním Gestapem a donášením p. továrníkovi přispívali ku zdárnému chodu W-Betriebu.

Ale i jinak činí p.Horák víc,než musí. Z korespondence z 2./12.1944 na fu Reinwart,na Zweckverband 6./12.1944 dopis fy Reinwart 11./12.1944 fě Reinwart ,13./12.1944 fa Reinwart, 4./1.1945 fě Reinwart , 23./1,1945 fě Reinwart je vidno, že z vlastní vůle nabízí výrobu Brandbomben a j. chemických výrobků, při čemž jako technik a podnikatel si musí být vědom,že na takovou výrobu není zařízen. Následky se také brzy ukázaly.Dne 30.ledna 1945 dojde v místnosti,v níž se tyto věci vyrábějí, a která je umístěna vedle nechráněných dílen a kanceláří, k výbuchu, který úplně demoloval továrnu a způsobil proboření podlahy i do spodních místností a konečně požár, který pohltil celý trakt továrny. Fo¹³³ jest nejsmutnější,toto neštěstí si vyžádalo oběti na třech lidských životech a sice:Tejnilová Zdenka,Skuhravá Jarmila a Paleček Vladimír. Těžce zranění byli:Paříková Eva, Macháček František, Jiříček Miroslav,Červinka Oldřich ,Leinweber Josef, Safrhans Jirí, Hejnová Alena, Krátký Václav,Pavani Leopold,Švihlík Karel, Pospíšil Oldřich,Balurek Jaroslav a Doležalová Jana.Jak se zachoval p,Horák k pozůstalým a poškozeným,by bylo nutno vyšetřit.

Přes svoje dobré vztahy k okupačním úřadům, kterých uměl v případě dodávek velice dobře využívat, pracovalo se po výbuchu v soustružně dále, aniž by se postaral o úpravu stavby do té míry, aby na dělnictvo tam pracující za deště nepršelo a nemuseli státí ve vodě.

Totéž platí o hygienických zařízeních továrny,pokud se týká umýváren,záchodů a závodní kuchyně, které se nacházejí v hrozném stavu. Ledničky, které byly povoleny závodní kuchyni a laboratoři, byly zašantročeny jednak do kanceláří p.Horáka na Václavském nám. a jednak pí.Horákové do soukromého bytu,Bubeneč-ul Dr.Wintra, odkud si je závodní rada po revoluci teprve odebrala.

¹³³ Přepsáno s chybou podle originálu dokumentu, podobně na několika dalších místech tohoto textu

K dokreslení celkového obrazu podnikatele p.Horáka slouží též případ fy Geka, kterou za pomoci německých úřadů vypovídá z místností na Václavském nám., č. 3., aby tyto místnosti mohl zabrat pro svůj W-Betrieb./Viz korespondence 9./7.1942./ Doporučuje se výslech prokuristy fy Geka p.Stahlíka. Rovněž tak usiluje o přiděl místností v Národním Divadle¹³⁴, které mu též konečně byly povoleny pro rozšíření výroby ve prospěch okupantů.

Ale i co se týká propagandy, slouží p.Horák svým chlebdárcům věrně./Viz korespondence Stürmer a Wehrmachtsbevollmächtigter: "Cesta do ráje" Že sekorespondence signuje téměř výhradně "Heil Hitler" »anebo "Mit deutschem Gruss" je za takového režimu samozřejmé.

O pitkách s Němci v ústředních kancelářích na Václavském náměstí by bylo nutno vyslechnouti úřednický personál tehdejší firmy.

Na základě těchto skutečností bylo závodní radou učiněno udání u policejního ředitelství Praha I.-Bartolomějská ul. , v němž hlavní body jeho činnosti za války byly uvedeny. Protokol byl neúplný a i tento soupis jeho činnosti si nečiní nárok na úplnost, ježto závodní rada považovala za svoji první povinnost uvést podnik znovu do chodu, což vyžadovalo, ježto továrna pracovala téměř výhradně pro válečné účely, značné úsilí.

Pan továrník Horák zatím obchází různé zaměstnance, hlavně totálně nasazené, aby sbíral svědectví ve svůj prospěch. Pan Horák zaměstnával v poslední době velký počet tak zv. "totálníků" z řad umělců, soudců, obchodníků atd., které přihlásil jako u sebe zaměstnané, kteří mu vyřizovali jeho komplikované právní záležitosti, portretovali a modelovali ho, jiný mu zase vyráběl zařízení pro jeho soukromý byt atd. Jest to alibi za 5 min. dvanáct a zajímavé jest, že mezi těmito osobami se nenachází ani jeden dělník.

Dále usiluje p.Horák o to, aby mu bylo dáno národní správcovství nad polovinou domu v Bubenči-ul.Dr.Wintra, který vlastnila jeho žena/Dr.Nessy/, pro kterou shání potvrzení, že se hlásila v roce 1930 k české národnosti.

mimo to usiluje, aby mu byl ponechán byt v hotelu "U zlaté pšenice", což si vymohl až dosud pomocí německých úřadů a státního ministra /Oberlandrat 24./4.1942/, a nyní, jak nám bylo sděleno Národním správcem hotelu, se prokazuje potvrzením vyšetřujícího výboru pro Prahu I.-VII.-podepsán Dr.Černý-o své národní spolehlivosti.

Mimo to se snaží p.Horák pátráním na vlastní pěst zjistiti různé okolnosti o členech závodní rady, aby proti nim zahájil kroky a tím je zastrašil.

Kulaté razítko:
ZÁVODNÍ RADA
Továrna Praha-Strašnice 387
V. HORÁK

Kulaté razítko:
(s pěticípou hvězdou uprostřed)
NÁRODNÍ SPRÁVA
V. HORÁK

¹³⁴ Jedná se o pomocnou budovu (dílny, sklady) Národního divadla ve Strašnicích jak vyplývá z další dokumentace.

[9.] Iniciativa zaměstnanců a Závodní rady i národního správce k zahájení řízení o konfiskaci firmy byla podnětem pro vypracování obsáhlého, podle formy kvalifikovaněji sepsaného, návrhu Závodní rady podaného Ústřednímu národnímu výboru hlavního města Prahy s datem 20. srpna 1946.

Tit.

Ústřednímu národnímu výboru

hlavního města Prahy

/referát národní správy majetku/

V Praze.

Závodní rada protokolované firmy V. Horák, továrna na plynové masky v Praze – Strašnicích, Průběžná 387.

navrhuje konfiskaci majetku Václava Horáka¹³⁵ bývalého továrníka

Praha II., Václavské nám. č. 16 Hotel U Zlaté Pšenice, podle

dekretu č. 108/45

*Jednou
50 příloh*

Ve smyslu dekretu presidenta republiky čís. 108/45 Sb. z a nař. navrhuje podepsaná závodní rada konfiskaci majetku Václava Horáka, bývalého továrníka bytem v Praze II., Václavské nám. č. 16, hotel u Zlaté pšenice, zejména konfiskaci majetkové podstaty protokolované firmy V. Horák, továrna na plynové masky v Praze – Strašnicích, Průběžná 387. poněvadž Václav Horák podporoval záměrně německé okupanty v době zvýšeného ohrožení republiky, nadržoval germanisaci na území Československé republiky a choval se nepřátelsky k Československé republice a českému národu.

¹³⁵ Datum je uvedeno na konci textu: V Praze dne 20. VIII. 1946

K oddůvodnění našeho návrhu uvádíme:

I.

Václav Horák jest podle obchodního rejstříku krajského soudu obchodního v Praze majitelem protokolované firmy V.Horák, továrna plynových masek v Praze.

Tovární objekt této firmy nachází se v Praze-Strašnicích, Průběžná 387, kancelářské místnosti v Praze II., Václavské nám. č.3.

Firma V.Horák byla v roce 1931 v soudním vyrovnání, v následujících letech byla pak stále pasivní, avšak tato finanční situace firmy změnila se ihned po příchodu německých okupantů v březnu 1939.

Václav Horák, jako člověk bez nejmenšího vlasteneckého citění vítal obsazení naší vlasti a spatřoval v tomto násilí příležitost a možnost k osobnímu obohacení.

Již v dubnu 1939 nabídl Václav Horák svoje služby říšské branné moci, říšskému protektorovi a neexistoval vlastně žádný německý úřad, na který by se nebyl obrátil, aby co nejvíce na válce vydělal. Byl-li odmítnut, pokusil se znovu jen aby získal Němce a jidášské peníze pro sebe. Spojil se s Němci, přibral do svého podniku Němce, aby jejich pomocí ještě více vydělal a uspořádal pitky pro Němce, které vzbuzovaly veřejné pohoršení.

Ačkoli byl rozloučen od první manželky Němky Emilie Horákové-Schmidové, bytem Praha XIX., Ul.Dr.Wintra 26, viděl ihned v této nástroj k získání německých úřadů pro sebe a svoji kapsu a spolčil se ihned s touto Němkou, aby společně s ní páchal svoje zločiny na českém lidu.

Důkaz: Dopisy, svědecký výslech

II.

Horák se pokoušel vždy znovu získati Němce pro sebe, vydělati co nejvíce na válce a tím pomáhati také Němcům ve vedení války.

Dne 17.7.1946 dostavil se do našeho podniku pan Hugo Weintraub, kterému byl náhodou přidělen byt v Praze VII., Vinařská ul.č.16 po Němkyni Dr. Faistové a žádal nás o informaci co se stalo s panem Horákem, poněvadž zjistil, že v korespondenci Němky Dr.Faistové je jeden zvláště závažný dopis Horáka, který poukazuje, že Horák používal vlivu mocných Němců, aby prosadil svoje válečné výrobky a podporoval tím válečné úsilí říše.

Na naše sdělení, že pan Horák nebyl ještě jako válečný zločinec odsouzen, podivil se velice a předal nám originál dopisu Horáka ze dne 18.IV.1942, kterým se Horák pokusil protekcí a intervencí této vlivné Němkyně docílit, aby německé úřady koupily nový technický výrobek Horáka a poli válečné výzbroje, který Horák nemohl jinak normální cestou u Němců umístiti.

Dopisem ze dne 18.IV.1942 je prokázáno, že Horák se snažil vším způsobem podporovati válečné úsilí říše.

Důkaz: dopisy, svědecké výpovědi.

III.

Jak smýšlel Horák a jakým způsobem vymáhal za pomoci Němky Emile Horákové výhody, vychází nejlépe ze dvou přiložených dopisů z 16.XI.1940, kterými Václav Horák a Němka Emilie Horáková přímo a nepřímou vydírali výhody u Českomoravské banky v Praze, v kterých oba zvláště zdůrazňují svoji práci pro říši.

Jsmo přesvědčeni, že toto podání bude konečně také úvodem k tomu, aby Němka Emilie „Horák – Schmid“ byla umístěna v táboře pro Němce a příštím odsunem odtransportována do své vlasti, pro kterou chtěla pracovati, aby jí tato možnost byla dána, poněvadž naše vyjádření Ústřednímu národnímu výboru hlavního města Prahy č. j. 28, aby Něm. Emilii Horák-Schmid nebylo vráceno naše občanství, zůstalo dosud bez výsledku.

Důkaz: dopisy, svědecké výpovědi.

IV.

Aby Horák co nejvíce na válce vydělal a co nejvíce sloužil říši se všemožným způsobem rozšířiti podnik na účet a vrub jiných českých podniků.

Pokusil se zmocniti továrních místností firmy Kolínský ve Strašnicích. Navštívil proto v doprovodu německého pověřence Welzla firmu Kolínský a prohlédl si její tovární místnosti. Když však zjistil, že by vyžadovaly značných investic, upustil od tohoto plánu.

Tak se pokusil Horák získati provozní místnosti české firmy Geka v Praze. Štval svého zaměstnance Dra Kluse na intervence u německých úřadů, aby se mohl zmocniti této české firmy.

Zaměstnanec Dr. Klus musel z příkazu Horáka pro ten účel intervenovati u

Rüstungs komando, musel nositi německému hejtmanovi Hüttenheimovi dary od Horáka, aby český firma Geka byla zničena.

Ježto firma Geka byla českou firmou, intervenoval Dr. Klus takovým způsobem, aby intervence zůstaly bezvýsledné.

Další náš zaměstnanec Dr. Jiří Reichert musel pak z příkazu obersturmführera Fischera, na kterého se Horák dopisem ze dne 18.4.44 obrátil, aby by-l zastaven provoz české firmy Geka, když byl před tím poslán Horákem na Hospodářskou skupinou pro tentýž účel. Když zaměstnanec Dr. Reichert u Hospodářské skupiny samozřejmě nepochodil, spojil se Horák osobně telefonicky s generálním tajemníkem Hospodářské skupiny, který se pokusil rozmluviti to Horákovi s poukazem na to, že se jedná o českou firmu Geka.

Když to nešlo, odebral se Horák osobně v doprovodu zaměstnance Dra Reicherta na pracovní úřad a intervenoval u jmenovaného obersturmführera Fischera.

Na štěstí byl tento Fischer v takové dobré náladě, že vyhodil krátkou cestou Horáka, aniž by ho byl řádně vyslechl. Horák zuřil. Dal příkaz oznámit Wehrmachtsreferátu, že u fy Geka se řádně nepracuje atd. Spojil se s Němcem Matesem od Wehrmachtsreferátu a prosadil prostřednictvím Wehrmachtsreferátu u úřadu práce, aby konečně bylo okupanty zakročeno proti české firmě Geka.

Jen s velkou námahou podařilo se vedení české firmy Geka odvrátiti nejhroznější následky oznámení Horáka tak, že mimo odnětí provozovaných místností firmě Geka, byli dva čeští zaměstnanci firmy Geka a sice Jaroslav Ouřada a Marie Rykysová připraveni o svoje místo u firmy Geka a jen o vlas ušli nasazení do říše.

Vrcholem této akce Horáka bylo, když byl konečně dosáhl úspěchu proti české firmě Geka, že napsal mezitím u jiného zaměstnavatele zaměstnanému úředníku Dru Klusovi dopis v kterém mu přímo vytýkal, že sabotoval jeho příkazy ve věci firmy Geka.

Předkládáme v příloze potvrzení Magistrátu hlavního města Prahy ze dne 13.VII.1945, kterým byla odčiněna křivda spáchaná Horákem na firmě Geka v době nesvobody.

Důkaz: Dopisy a svědecký výslech

Když Horák nemohl pro svoji válečnou výrobu sehnati dosti místností, přišel na to, že pomocná budova Národního divadla byla mu mohla dobře posloužiti. Zmocnil se ihned tohoto objektu a současně začal zaměstnávat také herce, herečky a zvláště soudce.

Dnes samozřejmě pokusí se Horák určitě tvrditi, že zachránil Národní divadlo, ačkoliv se této budovy zmocnil výhrافně z důvodů zjištěných a nikoliv proto, aby tento objekt zachránil před Němci.

V této době choval se Horák zvláště k soudcům u něho totálně nasazeným zvláště velkomyslně, poněvadž při jeho vypočítavosti počítal s tím, že by je mohl jednou potřebovati. Se soudcem Součkem stýkal se zvláště přátelsky. Nechal si od něho dodati kuřivo a jiné věci a soudce Souček zavděčil se již také Horákovi tím, že se snažil působiti na Dra Kluse, aby Horákovi dal nejlepší vysvědčení o chování v době okupace a to ještě k tomu prostřednictvím třetí osoby pana Dra Kočího.

Důkaz: Dopisy a svědecký výslech.

VI.

Pro svůj osobní prospěch nutil zaměstnance k vypětí všech sil a k největším pracovním výkonům.

Odvážili-li se zaměstnanci o sábtování práce za účelem zmaření válečného úsilí říše, bombardoval Horák pracovní úřad, Oberlandrat a Rüstungskomando s oznámeními a žádal o zákrok proti celému osazenstvu i proti jednotlivým zaměstnancům.

Přivedli do podniku často i v noci SA-mana Adama, kontroloval s ním pracovní lístky a píchací hodiny. Přivedl si do továrny Němce Schmidta, aby měl v osazenstvu apely v nichž v přítomnosti a za souhlasu Horáka Němec Schmidt vyhrožoval našim dělníkům. Jen těžko vyvázli při takové jedné návštěvě Horáka s Němcem naši dělníci Čelikovský a Pokorný z nebezpečí života, zásluhou našeho spoluzaměstnance Ing. Pohana.¹³⁶

Horák dopouštěl se tímto způsobem opětovně nejbídnějšího udavačství proti celému osazenstvu a proti jednotlivým dělníkům.

Často udával tímto způsobem naše dělníky Miroslava Výtisku, Jaroslava Poláka, Emanuela Knauera, Leopolda Pokorného, Josefa Proška, Otu Fischla, Františka Koudelu a Jaroslava Volfa.

¹³⁶ Zřejmě jde o prozatimního národního správce uváděného i v dalších dokumentech

Těmto dělníkům, kteří byli oznámeni bylo pak na úřadě práce vyhrožováno koncentračním táborem a dělníka Emanuela Kanuera připravili tímto způsobem o svobodu, jak bude ještě níže obšírněji uvedeno.

Důkaz: Dopis a svědecký výslech.

VII.

Podotýkáme zvláště, že veškeré dopisy a oznámení byly vždy psány z přímého příkazu Horáka. Horák veškeré dopisy a oznámení firmy vždy také vlastnoručně podepsal. Netrpěl vůbec aby v podniku někdo jiný něco psal bez jeho výslovného příkazu a pokynu a nikdo ze zaměstnanců nebyl také oprávněn znamenati za firmu.

Prohlídkou korespondence u pracovního úřadu daly by se snad naléztí originály všech oznámení Horáka.

Náhodou našli jsme jeden originál oznámení Horáka na pracovní úřad proti skutečně nemocnému Jaroslavu Volfovi s vlastnoručním podpisem Horáka a á tergo s poznámkou úředního lékaře pracovního úřadu o úznání pracovní neschopnosti dělníka Volfa.

Důkaz: Dopisy a svědecký výslech.

VIII.

Již pod ad VI. tohoto oznámení jsme krátce uvedli, že Horák připravil našeho dělníka Knauera o svobodu a způsobil jeho uvěznění. K tomu došlo takto: Z výslovného příkazu Horáka bylo v roce 1943 podáno oznámení na dělníka Knauera na Oberlandrat v Praze. Oznámení bylo přesně sestaveno podle příkazu Horáka a bylo také tímto vlastnoručně podepsáno.

Brzo na to dostavil se do kanceláře na Václavském nám.3. jeden gestapák, obrátil se na našeho zaměstnance Dra Kluse a chtěl „Betriebsführera“. Dr. Klus odkázal ho na Horáka. Gestapák prohlásil, že přichází ve věci Knauera a že by rád Knauera viděl. Se zvláštní horlivostí a ochotou nabídl se ihned Horák, že odveze gestapáka svým autem do továrny, ačkoliv toho nebylo vůbec zapotřebí. Horák vyzval našeho zaměstnance Dra Kluse, aby jel sebou a tak odvezl Horák gestapáka v přítomnosti Dra Kluse do továrny.

Tam došlo za největšího pohoršení zaměstnanectva k zatčení Knauera v přítomnosti Horáka, Dra Kluse a dělnictva, při čemž Horák zase odvezl ve vlastním

voze gestapáka s Knauerem v řetězech do Pečkova paláce, načež byl dělník Knauer pro sabotáž ve firmě Horák podle udání Horáka uvězněn.

Důkaz: Dopisy a svědecký výslech.

IX.

Horákova touha po osobním obohacení vedla ho k tomu, že z vlastní iniciativy zahájil ve svém podniku náležitě přípravy výrobu zápalných pum, které z vlastního popudu nabízel okupantům.

Byl při tom odborníkem před tímto počínáním varován s poukazem na naprosto nevyhovující podmínky závodu pro pyrotechnickou výrobu.

Varování nepomohlo. Naopak zařadil do této výroby zápalných pum výhradně pro zvýšení osobního zisku ještě neodborné síly.

Výsledek tohoto Horákova počínání byl katastrofální. Dne 31.1.1945 došlo k výbuchu při výrobě pum a dělníci Macháček, Jiříček, Červinka, Paříková, Leinwehr, Safrhaus, Hejnová, Krátký, Pavani, Švihlík, Pospíšil, Balbůrek a Doležalová utrpěli těžká zranění, dělníci Vladimír Pecháček, Jarmila Skuhravá a Zdena Tejníková zaplatili Horákovu touhu po penězích životem.

Jediným viníkem na smrti těchto tří osob a na těžkém zranění našich shora uvedených zaměstnanců jest Horák.

Důkaz: Dopisy a svědecký výslech.

X.

Při jednání s českými úřady pokoušel se Horák docílit úspěchu odvoláním se na německé úřady, vyhrožováním styky s Němci, zakročoval přímo u německých úřadů aby zařídily vše potřebné v jeho osobní prospěch a v prospěch jeho rozloučené Němky – manželky.

Horák nařídil svým zaměstnancům, aby bylo korespondováno také s českými podniky a úřady německy, aby dopisy byly ukončeny „Heil Hitler“ k, vynutil si osobní výhody v bydlení atd.

Horák dodával vždy jemu nepohodlné osoby k dispozici úřadu práce a zejména přijímal do svých služeb ženy, aby jich mohl zneužít a pak se jich ihned zbavil dáním k dispozici pracovnímu úřadu.

Zaměstnával také židovskou skupinu a když měli židé jít do transportu, napálil

tyto chudáky tím, že slíbil, že zařídí, aby nemuseli nastoupiti, jen aby nadále pracovali, ve skutečnosti však ani sám neintervenoval, ani nedal intervenovati, naopak odmítl intervenci a nebyti Dra Kluse, který tyto chudáky prostřednictvím zaměstnance Klingenbergera varoval byli by jeli bez jakékoli přípravy a zavazadla. Dopisem ze dne 21.XI.1942 sdělil ku příkladu Horák úřadu práce, že židovský zaměstnanec totálně nasazený Ota Fischl byl z trestu propuštěn, -jednání, které bylo v době rasové persekuce židů mohlo míti pro Fischla katastrofální následek – což muselo býti každému, zejména také Horákovi známo. Ota Fischl skončil pak odtransportováním na východ, samozřejmě bez návratu a nemohli jsme bohužel zjistiti, jaké konkrétní důsledky mělo oznámení Horáka na Fischla, když byl Horákem z trestu propuštěn a trestní propuštění hlášeno německému úřadu.

Důkaz: Dopisy a svědecký výslech.

XI.

Václav Horák zaměstnával již v první republice Němce von Haiden na vedoucím místě a vzdor tomu, že proti němu byly námitky, držel nad ním ochranou ruku. Později se však ukázalo, že tento člověk byl ve skutečnosti vyzvědačem v prospěch Německa.

Důkaz: Dopis.

Poznamenáváme, že proti Horákovi je u Mimořádného lidového soudu v Praze zahájeno pod č. j. Lst 1293/45 přípravné vyšetřování, avšak rozhodnutí o konfiskaci majetku Horáka přísluší podle dekretu 108/45 výhradně orgánu lidové správy/.

Ze všech shora uvedených a prokázaných důvodů vychází jasně najevo, že Václav Horák podporoval záměrně německé okupanty, při čemž se zvláště obohatil, nadržoval germanisaci a choval se nepřátelsky k republice a českému lidu. Návrh na konfiskaci veškerého majetku Václava Horáka jest proto plně oddůvodněn.

V Praze dne 20. VIII.1946.

Závodní rada prot. fy V. Horák,

Praha – Strašnice, Průběžná 387

[10.] O konfiskaci firmy V. Horák rozhodl zemský národní výbor v Praze podle § 1 odst. 4 (4. věta) dekretu presidenta republiky č. 108/1945 Sb. Úřední název podniku zněl "Tovární výroba plynových masek V. Horák", Praha II., Václavské náměstí č. 3. Nemovitý majetek náležející firmě byl zapsán v pozemkové knize pro katastrální území Staré Strašnice, knihovní vložky č. 821 a 822. Rozsáhlé, podrobné odůvodnění výměru o konfiskaci se opíralo o obsah spisu Mimořádného lidového soudu v Praze č.j. Le XIII 793/45, kde byly shromážděny důkazy, že Václav Horák vyvíjel činnost popsanou v § 1 odst. 1 č. 3 uvedeného dekretu, směřující proti státní svrchovanosti, samostatnosti, bezpečnosti a obraně ČSR, podporoval záměrně německé okupanty a podobně. Poněvadž V. Horák byl v době vydání konfiskačního výměru i v následujícím období ve vazbě, požádal zemský národní výbor dne 9. 5. 1947 Magistrát hlavního města Prahy o vyvěšení výměru na úřední desce magistrátu. Odvolání proti výměru o konfiskaci ministerstvo vnitra zamítlo a firma se stala majetkem státu.

MAGISTRÁT HLAVNÍHO MĚSTA PRAHY

REFERÁT PRO NÁRODNÍ SPRÁVU MAJETKU

PRAHA V, KAPROVA UL. ČÍSLO 13.

TEL.: 614-25, 614-93, 617-62, 621-24, 622-33, 625-96.

Č.j. 51139-NS-47-Živ.Kl.

V Praze dne 29. VII. 1947.

V ý m ě r

K čj.

Věc:

Přílohy:

Přípisem č.j. VII/2-4593/1-1945-Dr.Šv/L. dne 9.V.1947 požádal zemský národní výbor ústřední národní výbor hlavního města Prahy o vyvěšení na úřední tabuli výměru tohoto znění:

Tit.

Václav Horák, továrník,

t.č. ve vazbě Krajského soudu trestního.

P r a h a X I V . , P a n k r á c , N á m ě s t í h r d i n ů .

Věc: Firma „Tovární výroba plynových masek V. Horák“, Praha II., Václavské nám.č. 3-konfiskace.

Zemský národní výbor v Praze rozhoduje podle 4 věty odst. 4 § 1 dekretu presidenta republiky ze dne 25.X.1945 č.108/45 Sb. že jsou splněny podmínky pro konfiskaci podle § 1 odst. 1 č. 3 dekretu ze II., Václavské nám. č.16 a že proto propadl konfiskaci jeho majetek sestávající z protokolované firmy „Tovární výroba plynových masek V. Horák“ Praha II. Václavské nám. č. 3 z nemovitosti za-psaných ve vložkách č. 821, 822, poz.kn.kat.úz.Staré Strašnice, jakož i veškerý jeho majetek, pokud podle § 2, odst.1 cit. dekretu není z konfiskace vyloučen.

D ů v o d y:

Ze spisů mimořádného soudu lidového v Praze č.jLeXIII 793/45, zejména ze svědeckých a listinných důkazů tam provedených, ze svědeckých výpovědí Dra A. Kluse, Ing.J.Pohana, L. Klingenbergre, Dr.J.Reichert, Dra Č. Studny, J.Šmídka, A.Vorlíčka, M.Marka, E.Knauera, L.Pokorného, A. Stáhlíka, M. Klingenbergrové Fr.Nového, J.Hovězáka, J.Horna, Vl.Bondyho, Dra. K.Mertla, R.Kučery, Vl. Minichbauera, J.Poláka a P.Kolářové, z prohlášení V. Šrubaře, J.Kotase, Dr.J. Chvojky, V.Miřadské, zen sdělení ministerstva financí č. j. 4223/47 z 24.II.1947, z předložené korespondence fy V.Horák, zejména z dopisů na vrchní velitelství něm.branné moci z 19.11.1941 z korespondence s německými vojenskými a zbrojními úřady, z dopisů Českomoravské bance ze 16.11.1940, z korespondence s pracovním úřadem a t.zv.Oberlandratem, z dopisu magistrátu hlavního města Prahy ze 4.IV.1944 a z další korespondence, týkající se válečné výroby, pracovního nasazení a záležitostí s tím souvisejících, jakož i ze spisů něm.tajné státní policie v Praze č. 2012/40-III zjištěn byl tento stav:

Václav Horák byl jediným majitelem firmy“Tovární výroba plynových masek V.Horák,Praha II.,Václavské nám. č.3.Ačkoliv byl vyšším záložním důstojníkem a ve své továrně pracoval za prvé republiky pro MNO, rozhodl se V.Horák krátce po příchodu okupantů dát svou továrnu a své zkušenosti při výrobě plynových masek do služeb německého válečného úsilí.Tak již v dubnu 1939 nabízel své služby t.zv. Wehrwirtschaftinspektion, uváděl, že kapacita jeho továrny je využita sotva na 10% nabízel, že svou výrobu postaví plně do služeb něm.branné moci a při tom již tehdy-několik týdnů po okupaci – anažil se získat německou přízeň a důvěru poukazem na to, že byl politickým odpůrcem režimu prvé republiky a že byl za prvé republiky politickými machinacemi utiskován.Z dopisu Horákova z 26.IV.1939 sice plyně, že Horák byl vyzván svou zájmovou organizací, aby sdělil svůj případný zájem o dodávkách válečného materiálu pro německé vojsko,přesto však nelze vzíti za prokázánu Horákovu námitku, že byl ku spolupráci s Němci donucen.Bylyt jeho povinnosti jako Čecha a nad to vyššího důstojníka a býv.spolupracovníka MNO, aby se spolupráci s okupanty vyhýbal, kdežto on naopak záměrně a plánovitě o spolupráci s Němci na poli jejich zbrojní výroby usiloval a snažil se získat jejich důvěru, což se mu skutečně podařilo.Cit.nabídka k součinnosti při německém zbojení ze dne 26.IV.1939 totiž není jediným projevem svtchu popsané Horákovy tendence, nýbrž je pouhou součástí jeho systematické činnosti směřující ke spolupráci s Němci na poli zbrojní výroby.Podpbným způsobem se Horák ucházel o německé vojenské dodávky v celé řadě dalších případů,

na př. v dopise z 7.I.1941 nabízí se vrchnímu velitelství německého válečného loďstva k dodávkám tzv. Kalipatron, dovolává se svých dlouholetých zkušeností v tomto oboru a upozorňuje, že by mohl vyrábět i jiné předměty zbrojní výroby, jakož i že již vyrábí delší čas pro říšskou firmu Weser z Brém. Podobně v soukromém dopise Němci Kirchhofovi z 12.V.1943 uchází se Horák u tohoto Němce, který se stal funkcionářem na říšském ministerstvu pro zbrojení, o zadání další výroby a nabízí k tomuto účelu volnou kapacitu své továrny t. j. 5-10.000 pracovních hodin měsíčně. Nebo na př. v dopise z 2.12.1944 nabízí Horák německým úřadům výrobu zápaných bomb, hodících se zejména pro školení trup protiletické ochrany, v téže době nabízí Němcům výrobu a dodávky dráždivých bomb v dopise Němce Faistové dovolává se své účasti na důležité vojenské záležitosti, stejně tak dovolává se své spolupráce na německé zbrojní výrobě v dopisech Českomoravské bance z 16.11.1940, v dopisech na Oberlandrat a př. z 24.IV.1942, v dopise na magistrát hlavního města Prahy ze dne 4.IV.1944 atd. v celém tomto Horákově úsilí zapojit se do německé zbrojní výroby lze spatřovati záměrnost s systematičností, kterou nejlépe dokumentuje Horákova snaha, aby jeho podnik byl prohlášen za t-zv. Betrieb/dopisy z 27.8.1941, 25.II.1942/.

Horákovy námitky jsou vesměs v rozporu se skutečnostmi, které plynou z provedených důkazů. Tak Horák uvádí, že byl vyzván v r.1939, aby oznámil volnou kapacitu své továrny. ylo však již shora dovozeno, že u Horáka jakožto Čecha, vyššího důstojníka a dokonce spolupracovníka MNO, je nutno považovati za nadměrnou iniciativní snahu o spolupráci s Němci, jestliže se při té příležitosti dovolával domnělého bezpráví, jež na něm. MNO mělo spáchat, aby si získal důvěru okupantů. Nelze také vzít za prokázáno, že by byl nucen k nabídce kalipatron válečnému loďstvu, neboť vrchní velitelství mu naopak dne 14.III.1941 sdělilo, že jejich potřeba nabízeného zařízení pro ponorky je kryta a jeho nabídku odložilo. Nelze tedy vzít za prokázáno, že by okupanti Horáka k této nabídce donucovali. Rovněž nelze vzít za zjištěno, že by na Horáka byl učiněn nátlak, aby se jeho podnik stal t.zv. .Betriebem, neboť německé úřady samy jeho žádost o zařazení jeho továrny do zbrojních podniků zamítly a Horák znovu dne 25.11.1942 o toto zařazení se ucházel a dovolával se, že pracuje již 80% na zbrojních dodávkách. Horákově úsilí o získání německých válečných dodávek se projevuje význačně i při zavádění výroby zápalných a dráždivých bomb v r. 1944/45, jak je patrné z korespondence s firmou Reinwald. Horákově tvrzení že byl k této výrobě nucen, se jeví opět jako pouhá výmluva, neboť firma Reinwald nabízené dráždivé bomby původně odmítla a byl to Horák, který se snažil námitky Němců proti těmto výrobkům vyvrátiti, jen aby se mohl německé zbrojní výroby účastniti. Při tom jeho továrna neměla ani pro/tuto výrobu potřebné zařízení a tak došlo v továrně dokonce k výbuchu, který si vyžádal oběti na lidských životech.

Námitka Horákova, že výrobu této výbušniny měl na starosti jeho zaměstnanec, nepadá s hlediska dekretu č.108/45 Sb. na váhu a i kdyby byla správná, nemění nic na skutkovém zjištění, že Horák iniciativně tuto výrobu zavedl a to jednak pro potřebu t.zv. Luftschutz jedna pro t.zv- organizaci Todt – a zaměstnával při ní

nezkušené a nezletilé síly, které byly k němu nasazeny a z nichž při výbuchu byla celá řada těžce popálena a 3 nasazené dělnice zemřely.

S hlediska tohoto neštěstí, které se u firmy stalo a při němž osoby totálně nasazené dokonce přišly o život je nutno též posuzovati Horákovy vývody, že válečnou výrobu zaváděl a rozšiřoval ve svém podniku za tím účelem, aby ve své továrně uchránil osoby totálně nasazené.

Ani námitku Horákovu, že o iniciativní spolupráci s Němci na poli zbrojní výroby v jeho továrně usilovali jeho vedoucí zaměstnanci bez jeho vědomí, nelze považovati za prokázanou. Naopak z korespondence na př. s Němcem Kirchhofem je patrné, že Horák osobně a s využitím svých osobních známostí se snažil ve službách nepřítelů využít co nejvíce poměrů přivoděných okupací. Totéž plyně i z ostatní cit. korespondence v souvislosti se svědeckými výpověďmi Nového, Dr. Kluse, Dr. Studny a dalších o tom, že Horák sám osobně celý podnik dirigoval, a korespondenci vyřizoval i podpisoval. Témuž svědčí i prokázaná skutečnost, že za okupace se vedení Horákova podniku účastnila i jeho bývalá manželka, ačkoliv Horák s ní byl již před tím rozloučen. Tato Emilie Horáková roz. Schmid byla rodem Němka a o jejím přesvědčení podává důkaz na př. dopis z 2. 11. 1942, kterým domáhá se u firmy KOPRA zvláštního přidělu, povoleného jí stranou NSDAP, nebo dopis Českomoravské ance ze dne 16. 11. 1940, v němž se Horák domáhá úvěru a píše o E. Horákové, že tato „zastupuje právoplatně šefa a vede podnik“, že právě jí má podnik co děkovati, že ona „co uvědomělá Němkyně“ získala stálé zakázky pro říšskou brannou moc, které nabyly vesměs stupně nutnosti Sonderstufe, takže podnik byl mezi prvními, které byly zařazeny do skupiny „kriegswichtige Betriebe“. Tato E. Horáková roz. Schmid sama ve svém dopise Českomoravské bance z téhož dne 16. 11. 1940 se oháněla tím, že podnik pod jejím vedením s úspěchem pracuje „für Volk und Vaterland v duchu našeho vůdce“ a vyhrožovala německými soudy. Jestliže V. Horák používal své bývalé manželky, jakožto Němky, ačkoliv s ní byl již několik let rozloučen, po obsazení ČSR tímto způsobem pro styk své firmy s německými úřady, pak jest mu závadnou činností této Němky plně přičísti a nelze uvěřiti jeho námitce, že o této činnosti nevěděl. Ostatně Horákovy námitky k jedn. otlivým listinným dokladům, že je buď napsal nebo nepodepsal nebo že dopisy nebyly odeslány, jest považovati za pouhé výmluvy vzhledem zejména k svědectví Nového, Dra Kluse, Dr. Studny a dalších o tom, že veškerá korespondence procházela jeho rukama. Ze správy ministerstva financí ze dne 24. 11. 1947 se podává, že V. Horák obrátil se v r. 1941 na býv. zplnomocněnce říšské branné moci při úřadu býv. říš. protektora a uplatňoval, že má za min. národní obrany první republiky pohledávku přes 20.000.000 Kčs z titulu náhrady škody. Při tom Horák obviňoval vojenskou správu první republiky, že MNO přivlastnilo si jeho patenty, dále že zásahem kabinetní justice ovlivnilo soudy, aby Horák nemohl se svého práva dovolat, a dokonce obviňoval MNO, že se první republiky různých machinací s bankou Čsl. legií. Činil tak takovým způsobem, že z toho jeho obviňování mohlo vzniknouti podezření okupantů vůči tomuto legionářskému ústavu a jeho funkcionářům a mohl býti zaveden důvod k zákroku proti nim. Mimo to Horák při této příležitosti dal okupantům k dispozici určité své

vědomosti důležité s hlediska obrany státu, zejména o přeložení jednoho zbrojního podniku na Slovensko, o-provádění speciálních prací ve vojenském chemickém ústavu v Olomouci, jakož i o dalších firmách a jejich výrobní kapacitě v oboru ochrany proti bojovým látkám.

Václav Horák tvrdí, že prý neznámí Němci ho donutili vyhrůžkami Gestapem, aby za okupace uplatňoval shora zmíněnou svou spornou pohledávku proti MNO. V téže souvislosti se však na jiném místě dovolává i svého bratra Jana Horáka a Zd. Helferta, o nichž rovněž tvrdí, že naň vykonávali nátlak v tomtéž směru. Oba jmenovaní jsou mrtvi. Při tom Horák již v r. 1940 zcela obdobným způsobem nepřátelsky vystupoval a obviňoval režim první republiky v dopise Českomoravské bance z 16. 11. 1940 a stejně si počínala i jeho rozloučená manželka Emilie, jak patrně z jejího dopisu z téhož dne. O těchto dopisech opět Horák tvrdí, že jednak byly napsány za jeho nepřítomnosti, jednak že nebyly odeslány, nýbrž pouze připraveny k odeslání pro případ nátlaku ze strany konkurence. Jest však uvážiti, že při uplatňování tvrzené pohledávky z titulu náhrady škody šlo čistě o zájem obžalovaného a že Horákova námitka donucení již z toho důvodu sama o sobě je naprosto nepravděpodobná a uvážili se tento případ v souvislosti s celým ostatním počínáním Horákovým, jak bylo prokázáno, je nutno jeho námitky vůbec považovati za vyvrácené. Nelze totiž uvěřiti, že by byl Horák donucován k takovému osočování režimu první republiky nebo k takovým údajům o zbrojní výrobě, které byly podrobně známy toliko jemu. Nad to jestliže se Václav Horák nerozpakoval uváděti podobné a horší útoky na první republiku u okupantských úřadů – jak plyne ze sdělení ministerstva financí – nelze uvěřiti, že by se on a tím spíše jeho býv. manželka – Němka – ostýchala odeslati dopisy podobného obsahu Českomoravské bance. Ostatně svědek Dr. Klus vypověděl, že byl Horákem angažován právě z toho důvodu, aby připravil tuto akci, proti býv. MNO za účelem odčinění domnělé křivdy na Horákovi za první republiky spáchané. Jest proto vzíti za prokázáno, že se Horák v době nesvobody snažil využít tísně způsobené národní a politickou persekucí k svému obohacení a tuto činnost jest považovati za chování nepřátelské vůči ČSR.

Václav Horák se ani v jiných případech nerozpakoval využívatí okupačních poměrů a své výhodné posice jakožto majitele zbrojního podniku k prosazení svých požadavků. Tak v r. 1944 osobními intervencemi jak vlastními tak i svých zmocněnců útočil proti české firmě Geka, spol. s r. o., kterou osočoval u různých i německých úřadů, zejména i u vedoucího úřadu práce Obersturmbannführera Fischera. Horák uváděl, že tato firma nepracuje, že zaměstnanci se místo práce baví a žádal zavření této firmy a předání místností firmě „Továrna výroba plynových masek V. Horák“. s tím, že místnosti nutně potřebuje pro splnění dodávek pro říšskou brannou moc. Horákovy dopisy ze dne 4. 4. 1944 na magistrát hlavního města Prahy a z 18. IV 1944 na úřad práce nejsou nic jiného, než dopisy udavačské, což potvrzuje i výpověď Ant. Stáhlíka a Jaroslavy Marešové, neboť v souvislosti s tímto úsilím V. Horáka a jeho nátlaku na zavření podniku firmy GEKA bylo české osazenstvo této firmy přímo ohroženo totálním nasazením. Nakonec Horák skutečně u

t.zv. Wehrmachtsreferátu zabrání těchto místností prosadil. Horák k tomu uvádí, že na ony místnosti měl prý nárok po svém bratru Janovi, který býval společníkem firmy GEKA. Avšak způsob, který Horák volil k vyšetření této záležitosti v době okupace lze srovnati přímo s udáním českých lidí u okupačních úřadů a jednání takové jest kvalifi ovati jako nepřátelské chování k českému živlu.

Rovněž způsob, jakým firma Horák pod vedením Václava Horáka chovala s svým zaměstnancům ukazuje na nepřátelský poměr ve smyslu § 1 odst 1 č.3 konfiskačního dekretu. Václav Horák totiž v celé řadě případů, aniž byl k tomu nucen, odevzdával své zaměstnance k potrestání úřadům práce resp. t.zv. Oberlandratu, při čemž je obviňoval ze sabotáže, z porušování pracovní docházky, z odepření práce a pod. a to i v případech, které úřad práce sám za porušení pracovní morálky nepovažoval. Při tom firma „Továrni výroba plynových masek V. Horák“ zpravidla výslovně žádala o zákrok proti zaměstnanci, o jeho potrestání atd. Tak bylo se strany firmy „Továrni výroba plynových masek V. Horák“ za okupace zakročeno proti zaměstnancům Vytiskovi, Proškovi, Koudelkovi, Studnovi, Volfovi a dalším. Dělník Knauer byl v důsledku takového udání zatčen pro sabotáž, předán do Pečkova paláce, a vězněn 8 neděl na Pankráci a v Terezíně. Horák k tomu uvádí, že Knauer prý vlastně o svobodu připravila jeho manželka, s níž byl Knauer rozveden a vyhýbal se aliemntům tím, že nepravidelně docházel do práce, a že firma „Továrni výroba plynových masek V. Horák“, na kterou paní Knauerová dělala nátlak, se musela krýt a učinila proto na Knauera oznámení Oberlandratu. Nelze však přehlédnouti, že Horák měl v každém případě možnost místo trestního oznámení Knauera propustiti, zejména však učiniv 15. VI. 1942 oznámení Oberlandratu nebyl nucen věc vyšetřovati u Okresní nemocenské pojišťovny a dokonce zákrok Oberlandratu dne 23. VI. 1942 urgovati. Ostatně Horák byl slyšen uvedl sám, že oznámení na Knauera skutečně podal.

V souvislosti s těmito dopisy z 15. VI. 1942 a 23. VI. 1942 jest vykládati i výpověď svědka Dr. Kluse, podle něhož Václav Horák sám dal příkaz, aby bylo učiněno oznámení na Oberlandrat a když pak přišel pro Knauera gestapák, Horák sám mu nabídl své auto, odvezl gestapáka do továrny, označil v dílně Knauera a pak ho i s gestapákem, který Knauera zatkl, odvezl do Pečkova paláce. Jest proto vzíti za zjištěno, že V. Horák to byl, který svým dáním a další svou součinností spoluzavinil ztrátu svobody dělníka Knauera. Uváží-li se pak tento případ v souvislosti s ostatními, kdy Horák rovněž se dovolával zákroku něm. úřadů proti českým dělníkům, dochází se k závěru, že povolání pracovního úřadu nebylo u firmy nic neobvyklého, čeho by se Horák snad ostýchal užít. V. Horák se dále dovolává toho, že dělníky osobně neznal a že oznámení za něho učinii jeho úředníci. Tito však vypověděli/svědci Dr. Klus, Ing. Pohan, Ing. Reichert a další/, že všechno vyřizování firemní agendy prováděli podel direktiv a příkazů V. Horáka samotného a že on též všechnu korespondenci podpisoval./viz svědek Nový/. Je tedy i tato námitka Horákova lichá a zejména není jí dotčen fakt, že i kdyby sám Horák se takto nechoval, v každém případě takovouto činnost trpěl. Této námitky že nikoli on, nýbrž jeho vedoucí se dopouštěli závadné činnosti, užívá Horák ve většině případů pozastaveného chování. Jest však uvážiti, že Horák jako šéf fyi kdyby bylo

pravdou jeho osamocené tvrzení, že iniciativa vycházela od jeho vedoucího, měl možnost takovému jejich chování zabránit, a to tím spíše, že šlo o zaměstnance české, kteří neměli možnost ani prostředky Horáka k nějakému závadnému postupu donucovati. To platí jak o Janu Horákovi, který byl bratrem V. Horáka, tak o Emilii Horákové, která byla býv. manželkou V. Horáka, jakož i o Němci Dr. Kloppovi, kterého Horák uváděl jako svého tichého společníka a stejně i o ostatních vedoucích firmy „Tovární výroba plynových masek V. Horák“. S hlediska poslední věty č. 3 odst. 1 § 1 konfiskačního dekretu, podle níž propadá konfiskaci nejen majetek, osob které samy závadně jednaly, nýbrž i majetek osob, které strpěly závadnou činnost u osob jejich majetek spravujících, je nadbytečné dále se v každém jednotlivém případě zabývat bližším zjištěním, zda té které závadné činnosti dopustil se V. Horák přímo a z vlastní iniciativy, nebo na popud svých vedoucích zaměstnanců resp. rádců nebo zda tak učinili sami jeho vedoucí zaměstnanci podle jeho direktiv resp. s jeho souhlasem

Z dopisů firmy „Tovární výroba plynových masek V. Horák z 19.11.1941 se podává, že V. Horák oznámil přímo na Oberkommando des Heeres v Berlíně a tedy nepřátelské moci některé okolnosti důležité pro obranu státu, které v zájmu obrany republiky byly prohlášeny za tajné. Zejména oznámil nepříteli, že dodávky plynových masek pro MNO po něm převzala firma TECHNNA, kterou výslovně označil za podnik Legiobanky a předložil také vrchnímu velitelství něm. branné moci opis pokud se týče překlad své tajné dissoluční smlouvy s čsl. vojenskou správou. Při té příležitosti Horák znovu osočoval prvou republiku podobným způsobem, jaký plyne ze správy ministerstva financí shora citované. V. Horák sice uvádí, že tento dopis pravděpodobně odeslán nebyl, že byl napsán jen, aby firma „Tovární výroba plynových masek V. Horák“, byla kryta, leč byl předložen i recepis poštovního úřadu, takže je vidět, že tyto námitky, kterých Horák i v jiných případech používá, jsou jen lichými výmluvami. Rovněž se Horák dovolává toho, že byl vyzván něm. úřady, aby předložil smlouvu s MNO o likvidaci původního spojení své firmy s naší armádou. Leč nelze vzít za zjištěno, že byl vyzván, aby udával i firmu TECHNNA jako podnik Legiobanky, aby osočoval u okupantů naše MNO i legionářský ústav a aby prozrazoval jiné firmy zabývající se dodávkami vojenského materiálu naší čsl. armádě, jak o tom podává důkaz zpráva ministerstva financí shora citovaná. Tímto svým podáním na vojenské velitelství něm. branné moci v Berlíně z 19.11.1941 ve skutečnosti Horák vyzradil nepříteli okolnosti, které v zájmu obrany státu měli zůstat utajeny. Nad to Horák jako záložní důstojník si musil býti vědom, že smlouva označená jako tajná se nesmí dostat do rukou nepřítele a měl od příchodu okupantů dostatek času i možnost učinit opatření, aby ani nátlakem ani jinými okolnostmi nemohl býti donucen tuto smlouvu vydati. Tímto způsobem opatřil Horák nepříteli prospěch a to nejen tím, že mu podal informace o technickém stavu výzbroje naší armády v oboru plynových masek, nýbrž i tím, že obeznámil nepřítele s vývojem vyzbrojování naší armády v tomto oboru, uvedl mu několik firem a jejich výrobní kapacitu v tomto oboru, upozornil jej na vlastní výrobní možnosti a ve svém vlastním podniku snažil se o rozšíření výroby pro válku důležité. Toto počínání jest kvalifikovati jako činnost směřující proti bezpečnosti a obraně ČSR. Celkovou charakteristiku Horáka dokresluje i postoj samotných okupantů k jeho osobě. V důvěrné zprávě, kterou o

V.Horákovi podal Gestapu konfident s krycím jménem Franz, se výslovně uvádí, že až do roku 1939 byl podnik V.Horáka stíhán samými exekucemi, na to však se jeho situace podstatně zlepšila, ježto firma obdržela větší dodávky pro Wehrmacht. Horák dle zprávy Gestapa byl znám za I. republiky co radikální Čech a přesvědčený demokrat, avšak za okupace se jeho smýšlení změnilo, vystupoval jako „Deutschen freund“, při čemž Gestapo se domnívá, že důvodem této změny bylo, že Horák doufal, že jeho finance budou sanovány vojenskými dodávkami. Popsané činy Horákovy byly také Mimořádným lidovým soudem v Praze uznány jako zločiny podle retribučního dekretu a Horák odsouzen k trestu žaláře v trvání 15 let. Pokud se konečně Horák dovolává celé řady svědků, kteří mluví o jeho dobrém českém chování, nelze přehlédnouti, že tito svědci Horáka většinou znají teprve z posledních let okupace, takže jejich svědectví nemohou otrástit listinnými a ostatními důkazy o spáchané kolaboraci. I když se z těchto svědectví podává, že Horák prospěl některým osobám u něho nasazeným, zejména některým soudcům a členům Národního divadla, nelze přehlédnouti, že tato Horákova činnost z doby koncem války nebyla motivem jeho spolupráce s Němci. Je totiž nutno tato svědectví vykládati v souvislosti s ostatními provedenými důkazy, zejména o tom, jak jiné totálně nasazené udával okupantským úřadům, zaměstnával při nebezpečné výrobě výbušnin pro německou brannou moc atp. a nelze přehlédnouti, že i obžalovaný si koncem války musel býti vědom, že to jde s Německem z kopce a že pro svou spolupráci s Němci bude potřebovati alibi. Pokud jde o prohlášení Viléma Šrubaře, tato již svým textem vzbuzují pochyby o pisatelově objektivitě a to tím spíše, když Šrubař sám jako svědek udává, že Horák částečně svoje služby Němcům nabídl. Ostatně podle vyjádření V.Horáka dopisy tohoto Viléma Šrubaře nesly za okupace německou značku WS a byly tedy právě jím koncipovány ony shora zmíněné udavačské dopisy proti české firmě GEKA. Za těchto okolností nelze z vyjádření jmenovaného těžiti žádného spolehlivého zjištění. Provedeným řízením bylo tedy zjištěno, že V.Horák jakožto majitel firmy „Tovární výroba plynových masek V.Horák“ ať již sám přímo anebo prostřednictvím svých zaměstnanců, jednak vykonával činnost směřující proti bezpečnosti a obraně ČSR, jednak, že svým jednáním za okupace plánovitě a systematicky podporoval německé okupanty v jejich zbrojním úsilí a mimo to způsobem shora vyličeným choval se nepřátelsky k ČSR i k českému národu pokud se týče strpěl takovouto činnost u osob spravujících jeho majetek a podnik.

Bylo proto podle § 1 odst. 1 č. 3 konfiskačního dekretu rozhodnuto, jak je shora uvedeno.

Proti tomuto výměru může býti do 15 dnů po jeho doručení podáno odvolání u zemského národního výboru v Praze k ministerstvu vnitra.

Mistopředseda a průmyslový referent ZNV:

Ph.Mr.Otto Klička v.r.

O tom dáváme věděti:

Za primátora:

*Představený magistrátu
ústřední rada magistrátu:*

*Referent ústředního národního
výboru pro nár. správu majetku:*

Č.j. 51139 NS-47-Živ.Kl.

V Praze dne 29.VII.1947.

Panu

*vrchnímu kontrolorovi Černohorskému,
vedoucímu konfiskační kartotéky ku provedení
příslušného zápisu.*

Za primátora:

*Představený referátu
ústřední rada magistrátu:
1x podpis*

*Referent ústředního národního
výboru pro nár.správu majetku:
1x podpis*

Kulaté razítko:

*Magistrát hlavního města Prahy
Referát národní správy majetku
Znak hlavního města Prahy*

[11.] Konfiskovanou firmu vedl jako prozatímní správce ing. C. J. Pohan. Zůstal ve funkci asi dva a půl roku. Dne 2. března 1948 byl výměrem primátora hlavního města Prahy nahrazen jako národní správce národním podnikem Sigma, pumpy, Olomouc, Wolkerova č. 6. zastoupeným jeho statutárními zástupci.

Magistrát hlavního města Prahy

Referát pro národní správu majetku, Praha V., Kaprová ul. 13.

Telefon: 614-25, 614-62, 617-62, 621-24, 622-33, 625-96.

Č.j. 14294-NS48-Živ.-Va .

V Praze, dne 2. března 1948.

1./Národní podnik S i g m a – p u m p y, Olomouc, Wolkerova 6

2./Národní správa fy T i t a n, V. H o r á k, Praha II., Václ.n.3.

3./Ing. C. J. P o h a n, Praha – Hostivař, Husova č. 223 .

V ý m ě r

Věc: Firma Titan., V. Horák, tov. hasičských přístrojů, Praha II., Václavské nám. č. 3
výměna národního správce.

Přílohy: 0.

Primátor hlavního města Prahy na základě zmocnění akčního výboru krajské Národní fronty podle § 9, odst. 2 vládního nařízení č. 46/45 Sb. rozhodl, aby byla podle dekretu č. 5/45 Sb. vzhledem k nebezpečí z prodlení ve smyslu § 67 vládního nařízení č. 8/1928 Sb. provedena okmažitá výměna národního správce u firmy T i t a n, V. H o r á k, tov. hasičských přístrojů v Praze II., Václavské nám. č. 3 a aby byl ustanoven národním správcem národní podnik S i g m a, pumpy, olomouc, Wolkerova č. 6 zastoupený svými statutárními zástupci, na místo dosavadního národního správce p. Ing. C. J. P o h a n a, bytem v Praze – Hostivaři, Husova č. 223

Národní správce jest povinen ujmouti se vedení firmy ihned po doručení tohoto výměru... [dále opis zkrácen, v originále cca jedna celá strana poučení o opravném prostředku a odkazů na ustanovení dekretu a obecně formulované zdůvodnění]

Primátor
Dr. Václav Vacek v.r.

Představený referátu

v.z.

Dr. Kolomazník v.r.

Č. j.

V Praze dne

Živnostenskému úřadu v Praze I.

na vědomí.

Kulaté razítko:

Magistrát hlavního města Prahy

Referát národní správy majetku

Znak hlavního města Prahy

Představený referátu v.z.

Dr. Kolomazník v.r.

Razítko:

Magistrát hl. m. Prahy

Živnostenský úřad

Došlo dne II. III. 1948

209189, III

P r i m á t o r :

Dr. Václav Vacek v.r.

Razítko:

ULOŽIT

Živn. úř. dne 12. III. 1948

Ix podpis

Razítko:

Za správnost vyhotovení:

Ix podpis

[12.] Dne 9. června 1948 pražský magistrát svůj předchozí výměr zrušil, zřejmě z formálně procesních důvodů, neboť bylo zjištěno, že 26. února 1948 vydal Zemský národní výbor v Praze obsahově stejný výměr a národním správcem jmenoval tentýž olomoucký národní podnik. Lze se domnívat, že nedopatření způsobily rušné události únorového převratu.

*Magistrát hlavního města Prahy,
Referát pro národní správu majetku, Praha V., Kaprova ul. 13
Telef.: 614-25, 614-93, 617-62, 621-24, 622-33*

č. j. 16444-NS/48-Živ-Kl. Praha, dne 9.6.1948.

Národní podnik SIGMA - Pumpy,

Olomouc, Wolkerova 6.

Národní správa firmy TITAN - V. Horák,

Praha II., Václavské nám. č. 3.

Ing. C. J. Pohan,

Praha – Hostivař, Husova 223.

Výměr.

Věc: Firma "TITAN" V. Horák, tov. hasičských přístrojů Praha II., Václavské nám. č. 3, zrušení výměru o zavedení národní správy.

Výměrem magistrátu hlav. města Prahy, referátu pro národní správu majetku, ze dne 2. III, 1948 č. j. 14294-NS/48-Živ-Va byla zavedena národní správa do majetku a podniku firmy "TITAN"-V.Horák továrna hasičských přístrojů, Praha II., Václavské nám. č. 3. a to z důvodů ve výměrech uvedených, jako neodkladné rozhodnutí podle ustanovení §u 67, pokud se týče §u odst. 2 vl.nař. č. 8/1928: Sb. /správního řádu/ a národním správcem ustanoven národní podnik SIGMA-Pumpy, Olomouc, Wolkerova 6.

Zemský národní výbor v Praze výměrem ze dne 26.II.1948 čj.VTII-2 528/1-1948 vyslovil vzhledem k celostátní působnosti podniku svoji příslušnost a jmenoval národním správcem firmy národní podnik SIGMA - Pumpy, Olomouc,

Poněvadž tím důvody, pro které došlo k vydání výměru magistrátu hlav. města Prahy-referátu pro národní správu majetku ze dne 2.III. 1948 č.j. 14294-NS/48-Živ-Va pominuly, rozhodla rada ústředního národního výboru hlavního města Prahy ve schůzi

konané dne 4.VI. 1948. aby citovaný výměr byl zrušen a opatření v něm učiněná odvolána.

Z tohoto výměru lze se odvolati k zemskému národnímu výboru v Praze ve lhůtě do 15 dnů ode dne doručení výměru. Odvolání bylo by podati u amgistrátu hlavního města Prahy-referátu pro národní správu majetku. Vzhledem k naléhavému veřejnému zájmu, nemá odvolání odkladného účinku.

R o z h o d o v a c í d ů v o d y :

S ohledem na nebezpečí z prodlení a z důvodů uvedených ve zrušeném výměru ze dne 2.III.1948 čj. 14294-NS/48-Živ-Kl. zavedl magistrát hlavního města Prahy- referát pro národní správu majetku národní správu do tohoto podniku, opíraje se o ustanovení §u 8 odst. 2 vládního nařízení č. 8/1928 Sb.

Poněvadž výměrem zemského národního výboru je otázka kompetence v této věci rozhodnuta, bylo rozhodnouti, jak výše uvedeno.

Referent ústředního národního výb.
pro národní správu majetku:
Dr Sklenář v.r.

Představený referátu:

v z.

Dr Kolomazník v. r.

č. j. 16444-NS/48-Živ-Kl.

9. 6. 1948.

Živnostenskému úřadu v Praze I.

na vědomí.

Referent ústředního národního výboru
pro národní správu majetku:
Dr Sklenář v.r.

Představený referátu:

v. z.

Dr. Kolomazník v.r.

Razítko:

Za správnost vyhotovení:

1x podpis

Razítko:

ULOŽIT

Živn. úř. dne 8. VII. 1948

1x podpis

Kulaté razítko:

Magistrát hlavního města Prahy

Referát národní správy majetku

Znak hlavního města Prahy

Razítko: Magistrát hl. m. Prahy

Živnostenský úřad

Došlo dne 17.VI. 1948

209189, III

[13.] Národní správce ing. C. Josef Pohan měl nárok na odměnu za svou práci ve výši 8.000,- korun měsíčně brutto. Vyplývá to z přípisu Ústředního národního výboru hlavního města Prahy ze dne 14. února 1949.

*Ústřední národní výbor hlavního
města Prahy*
Referát národních správ, Praha V., Kaprova ul. č.13-Telefon:614-25.

Č. j. NS-9.984/49- Kom.Ru.

V Praze dne 14.II.1949.

Panu

*Ing.C.Josefu P o h a n o v i,
býv. národnímu správci fy „Titan“, V. Horák,
továrna hasičských přístrojů, Praha II.,
Václavské nám. 3.,*

*bytem ul. Husova 223.,
H o s t i v a ř.*

Věc:Odměna národního správce.

K Vaší žádosti ze dne 7. září 1948 určuje se Vám za souhlasu Zemského národního výboru v Praze ze dne 28.prosince 1948.číslo VIII/2 5594/3- 1948/Ko. podle § 23 dekretu presidenta republiky č. 5/45 Sb. odměna za činnost národního správce dle ustanovení § 10 odst. 2 směrnic ministerstva průmyslu a ministerstva výživy pro stanovení odměny národním správcům průmyslových a řemeslných podniků ze dne 30.dubna 1946 k tíži spravovaného podniku od 1.Července 1945 do 28.11.1948, kdy Vaše funkce národního správce skončila a podnik byl začleněn do národního podniků Sigma-Pumpy, Olomouc, Wolkerova 6 měsíčně ve výši Kčs 8.000, btto,slovy osmtisíc korun čs.

V této odměně národního správce zahrnuty jsou všechny požitky jež Vám v té době plynuly ze služebního poměru...[zkráceno o běžné poučení podle finančních předpisů]

*Referent národních správ
ústředního národního výboru:
v z.Dr. V. Svoboda v.r.*

Představený referátu

v z.

Ing. Štelovský v.r.

NS č.j. 9984/49 Kom.Ru.

V Praze dne 14.II. 1949

Referátu národních správ-odd.živností.

na vědomí

Kulaté razítko:

*Magistrát hlavního města Prahy
Referát národní správy majetku
Znak hlavního města Prahy*

*Představený referátu v z.
Ing. Štelovský v.r.*

*Referent národních správ
ústředního národního výboru:
v z. Dr. V. Svoboda v.r.*

*Razítko:
Za správnost vyhotovení:
Ix podpis*

[14.] Národní správa firmy V. Horák skončila posledního dne roku 1949. Dnem 1. ledna 1950 zřídil ministr průmyslu nový národní podnik, do kterého byla sledovaná firma začleněna.

O p i s

2 5 1 6

V Y H L Á Š K A ministra

průmyslu ze

dne 12.12.1949

kteřou se zřizuje KOVOSLUŽBA n.p.

I.

Podle § 25 odst. 1 dekretu presidenta republiky ze dne 24. října 1945 č. 100 Sb. o znárodnění dolů a některých průmyslových podniků, ve znění čl. II zákona ze dne 28. dubna 1948 č. 114 Sb. o znárodnění některých dalších průmyslových a jiných podniků a závodů a o úpravě některých poměrů znárodněných a národních podniků, zřizují v dohodě s ministrem financí ke dni 1. ledna 1950 národní podnik, jemuž určují znění firmy, předmět podnikání a sídlo takto:

A. Znění firmy:

K O V O S L U Ź B A národní podnik.

B. Předmět podnikání: montáž, údržba a opravy výrobků lehkého kovoprůmyslu, zaučení ve správném zacházení s těmito výrobky

C. Sídlo: Praha

D. Základní závod podniku bude určen později.

- E. Podle § 23 odst. 1 deketu č. 100/1945 Sb. ve znění čl. II. zákona č. 114/1948 Sb. vyčleňuji v dohodě s ministrem financí ke dni 1. ledna 1950 z majetkové podstaty Sigma – pump národního podniku*
- 1. závod v Praze Strašnicích*
 - 2. montážní stanici hasicích zařízení v Mostě*
 - 3. montážní a prodejní stanici a opravu hasicích zařízení v Bratislavě.*
 - 4. montážní a revisní oddělení pro hasicí zařízení v Praze II s jejich hospodářským příslušenstvím a začleňuji je k témuž dni do KOVOSLUŽBY, národního podniku.*
- F. KOVOSLUŽBA, národní podnik, vstupuje dnem 1. ledna 1950 v závazky, které jsou částí hospodářského příslušenství závodů uvedených v oddílu E.*
- G. Rozsah hospodářského příslušenství /oddíl E/ určí a výši závazků /oddíl F/ scvhaluje příslušný ústřední orgán podle směrnic ministra průmyslu.*
- H. Čistá hodnota majetkové podstaty KOVOSLUŽBY, národního podniku podle oddílu E ke dni 1. ledna 1950 tvoří její počáteční kmenové jmění.*
- I. Kmenové jmění SIGMA-pump, národního podniku se snižuje ke dni. 1 ledna 1950 o čistou hodnotu majetkové podstaty uvedené v oddílu E.*

II.

Bod E-4 vyhlášky č. 1644/1949 Ú.l.II se ruší.

*Razítko:
Souhlasí s prvopisem 1 archovým
a opatřeným kolky za 0 Kčs.
Okresní soud civilní v Praze-I.,
oddělení desk zemských a knih pozemkových
dne 11. IX. 1950*

*Ministr:
Kliment v.r.
1x podpis*

Kapitola VII.

Národní podniky a komunální podniky

Takzvané národní podniky, vznikaly od roku 1946 v hlavních odvětvích hospodářství země z majetkové podstaty zkonfiskovaných podniků soukromých a už existujících podniků státních. Zakládat je byl oprávněn ministr průmyslu po dohodě s ministrem financí. Nový národní podnik, jehož účelem byla výroba, mohl být vytvořen z majetkové podstaty, kterou Československý stát získal konfiskací nebo obdobným způsobem. Stejně tak mohly být státu náležející majetkové podstaty začleněny do již fungujícího národního podniku.¹³⁷

Ministr průmyslu stanovil národnímu podniku název firmy, předmět jejího podnikání, sídlo a počet členů představenstva. Pokud mělo později dojít k určitým změnám, podléhaly rovněž schválení ministra průmyslu. Založení národního podniku pak spolu s jeho firemním jménem, předmětem podnikání a sídlem bylo vyhlášeno v Úředním listě republiky Československé, kde bylo také stanoveno datum, ke kterému mělo dojít k předání majetkové podstaty podniku přidělené. Případné změny oznámených údajů firmy, předmětu podnikání a sídla byly též vyhlášovány v Úředním listě republiky Československé.

Národní podniky, jak je připomínal statut, byly dle dekretu presidenta republiky¹³⁸ státním majetkem. Měly postavení samostatných právnických osob. Vztahovaly se na ně v plném rozsahu právní normy o obchodnících, pro daňové účely pak předpisy o podnicích veřejně účtujících a řídily se poplatkovou povinností dle poplatkového zákona včetně jeho změn a doplňků. Platily od svého založení poplatkový ekvivalent dle zákona z roku 1938.¹³⁹

Národní podniky se měly řídit zásadami obchodního podnikání. Velmi důležité bylo pro hospodaření státu, že neodpovídal za jejich závazky. Stát tedy za jejich závazky vůči zahraničním partnerům neručil.¹⁴⁰ Skutečnost, že firma je národním

¹³⁷ Vládní nařízení č. 6/1946 Sb. ze dne 16. ledna 1946, kterým se vydává statut národních podniků průmyslových, § 1

¹³⁸ Dekret presidenta republiky č. 100/1945 Sb.

¹³⁹ § 1, odst. 2, písm. a) zákona č. 76/1938 Sb.

¹⁴⁰ § 2, odst. 2 vládního nařízení č. 6/1946 Sb.

podnikem, musela být uváděna v celém znění „národní podnik“ v označení firmy. Národní podniky byly zapisovány do obchodního rejstříku krajského soudu, v jehož obvodě firma sídlila, podobně jako firmy samostatných kupců. V případě, že měla firma odštěpný závod, také se zapisoval do obchodního rejstříku krajského soudu, v jehož obvodu sídlil.

K podanému návrhu na zápis do rejstříku bylo mimo další náležitosti třeba doložit ověřenou kopii listiny, na základě které byl národní podnik zřízen. Návrh měl obsahovat určení předmětu podnikání, název firmy, její sídlo, datum opatření, kterým byl podnik založen a způsob zastupování podniku.

Představenstvo národního podniku

Nejvyšším orgánem národního podniku bylo představenstvo, v čele stál jeho ředitel. Mimo ředitele a jeho náměstka je tvořilo tři až devět dalších členů. Průmyslový národní podnik působící v odvětví hornickém, kovodělném nebo strojírenském mohl mít počet členů rozšířen až na dvanáct a k tomu stejný počet náhradníků. Do představenstva národního podniku volili pracovníci podniku jednu třetinu členů ze zkušených a oboru znalých zaměstnanců podniku. Zbylé dvě třetiny členů představenstva jmenoval ústřední orgán po dohodě s příslušným zemským orgánem územní samosprávy, tedy zemským národním výborem a ústředím zájmové organizace průmyslu, kterou byl až do zřízení nové organizace průmyslu Ústřední svaz průmyslu. Volbu i jmenování členů představenstva potvrzoval ministr průmyslu. Volby jedné třetiny členů představenstva se řídily podle zásad platných pro volby do závodních rad upravených dekretem presidenta republiky.¹⁴¹ Statut podrobně upravil podmínky pro volbu jednotlivých členů představenstva z řad zaměstnanců národního podniku. Některé z požadavků ilustrují dobovou situaci, kterou si v současné době už neuvědomujeme.

Volba do představenstva měla obvykle proběhnout spolu s volbou do závodních rad a mělo se v jejich průběhu předejít jakýmkoliv překážkám, které by narušily provoz podniku a tím způsobily škodu v jeho hospodaření. V určitých případech, kdy se volba členů závodních rad měla konat až později, bylo voleno podnikovou radou provizorní představenstvo na dobu, než proběhla řádná volba členů představenstva podle

¹⁴¹ § 7 dekretu presidenta republiky č. 104/1945 Sb. ze dne 24. října 1945

zmíněného dekretu presidenta republiky a závodních a podnikových rad. Volbu provizorního představenstva vykonávala podniková rada. V případě že podniková rada nebyla zřízena, volili všichni členové závodních rad národního podniku za předsednictví nejstaršího člena závodní rady. Uchazeči, kteří obdrželi nejvíce hlasů, byli zvoleni za členy představenstva, jejich náhradníky ti, kteří jim byli počtem získaných hlasů nejbližší. Po zvolení člen představenstva i náhradník skládal řediteli představenstva slib, ve kterém se zavazoval, že bude svou funkci vykonávat svědomitě a řádně v souladu se zájmy Československé republiky. Počátek tříletého funkčního období představenstva národního podniku stanovil ministr průmyslu. Pokud v průběhu funkčního období zaniklo členství nebo vystoupil li člen představenstva, byl za něj dosazen jeho náhradník. Za výkon funkce v představenstvu národního podniku náležela náhrada vzniklých nákladů. Za práci přesahující rámec obvyklé činnosti představenstva mohla být přiznána peněžní odměna. Na ochranu pracovního poměru člena představenstva zvoleného ze zaměstnanců národního podniku se přiměřeně uplatnilo ustanovení dekretu presidenta republiky o závodních a podnikových radách.¹⁴² Případné propuštění pracovníka muselo být projednáno s kolektivním odborovým orgánem.

Osoby ucházející se o členství v představenstvu, případně jejich náhradníci, museli být státními občany Československa, a mít zde své trvalé bydliště. Jejich svéprávnost nemohla být nijak omezena a byly to osoby s dostatečným odborným vzděláním a zkušenostmi.¹⁴³

Vládní nařízení vyhlašující statut průmyslových národních podniků také určovalo, kdo nemohl být členem představenstva národních podniků. Jednalo se o osoby, na jejichž majetek byl vyhlášen konkurs nebo vyrovnávací řízení, které nebylo ukončeno. Dále jednotlivci pravomocně odsouzeni a potrestáni mimo jiné ztrátou volebního práva do obecních orgánů. Nesměly to být také „osoby blízké“ ředitele, či náměstka národního podniku. Vyloučení byli též členové závodního zastupitelstva daného národního podniku nebo členové představenstva či pracovníci nadřízeného nebo dozorčího orgánu. Výjimku z tohoto omezení mohl povolit pouze ministr průmyslu. Do představenstva nepatřila ani osoba, která vedla jiný výdělečný podnik, případně

¹⁴² § 13 dekretu presidenta republiky č. 104/1945 Sb.

¹⁴³ § 5 odst. 1. vládního nařízení č. 6/1946 Sb. výslovně uváděl „řádné bydliště a odborné vědomosti a zkušenosti.“

pracovala ve funkci, kde hrozil střet zájmů s národním podnikem nebo jeho ústředním orgánem. O ukončení členství v představenstvu, pokud člen přestal splňovat stanovené podmínky nebo vznikla situace zabraňující řádnému vykonávání funkce, rozhodoval ministr průmyslu. Oprávnění ministra zasahovat takto do složení řídicího orgánu podniku bylo jedním z prostředků státně centrálního řízení činnosti národního podniku, samostatného právního subjektu. Pro úplnost dodejme, že členem představenstva také přestal být ten, kdo ukončil svůj pracovní poměr s podnikem, případně sám vystoupil z představenstva během funkčního období nebo zemřel.

Mezi hlavní úkoly představenstva patřilo projednávání a schválení zprávy o činnosti předkládané ředitelem a rozhodovat o osobních záležitostech ředitele týkajících se jeho pracovního poměru pokud tuto kompetenci neměl nadřízený nebo ústřední orgán. Mezi úkoly vůči podniku patřilo představenstvu udělovat a odvolávat prokuru nebo obchodní plnou moc zástupcům, navrhopvat ústřednímu orgánu změnu předmětu podnikání, rozdělení národního podniku, jeho fúzi s jiným podnikem, či změnu jeho struktury. Dále navrhopvat ústřednímu orgánu zvláštní investice s cílem národní podnik rozšířit nebo zdokonalit a zavést novou výrobu. Představenstvo také schvalovalo obvyklé rozpočtové investice, zasílalo ústřednímu orgánu návrh roční účetní uzávěrky a návrh na rozdělení čistého zisku nebo na úhradu ztráty. Projednávalo koupi, prodej a zatížení nemovitého majetku a podávalo k tomu konkrétní návrhy ústřednímu orgánu. V pravomoci představenstva též bylo udělování prémiových odměn zaměstnancům za jejich mimořádné pracovní výkony nebo za návrhy ke zlepšení či úspornějšímu provozu podniku, pokud byly vyšší než čtvrtletní mzda zaměstnance. Pro vedení soudních sporů pak představenstvo rozhodovalo o ustanovení právního zástupce v případě, že hodnota předmětu sporu přesahovala částku 5,000.000,- Kčs, také o smírech v takových sporech a při návrhu na zahájení vyrovnávacího řízení.

Představenstvo jednalo a rozhodovalo usnesením o jednotlivých otázkách obvykle na schůzích, které svolával a předsedal jim ředitel národního podniku dle potřeby, ale nejméně jednou za měsíc. Pro svolání mimořádné schůze bylo třeba žádosti třetiny členů představenstva podniku. Ředitel ji pak měl svolat nejpozději do jednoho týdne. Usnesení vydaná představenstvem vykonával rovněž ředitel. Na schůzi představenstva musel ústní či písemnou formou být včas pozván každý jeho člen. Pozvánka stanovila čas, místo a předmět jednání. Za člena, který se nemohl dostavit,

ředitel povolal příslušného náhradníka. Schopnost usnášení představenstva byla podmíněna alespoň poloviční přítomností všech jeho členů včetně jeho ředitele a k platnosti usnesení musela kladně hlasovat nadpoloviční většina přítomných členů. Ředitel hlasoval jako poslední a pro případ rovnosti hlasů byl jeho hlas rozhodující. Schůze představenstva se mohli na základě ředitelovy pozvánky účastnit odborníci z řad zaměstnanců národního podniku nebo jiní odborní poradci, kteří však neměli hlasovací právo. Statut poměrně podrobně upravil procedurální otázky jednání představenstva. O průběhu schůzí byl zhotovován podrobný zápis, který obsahoval jména přítomných a veškerá usnesení. Členové mohli žádat, aby bylo do zápisu uvedeno jejich stanovisko, lišící se od schváleného usnesení (minoritní votum). Schůzovní zápis kromě zapisovatele podepisoval ředitel a další představenstvem určený člen. Zápisy ze schůzí byly pro členy představenstva a jejich náhradníky volně přístupné k nahlédnutí. Představenstvo národního podniku v čele s jeho ředitelem osobně odpovídalo za splnění svých povinností a řízení podniku s péčí řádného hospodáře. Případná škoda vzešlá z nesplnění jejich povinností se vymáhala právní cestou a o podání žaloby rozhodoval ústřední orgán.

Statut umožňoval, aby ministr průmyslu mohl ve spolupráci s pověřencem pro průmysl a obchod vydat jednacím řád pro jednání představenstva národního podniku.¹⁴⁴

Ředitel národního podniku

Ředitele, případně i náměstků národního podniku, jmenovalo a odvolávalo představenstvo ústředního orgánu po dohodě s Ústřední radou odborů, příslušnými ústředními zájmovými organizacemi průmyslu a podle charakteru průmyslového odvětví i dalších odborových organizací a institucí. Jmenování schvaloval ministr průmyslu. Pokud bylo v národním podniku více náměstků, byl jeden z nich ustanoven z řad zaměstnanců.

Do funkce ředitele nebo náměstka mohla být jmenována pouze osoba, která odpovídala požadavkům pro volbu členů představenstva národního podniku. Ředitel ani náměstek nesměl z důvodu střetu zájmů vykonávat funkci, zaměstnání nebo jinou

¹⁴⁴ § 9 odst. 4. vládního nařízení č. 6/1946 Sb., Zde i na dalších místech Statutu je pro Slovensko uváděn tehdejší protějšek ministrů celostátní vlády daný tehdejší slovenskou autonomií.

činnost, která by se přičila zájmům podniku. Ředitel, stejně jako členové představenstva, skládal slib ministru průmyslu, že bude svědomitě plnit své povinnosti.

Náplň ředitelovy funkce tvořilo především plnění usnesení představenstva, ochrana zájmů národního podniku při vedení obvyklé technické a obchodní agendy podniku. Vydával veškerá opatření a rozhodnutí pro provoz podniku, pokud nešlo o působnost náležející představenstvu nebo ústřednímu orgánu. V podniku, který neměl zvolené představenstvo nebo nebylo-li usnášení schopné, případně když hrozilo nebezpečí škody z prodlení, měl ředitel činit potřebná opatření a podat o tom zprávu na nejbližší schůzi představenstva. Výkonem usnesení představenstva byl ze své funkce pověřen ředitel národního podniku, pokud však shledal, že by určité usnesení vydané představenstvem mohlo podniku uškodit, zamezil jeho výkon a informoval o tom představenstvo a příslušný nadřízený orgán, který musel věc neprodleně rozhodnout. Jmenováním do funkce se ředitel i náměstek stávali zaměstnanci národního podniku. Náměstek plnil funkci zástupce ředitele se všemi právy a povinnostmi. Oba jednali za národní podnik navenek a byli oprávněni ke všem soudním i mimosoudním úkonům a právním jednáním, která byla běžně spojena s provozem podniku. Případné zúžení oprávnění zástupce, které také statut upravoval, nemělo vůči třetím osobám právního účinku. Ředitel a náměstek se po nástupu do funkce zapisovali do podnikového rejstříku, kde byl uložen také jejich podpisový vzor. Měli se podepsat před úředníkem obchodního soudu nebo doložit svůj úředně ověřený podpis. Podpis měl být na listinách vždy u jména národního podniku.

Financování národních podniků

Základním kapitálem při zřizování národních podniků byla podle jejich statutu majetková podstata, kterou stát podniku přidělil. Pokud takový kapitál nestačil k pokrytí výdajů potřebných pro plnění jeho úkolů, mohl být zvýšen hotovostí nebo přínosem jiných hodnot. Základní kapitál mohl být snížen zahrnutím do odpisů celkových ztrát nebo odvodem jeho části do jiného národního podniku, který takto získané jmění použil k programovým investicím, to vše za předpokladu, že hodnota základního kapitálu trvale přesahovala míru potřebnou k plnění vlastních cílů podniku. Zvýšení či snížení základního kapitálu stejně jako další závažná opatření týkající se podniku rozhodoval

stát. Navrhoval je ke schválení ústřední orgán ministerstvu průmyslu. Mimo to mohl být základní kapitál korelačně zvýšen či snížen při majetkových převodech mezi konkrétními národními podniky. Pokud šlo o národní podniky spadající pod společný ústřední orgán, schvaloval změny tento ústřední orgán, jinak ministr průmyslu. Splacení plánovaných programových investic, které byly určeny k rozšíření, zdokonalení dosavadní nebo zavedení nové výroby bylo obvykle spojeno se zvýšením základního kapitálu podniku. Investice jiné hradil národní podnik ze svých běžných prostředků. Zvýšit své jmění nad úroveň základního kapitálu a rezervního fondu, mohl sjednáním úvěru, úvěr dlouhodobý musel být v centrálně řízeném systému hospodaření schválen ústředním orgánem. Podnik stále musel sledovat výši provozního kapitálu se zřetelem k efektivnosti financování provozu.

Jednotný statut národních podniků upravoval také financování činnosti podnikových rad. Čistý zisk do výše předpokládané hospodářským plánem se dělil mezi závodní nebo podnikovou radu v hodnotě 10 %, zbylá část byla přidána na vyrovnávací účet. Ta část zisku, která přesahovala výši zisku předpokládaného dle hospodářského plánu, byla v hodnotě 30 % přidělena závodní nebo podnikové radě a zbytek opět na vyrovnávací účet vedený u ministerstva financí. Částky na něj měly být odvedeny ve lhůtě 14 dnů po schválení rozdělení zisku. O využití prostředků na účtu rozhodovala vláda.

V případě, že byl národní podnik při svém hospodaření ve ztrátě, mohla být odečtena z vyrovnávacího účtu, nebo uhrazena z rezervního fondu podniku. Pokud rezervní fond nestačil na pokrytí celé ztráty, převedla se na nově založený účet. Byla-li ztráta vyšší než jedna čtvrtina základního kapitálu, hradila se z něj. Vyrovnávací účet národního podniku sloužil především k připisování odvodů z čistého zisku a ze snížených základních kapitálů a tyto finance byly užívány k programovým investicím v jiném národním podniku. Pokud byly jiné národní podniky zrušeny, což nebyvalo ojedinělým jevem, připisovaly se na vyrovnávací účty též likvidační přebytky z těchto likvidací. Naopak z vyrovnávacích účtů bylo čerpáno na úhradu programových investic národních podniků a úhradu případných bilančních ztrát, které schválilo ministerstvo průmyslu spolu s ministerstvem financí. Část peněžních prostředků byla odesílána Fondu znárodněného hospodářství k úrokování a k umořování

cenných papírů, které fond vydal k poskytnutí náhrady za znárodněný majetek a část do státní pokladny.¹⁴⁵

Sociální, vzdělávací a podobné fondy

Statut mimo jiné věnoval pozornost hmotnému zajištění sociální péče o zaměstnance. Národním podnikům přidělený majetek s určením na sociální, vzdělávací a další obecně prospěšné účely nemohl být použit k jinému účelu. Využití jmění tvořícího samostatnou podstatu fondů sociálních, vzdělávacích nebo jinak obecně prospěšných se řídilo tehdejší právní úpravou. Ústřední orgány zakládaly a spravovaly fondy, které financovaly školení dělníků v odbornosti pro jejich povolání a vybavení výukových institucí jako škol a učebních závodů. Fondy čerpaly potřebný majetek k realizaci svých účelů z dávek národních podniků i jiných zdrojů.

Účtování národních podniků

Statut počítal s vydáním jednotných směrnic pro průmyslové účetnictví. Účetnictví a vedení účetních knih v národních podnicích bylo vedeno zatím podle zásad řádného podvojného účetnictví. Za obchodní rok u národních podniků byl považován rok kalendářní, avšak pro jednotlivá odvětví mohl ministr průmyslu po slyšení pověřence pro průmysl a obchod stanovit výjimky. Národní podniky musely ve lhůtě určené ústředním orgánem vyhotovit a doložit svým nadřízeným orgánům účetní závěrky.

Podniková kontrola

Ústřední orgány vykonávaly dle příslušnosti nad národními podniky zevrubnou kontrolu jejich činnosti, případně jí pověřily oblastní orgán a současně se této kontroly mohl účastnit zaměstnanec ústředního orgánu. Oprávnění kontroloři měli obvyklá práva, mohli vstupovat do všech prostor podniku, účastnit se rad podniku a schůzí představenstva, nahlížet do podnikových knih a písemností a dožadovat se konkrétních vysvětlení. Náklady s kontrolou spojené hradil příslušný ústřední orgán.

¹⁴⁵ § 23 vládního nařízení č. 6/1946 Sb.

Zaměstnanci národních podniků

Zaměstnanecké poměry v národních podnicích se řídily soukromoprávními normami, kdy platové a pracovní podmínky závisely na odvětví národního podniku. Nové zaměstnance přijímal a jejich pracovní pozice určoval ředitel národního podniku spolu se závodním zastupitelstvem dle ustanovení dekretu presidenta republiky.¹⁴⁶ V případě, že zaměstnanec národního podniku podal mimořádný pracovní výkon a tím přispěl ke zvýšení celkového výkonu podniku a řečeno dobovou budovatelskou frází, zároveň tak byl vzorem pro ostatní zaměstnance podniku, mohla mu být po schválení závodního zastupitelstva přiznána prémie.¹⁴⁷ Stejně tak byly odměny udělovány těm zaměstnancům, kteří se zasloužili o zlepšení výkonu národního podniku především zefektivněním provozu, výrobních procesů nebo zvýšením prodeje podnikových produktů. Zlepšovací návrhy zaměstnanců prošly odborným posouzením a výsledek byl oznámen závodnímu zastupitelstvu a původci návrhu. V případě že byl návrh národním podnikem aplikován, řídila se výše prémie zaměstnance dle hospodářského zisku, který jeho zlepšovací návrh přinesl.

Devátá část prvního oddílu Statutu stručně zmínila zkušebnictví a výzkum v průmyslových oborech.¹⁴⁸ Podle zvláštních předpisů vydaných ministrem průmyslu byly národní podniky povinné finančně i personálně podporovat výzkum a rozvoj oboru.

K centralizovanému řízení jednotlivých národních podniků byla vytvořena soustava ústředních článků řízení (na Slovensku ještě oblastní), určena jejich kompetence a odpovědnost.

Řízení národních podniků – ústřední orgány

Podle Statutu vláda na návrh ministra průmyslu zakládala celostátní vyšší orgány, jejichž úkolem bylo společné podnikatelské vedení záležitostí národních podniků. Jednotlivé národní podniky musely být přiděleny příslušným ústředním orgánům. Národní podniky podobných průmyslových odvětví, které spadaly do působností odlišných ústředních orgánů, mohly být zastřešeny společným oblastním

¹⁴⁶ § 22 dekretu presidenta republiky č. 104/1945 Sb

¹⁴⁷ § 29 vládního nařízení č. 6/1946 Sb. „.....v mezích platných předpisů přiměřená odměna.“

¹⁴⁸ § 31 vládního nařízení č. 6/1946 Sb. odkazoval na zvláštní předpisy bez bližšího určení

orgánem, který musel evidovat provoz podniků samostatně podle příslušnosti k ústřednímu orgánu. Ministr průmyslu navrhoval vládě označení firmy, sídlo a předmět jejího podnikání, počet členů představenstva a jejich náhradníků. Vláda tento návrh předávala jednotlivým ústředním orgánům a současně ho vydala v Úředním listě republiky Československé a v Úradnom vestníku. Pokud došlo v některých uváděných údajích firmy ke změně, byla též vyhlášena v Úředním listě republiky Československé a v Úradnom vestníku.

Ministr průmyslu spolu s ostatními ministry a po dohodě s příslušnou odborovou organizací, příslušnými zájmovými organizacemi průmyslu a podle charakteru průmyslového odvětví i dalšími odbornými organizacemi a ústavy podával vládě návrh na jmenování členů představenstva ústředního a oblastního orgánu a vláda je podle návrhu jmenovala. Stejným způsobem byl jmenován ústřední ředitel a jeho náměstci.

Úkoly ústředního orgánu stanovené Statutem¹⁴⁹ bylo jmenování a odvolávání ředitelů podřízených národních podniků a schvalování jejich pracovních smluv, stejně tak dvou třetin členů a náhradníků představenstva. Ústřední orgán rozhodoval o podávání žalob na náhradu škody způsobenou zaviněním ředitele, náměstka nebo členů představenstva podřízeného národního podniku, navrhoval zřízení nových národních podniků výrobních, ale i pro výzkum a zkušebnictví, a pokud chtěl podnik změnit předmět podnikání, ústřední orgán se k tomu musel nejprve vyjádřit nebo takovou změnu sám navrhnout. Navrhoval spojení národního podniku s jiným ústředním orgánem a na takový návrh mohl být zvýšen či snížen základní kapitál podřízeného národního podniku. Schvaloval zvýšení nebo snížení společného základního kapitálu při fúzích podniků. Vytvářel návrhy a rozhodoval o zavedení programových investic řízených národních podniků s cílem jejich dalšího rozvoje, včetně nakládání s nemovitým majetkem, jehož hodnota byla menší než 10 % základního kapitálu, maximálně však do hodnoty 5,000.000,- Kčs, pokud se jednalo o vyšší částku, měl k tomu příslušný ústřední orgán podat vyjádření. Pro podnik, který si chtěl sjednat úvěr nebo učinit obdobnou finanční transakci, byly závazné zásady, které vydal ústřední orgán. V případě dlouhodobého úvěru musel předem žádat o schválení.

Ústřední orgán vydával správní, provozní, technické a další předpisy, kterými

¹⁴⁹ § 32 – 36 vládního nařízení č. 6/1946 Sb.

se podřízené podniky měly řídit. Centrální regulace zajišťovala jejich jednotu činnosti a měla podporovat mezipodnikovou spolupráci. Ústřední orgán schvaloval hospodářské plány, roční účetní závěrky a navrhoval celkový hospodářský plán podniků. Návrhy na rozdělení čistého zisku a návrhy na úhradu ztrát podané podřízenými národními podniky musely být ústředním orgánem nejprve schváleny. Ústřední orgán vydával směrnice pro řádné i mimořádné odměny členů představenstva výzkumného národního podniku pro náhradu nákladů spojených s výkonem funkce a odměnách zaměstnanců. Ústřední orgány dohlížely na organizaci prodeje výrobků národních podniků a samy se mohly podílet na jejich prodeji, podílely se na výrobě a prováděly průzkum tržní ekonomiky, spolupodílely se na určování cen produktů a logistiky. Vydávaly předpisy pro nákup a dohlížely na jejich nákupní procesy nebo samy takový nákup realizovaly, vyhotovovaly statistické výsledovky národních podniků. Zkoumaly a případně rušily opatření vydaná podřízenými národními podniky nebo oblastními orgány, která byla v rozporu se zájmy podniků a nahrazovala je vhodnějším usnesením nebo opatřením.

Představenstvo ústředního orgánu schvalovalo zprávy ústředního ředitele, rozhodovalo o osobních poměrech ředitele v návaznosti na služební poměr vyjma případů kdy takovou činnost vykonával nadřízený orgán, navrhovalo štěpení a slučování ústředních orgánů mezi sebou nebo zakládání nových, rozhodovalo o nakládání s nemovitým majetkem včetně jeho zatěžování, který měl hodnotu menší než 10 % základního kapitálu, maximálně do 5,000.000,- Kčs, a podávalo návrhy na nákup, prodej a zatížení vlastních nemovitostí jejichž cena byla vyšší. Představenstvo stanovovalo zaměstnanecké prémie členům ústředního orgánu za nadprůměrné pracovní výkony, případně za návrhy k zlepšení provozu, jestliže byly vyšší než čtvrtletní plat zaměstnance. Vykazovalo návrhy ročních závěrek a návrhy na rozdělení čistého zisku nebo na zaplacení ztráty. Představenstvo úzce komunikovalo s ministerstvem průmyslu a navrhovalo mu rozvrhy pravděpodobných částek nekrytých nákladů ústředních orgánů ve vztahu k podřízeným národním podnikům, které měly být hrazeny formou příspěvků. Pravomoc představenstva ústředního orgánu byla obdobná jako u představenstva národního podniku s určitými výjimkami a vztahovala se především na ústřední orgány.

Ministerstvo průmyslu převádělo národní podniky z působnosti jednoho ústředního orgánu do druhého a určovalo výši základního kapitálu podniku. Schvalovalo kompletní hospodářské plány včetně programových investic národních

podniků a účetní závěrky ústředních orgánů spolu s návrhy ústředních orgánů na rozdělení čistého zisku a úhrady ztrát jak národních podniků, tak ústředních orgánů. Rušilo usnesení a opatření vydaná ústředními orgány, která byla v rozporu se zájmy národních podniků nebo ústředních orgánů a vydávalo vlastní opravná opatření. Spolu s ministerstvem financí projednávalo koupě, prodeje nebo zatížení nemovitého majetku národního podniku nebo ústředního orgánu, jehož hodnota přesahovala 5,000.000,- Kčs.

Do kompetence nejvyššího výkonného orgánu státu - vlády - podle statutu spadalo rozhodovat o založení, zrušení nebo sloučení ústředních orgánů pro řízení národních podniků. Po dohodě s ministrem průmyslu a pověřencem pro průmysl a obchod rozhodovala také o postavení oblastních orgánů. Vláda určovala název firmy, sídlo, předmět podnikání a počet členů představenstva ústředního orgánu. Generální dozor nad národními podniky, ústředními a oblastními orgány a jejich fondy vykonával ministr průmyslu, který také přezkoumával funkčnost jednotlivých subjektů a mohl činit úkony vedoucí k nápravě nežádoucího stavu. Ministr průmyslu také zřizoval dozorní orgány, které měly za úkol zkoumat řádně vedené písemnosti a podnikové knihy, byl oprávněn vstupovat do podnikových prostor, dožadovat se vysvětlení a účastnit se porad a schůzí orgánů podniku a jejich fondů. Náklady vynaložené na výkon dozoru byly upraveny směnicemi vydanými ministrem průmyslu a byly hrazeny pevně stanovenými částkami jednou ročně. Pokud se národní podnik nebo ústřední orgán dostal do krizové situace ohrožující jeho řádný provoz, mohla nad ním být na základě opatření vydaného ministrem průmyslu zřízena dočasná správa. Ministr průmyslu mohl také zrušit všechna opatření národního podniku nebo ústředního orgánu, která byla v rozporu se státním nebo veřejným zájmem.

Další základní právní úprava národních podniků se objevila v polovině roku 1950 a zdokonalila centrální řízení podniků. Národní podniky průmyslové¹⁵⁰ zabývající se, jak název napovídá, výrobou v průmyslových odvětvích, vznikaly ze znárodněných dolů a dalších průmyslových závodů. V nich se zaměstnanci, dle dobové rétoriky, snažili v soudružské spolupráci ovládané uvědomělou kázní a spoluprací plnit úkoly, jejichž cílem byla výstavba socialismu. Podniky měly dle plánu přispívat svojí produkcí k obecnému blahu, k vzestupu hmotné a kulturní úrovně pracujících a k upevnění moci

¹⁵⁰ Zákon č. 103/1950 Sb. o národních podnicích průmyslových ze dne 13. července 1950

dělnické třídy. Pro dosažení těchto cílů rozvíjely podniky výrobní síly, produktivitu práce a dbaly o hospodárné vedení podniku.

Podle původní koncepce se zákon vztahoval na národní podniky průmyslové, které spadaly do kompetence ministerstva průmyslu. Později ale i výživy, informací a osvěty a zdravotnictví. Působnost zákona byla v následujících letech rozšířena na další hospodářská odvětví. Roku 1951 na stavebnictví¹⁵¹ a obranu,¹⁵² roku 1952 na školství, vědy a umění¹⁵³, a roku 1953 také na rezort statistiky.¹⁵⁴ Znárodněný majetek sloužil jako základní kapitál pro zřizování národních podniků průmyslových nebo mohl být využit k podpoře a posílení již existujícího podniku. K tomu bylo třeba dohody ministra průmyslu s ministrem financí, případně ministra z odvětví konfiskovaného majetku, který měl být přidělen. Národní podnik průmyslový mohl být na základě ministerské dohody založen z majetku právnické osoby, jejíž spoluvlastníky byly národní podniky nebo osoby, které je zastupovaly.

Právní normy upravující konfiskaci určovaly, kterými závazky z takto nabytého majetku byl podnik vázán, kterými nebyl nebo které mohly být nově upraveny. Normy upravovaly postup, jak se má podnik zachovat v případě, že mu z předluženého zkonfiskovaného podniku vznikly závazky i podmínky, kdy mohl podnik podat odpor proti právním úkonům bývalého vlastníka zkonfiskovaného majetku. Ministr financí spolu s věcně příslušným ministrem určovali, se kterými závazky se měl národní podnik průmyslový, na který přešel zkonfiskovaný majetek, vyrovnat a tím zprostit závazků původního dlužníka. Po začlenění podnikového majetku do jiného národního podniku se na základě ministerského opatření takový úkon zapisoval do podnikového rejstříku a potvrzení o přechodu závazků na podnik vydával odpovědný generální ředitel.

Národní podniky průmyslové měly vlastní právní subjektivitu, jejich jméno, datum, ke kterému vznikaly, sídlo, a až na výjimky základní závod, stanovil věcně příslušný ministr, který listinou, mj. stanovil datum, kdy měl národní podnik průmyslový nabýt přidělený kapitál.¹⁵⁵

Nově vzniknuvší národní podnik průmyslový se zapisoval obvyklým způsobem

¹⁵¹ Vládní nařízení č. 60/1951 Sb.

¹⁵² Vládní nařízení č. 99/1951 Sb.

¹⁵³ Vládní nařízení č. 107/1952 Sb.

¹⁵⁴ Vládní nařízení č. 93/1953 Sb.

¹⁵⁵ § 7 zákona č. 103/1950 Sb.

do podnikového rejstříku. Zápis obsahoval název a sídlo, den vzniku a osoby, které podnik zastupovaly a podepisovaly se za něj. V názvu národního podniku průmyslového mělo být mimo jiné uvedeno, že se o takový podnik jedná slovy „národní podnik“. Toto označení bylo vyhrazeno pouze pro národní podniky. V názvu podniku se také mohl promítnout název původní firmy, pokud byla začleněna do základního kapitálu národního podniku větší část kapitálu původní firmy a to i bez souhlasu předchozího majitele. Pokud předchozí majitel i nadále podnikal, musela jeho firma mít název natolik odlišný, aby nedocházelo k záměnám s národním podnikem průmyslovým. Majetek národního podniku byl ve vlastnictví státu a národní podnik tento majetek spravoval a v rámci nakládání s ním jednal vlastním jménem.¹⁵⁶ Jako vlastník podnikového majetku se zapisoval do všech příslušných knih, rejstříků a seznamů stát. Národní podnik nebyl oprávněn prodávat nebo zatěžovat části podnikového majetku, který měl trvale spravovat, v případě že k tomu došlo, nemělo takové jednání právní účinek, výjimky z tohoto pravidla stanovily nadřazené orgány. Závazky národního podniku mohly být hrazeny z majetku, který nepatřil do trvalé správy.

Živnostenské ani jiné právní předpisy, které obvykle stanovovaly potřebná oprávnění k provozu živnosti, a jejího podnikového plánu se nevztahovala na národní podniky průmyslové. Pro ně platila ustanovení o schvalování provozoven a další speciální předpisy upravující ochranu života a zdraví zaměstnanců, veřejné bezpečnosti a předpisy o výchově pracujícího dorostu.¹⁵⁷ Po zavedení centrálně řízeného hospodářství v československém státě se pracovní program národních podniků průmyslových stanovil podnikovými plány schválenými generálním ředitelem, které byly součástí takto řízeného hospodářství. Podnikové plány mj. určovaly podnikový rozpočet, jako základ hospodářského plánu, podniky i jejich zaměstnanci museli na jeho základě hospodařit a snažit se o co nejekonomičtější naplňování stanovených cílů. Odpovědnost za přidělené úkoly nesl každý samostatně a plnění úkolů dle stanovených plánů se mělo opírat o socialistické uvědomění zaměstnanců a provázání závislosti hmotných zájmů s výsledky jejich činnosti.¹⁵⁸

¹⁵⁶ § 10 odst. 1 zákona č. 103/1950 Sb.

¹⁵⁷ § 13 zákona č. 103/1950 Sb.

¹⁵⁸ § 19 zákona č. 103/1950 Sb.

Uspořádání národních podniků se muselo řídit zásadami socialistického hospodářství a mělo zajišťovat bezchybnou spolupráci pro zdárné plnění plánovaných úkolů. Pokud národní podnik zřídil základní závod, podílelo se jeho vedení i na správě celého podniku.

Vedoucí funkce národního podniku a jeho součástí zastával vždy jeden vedoucí, kterému zároveň náležela rozhodovací pravomoc. Do nejvyšší funkce národního podniku byl generálním ředitelem a ústředním orgánem odborové organizace jmenován ředitel, který vedl podnik, zastupoval a jednal za něj svým jménem. Vedení základního závodu bylo též v pravomoci ředitele národního podniku průmyslového. Až na výjimky kdy ředitel musel získat souhlas generálního ředitele nebo příslušného ministra, rozhodoval výlučně sám a za vedení podniku odpovídal nadřízenému generálnímu řediteli. Věcně příslušné ministerstvo spolu s ministerstvem práce a sociální péče a ústředním orgánem jednotné odborové organizace vydávalo směrnice, na základě kterých mohlo generální ředitelství ze svého rozpočtu stanovit pro ředitele národního podniku prémie pro případ, že úspěšně splnil stanovený podnikový plán a pokud možno jej překročil.

Do funkce ředitele bylo možné jmenovat československého státního občana, který byl státně spolehlivý a oddaný lidově-demokratickému řádu a občansky a mravně bezúhonný.¹⁵⁹ Ředitel ze své funkce nesměl z hlediska střetu zájmů vykonávat totožnou funkci, zaměstnaní nebo činnost. Po jmenování ředitel skládal do rukou generálního ředitele slib, že bude svědomitě plnit závazky plynoucí z jeho funkce a dohlížet aby byly v souladu se státními zájmy, svůj slib následně podepsal. Podpisem slibu se ředitel stával (pokud do té doby nebyl) zaměstnancem národního podniku. Ředitel byl pro případ potřeby zastupován v plném rozsahu zástupcem stanoveným na základě vládou vydaných směrnic¹⁶⁰ nebo osobou, kterou ředitel v mezích své pravomoci zmocnil. Na ředitele ani na jeho zástupce se nevztahovaly předpisy o spolupůsobení závodního zastupitelstva při určování zaměstnaneckých pozic. Ředitel spolu se zástupci národního podniku se zapisovali do podnikového rejstříku a stvrzovali před soudem své funkce ověřeným podpisem u názvu národního podniku. Způsobil li ředitel nebo osoba pověřená jeho zastupováním škodu národnímu podniku, nesli za ni odpovědnost a byla

¹⁵⁹ § 23 odst. 2 zákona č. 103/1950 Sb.

¹⁶⁰ § 40 vládního nařízení č. 6/1946 Sb., Statut národních podniků průmyslových

na nich vymáhána náhrada.

Funkce ředitele národního podniku zanikala odvoláním generálním ředitelem po dohodě s ústředním orgánem odborové organizace nebo se své funkce vzdal a oznámil to generálnímu řediteli. Pokud nebyl pracovní poměr zrušen předčasně, pobíral ředitel po dobu výpovědní lhůty svoji obvyklou mzdu.

Zaměstnanci národních podniků průmyslových

Závodní zastupitelstvo projednávalo přijetí pracovníků v podniku na vhodné pozice a schvalovalo i propouštění zaměstnanců. Výjimky v této otázce stanovil vykládaný zákon¹⁶¹ nebo předpisy na jeho základě vydané. Mzdové a pracovní poměry pracujících upravoval zákon o státní mzdové politice.

Zákon ukládal národním podnikům průmyslovým neustálý vývoj v technologické oblasti, rozvoj pracovní výkonnosti, zlepšování v dělbě práce, dohled nad zdokonalováním podnikového plánování a na výběr růstu a přidělování kádrů při podpoře socialistického soutěžení, především údernictví a možnosti zaměstnanců podávat drobné zlepšovací návrhy.

Nadřízené orgány

Podle oddílu IX. zákona dohled nad národními podniky vykonávalo, především věcně příslušné ministerstvo, které také stanovilo vyšší články řízení národních podniků a dozor nad nimi i detailní výčet působnosti vyšších orgánů. Výjimkou byla vláda, která měla v některých záležitostech působnost ministerstva. Ministr mohl některé záležitosti spravovat výlučně sám, jinak obvykle jednal prostřednictvím generálních ředitelů, kteří mu byli podřízeni. Byli povinni se řídit směrnicemi a úkoly jím zadanými. Příslušný ministr stanovil, které národní podniky byly podřízeny konkrétnímu generálnímu řediteli, pokud se sám neujal jeho správy, kdy mohl plnit buď dílčí, nebo kompletní správu podniku. Pomocí při plnění jednotlivých úkolů podniku mohl ministr pověřit generálního ředitele. Případná opatření ministra nahradila opatření podnikových orgánů obvykle příslušných.

Vláda na návrh věcně příslušného ministra jmenovala a odvolávala generálního

¹⁶¹ Zákon č. 103/1950 Sb.

ředitele pro národní podnik, oblastního ředitele jmenoval příslušný ministr. Generální ředitele navrhovali příslušnému ministerstvu své zástupce s určením jejich pořadí a úseků působnosti, za které odpovídali. Za splnění úkolů vymezených jednotným hospodářským plánem odpovídal generální ředitel osobně.

Generální ředitelství byla zřizována nebo rušena vládou na návrh podaný příslušným ministrem, vláda také určovala název a sídlo ředitelství. Ve vedoucí funkci generálního ředitelství stál generální ředitel, který rozhodoval o jeho úkolech až na výjimky samostatně. Mezi hlavní úkoly generálního ředitelství patřila příprava a zajištění opatření vydaného generálním ředitelem. Řídilo se plánem zaměřeným na naplnění stanovených cílů podřízenými národními podniky. Součástí plánu generálního ředitelství byl i rozpočet, který určoval podmínky pro přidělení finanční částky podnikovému fondu pracujících. Ta byla převedena do fondu ve lhůtě čtrnácti dnů po schválení účetní závěrky generálního ředitelství. Plán generálního ředitelství musel být schválen věcně příslušným ministrem. Ministr určitý národní majetek mohl svěřit do správy generálnímu ředitelství. Závazky z toho plynoucí se řídily dle konfiskačních právních norem. Věcně příslušný ministr ve shodě s ministrem financí určil, které závazky zůstaly vázány na svěřeném majetku, a o takovém zřízení vydal ministr listinu, jejímž obsahem byl název, sídlo a datum, kdy generální ředitelství převzalo zkonfiskovaný majetek včetně závazků. Na základě ministerského rozhodnutí mohl generální ředitel po zmocnění vykonávat některé úkoly namísto ministra. Státem pověřený ministr vykonával dohled nad celkovým fungováním generálních ředitelství a národních podniků a v určitých případech mohl pověřit národní výbor, aby kontroloval činnost národního podniku.

Zrušení národního podniku

Národní podniky byly formálně-právně rušeny listinou obsahující rozhodnutí vydané věcně příslušným ministrem a ministrem financí, které stanovilo mj., jakým způsobem měl být využit podnikový majetek. Pokud při rušení národního podniku měl být určen likvidátor společnosti, byl jmenován generálním ředitelem a zapsán do podnikového rejstříku. Při dokončení likvidace podniku nebo odvoláním z jiných důvodů byl vymazán. Likvidátor nemohl zpeněžit majetek národního podniku, jestliže

spadal do pravomoci ministerstva. V případě, kdy po likvidaci národního podniku zbyl likvidační zůstatek, byl převeden do Fondu znárodněného hospodářství, podnikové knihy a spisy po ukončení likvidace byly předány generálnímu ředitelství. Osoba likvidátora byla kontrolována generálním ředitelem a věcně příslušným ministrem a odpovídala za škodu při likvidaci jím způsobenou.

Přechodná a závěrečná ustanovení

Rezervní fondy dle vládních nařízení z roku 1946¹⁶² byly dne 31. prosince 1949 převedeny do základního kapitálu národního podniku průmyslového. Fond znárodněného hospodářství měl převést na fond národní obnovy částku odpovídající náhradě za znárodněné majetkové podstaty v rozsahu, který měl být využit pro nově zřízené národní podniky průmyslové. Vláda posléze určila způsob, jakým se vyrovnal zůstatek vzájemných nároků mezi Fondy národní obnovy a Fondu znárodněného hospodářství.

Úkony generálních ředitelů nebo národních podniků průmyslových s ministerstvem bylo osvobozeno od daní a jiných poplatků. Za jednání se považovaly písemnosti, podání k zápisu do veřejných knih a rejstříku, úřední úkony určené k realizování tohoto zákona a právní jednání obecně. Osvobozeny nebyly obchodní činnosti národních podniků, převody majetku z národních podniků, které nespádaly do působnosti správy svěřeného majetku, zápisy změn do rejstříku učiněných po zanesení národního podniku a o zápisech podaných likvidátorem zlikvidovaného národního podniku.

Příslušný ministr stanovil spolu s ústředním orgánem jednotné odborové organizace datum, ke kterému se v národních podnicích zřizovaly fondy pracujících, stejně tak i plánovací období, za které se do těchto fondů poskytovaly příděly.

Případná jednání ve smyslu tohoto zákona před nabytím jeho účinnosti se považovala po jejím nabytí za platná.

Vláda mohla svým nařízením rozšířit platnost tohoto zákona původně vydaného

¹⁶² §18 vládního nařízení č. 6/1946 Sb., § 36 vládního nařízení č. 77/1946 Sb.

pro řízení průmyslových národních podniků i na obory jiných ministerstev¹⁶³ a určit pro ně některé odlišnosti.

Komunální podniky

Na základě zákona o komunálních podnicích z roku 1948,¹⁶⁴ který se odvolával na platnou ústavu, byly komunální podniky národním majetkem (v komunálním vlastnictví obcí, okresů nebo krajů¹⁶⁵). Jejich správu vykonávaly „svazky lidové správy“ tj. národní výbory.¹⁶⁶ Tyto podniky mohly být založeny z majetku svazků lidové správy, který nepodléhal znárodnění. Zákon chránil vybrané skupiny majetkových podstat, jejichž původním účelem bylo plnění vzdělávacích, zdravotních nebo sociálních služeb pro obyvatelstvo. U nich musel být i v rámci nového podniku dosavadní účel zachován. V případě, kdy svazek lidové správy měl spoluvlastnický podíl na podniku nebo jiném majetku ve stejné výši jako souhrn ostatních spoluvlastníků, mohla být jejich soukromá majetková účast na žádost vyvlastněna. Vyvlastňovací řízení se řídilo starším zákonem o vyvlastnění k účelům obrany státu z roku 1935.¹⁶⁷ Majetek, který byl znárodněn, se mohl stát hmotnou základnou k založení nového komunálního podniku nebo připojen do již existujícího podniku vedeného lidovou správou. Do komunálního hospodářství mohla být začleněna jen majetková podstata, která svým rozsahem neměla celostátní význam, jejím účelem bylo sloužit především místnímu obyvatelstvu, patřila do vlastnictví správních celků nebo využívala místních zdrojů surovin. O zahrnutí do vlastnictví komunálního podniku rozhodoval věcně příslušný ministr. Náhradu za znárodněný majetek poskytoval Fond znárodněného hospodářství.

Podniky mohly být zřízeny i z jiného majetku, než podnikového.

Komunálním podnikům lidové správy byl přidělován zkonfiskovaný podnikový majetek.¹⁶⁸ Mohlo se jednat o tovární živnosti lokálního významu a zaměřené na potřeby regionu

Zřizování komunálních podniků probíhalo formou usnesení národního výboru.

¹⁶³ Působnost zákona byla rozšířena v letech 1951 až 1953. Viz výše.

¹⁶⁴ Zákon č. 199/1948 Sb. ze dne 21. července 1948

¹⁶⁵ § 149, odst. 2 ústavy Československé republiky.

¹⁶⁶ Zákon měl celkem 34 paragrafů. Termíny „svazky lidové správy“ a „národní výbory“ používal jako synonyma.

¹⁶⁷ Zákon č. 63/1935 Sb., ze dne 29. března 1935

¹⁶⁸ § 6 zákona č. 199/1948 Sb.

Pokud nepřijal příslušné usnesení i přes to, že byly splněny všechny zákonem stanovené podmínky, národní výbor vyššího stupně jej vyzval, aby úkol splnil ve lhůtě 3 měsíců. Po jejich uplynutí mohl rozhodnutí vydat sám. Založení komunálního podniku oznámil zřizovatel národní výbor v Úředním listě. Základním právním dokumentem při zřizování komunálního podniku byla zakládací listina.

Podnik, který vznikl z vlastního majetku lidové správy, odpovídal za závazky s tímto majetkem spojené. Komunální podnik, který vznikl na základě znárodněného majetku, byl vázán závazky až ode dne začlenění takového majetku do podniku. Za dluhy se nepokládaly (podnik za ně neručil) dávky a poplatky bývalého vlastníka a osobní daně, šlo o důchodovou daň, válečný příspěvek, daň z majetku atd. Pokud byla majetková podstata ke dni převzetí předložena, mohla být soudním rozhodnutím pro podnik příznivěji upravena lhůta k uspokojení závazků.

Komunální podniky byly svojí povahou právníckými osobami podle obchodního práva a příslušely jim daňové a poplatkové úlevy v rámci jejich oboru činnosti. Byly ve svém názvu povinny uvádět v nezkráceném označení „komunální podnik“ spolu se sdělením zdali se jednalo o podnik obecní, okresní nebo krajský.¹⁶⁹ Měly dodržovat zásady obchodního podnikání, pokud to nebylo v rozporu s veřejným zájmem, ke kterému byl podnik určen. Podniky byly povinny poskytnout Fondu znárodněného hospodářství náhradu za převzatý znárodněný majetek, případně uhradit přidělovou cenu nebo splatit nabývací cenu za majetek nabytý jinak. Z případného zisku měly vytvářet a rozšiřovat vlastní rezervní fond.

Do čela podniku byl národním výborem ustanoven správce, občan Československé republiky, který měl odborné zkušenosti a patřičné vzdělání a byl mravně, státně a národně spolehlivý. Nesměl vykonávat funkci nebo činnost, při které by byl ve střetu zájmů s komunálním podnikem. Správce skládal slib předsedovi národního výboru, že své povinnosti bude plnit svědomitě a v souladu se zájmy státu a „dotčeného svazku lidové správy“.¹⁷⁰

Správce jednal jménem podniku vůči třetím osobám a byl oprávněn ke všem mimosoudním úkonům, které s jeho funkcí souvisely, pokud nebyly výslovně v kompetenci národního výboru. Místo správce mohl zakládající národní výbor zřídit

¹⁶⁹ § 16 zákona č. 199/1948 Sb.

¹⁷⁰ § 20, odst. 2. zákona č. 199/1948 Sb.

pro vedení podniku představenstvo, které jako kolektivní orgán mělo pravomoc ve stejném rozsahu.

Komunální podnik, do jehož vlastnictví přešla majetková podstata jiného podniku včetně jeho pracovníků, nebyl oprávněn zhoršit jejich dřívější platové podmínky. Vládě zákon ukládal, aby svým nařízením upravila pracovní nebo služební poměry a pensijní zabezpečení těchto zaměstnanců.

Národní výbor, který podnik založil, po schválení dohledacího národního výboru (tedy vyšší instance) měl pravomoc svým usnesením komunální podnik zrušit, především pokud splnil úkoly, pro které byl zřízen nebo když trvale hospodařil se ztrátou, a výrazně se zmenšila jeho majetková podstata. Po zrušení národní výbor jmenoval likvidátora, jehož úkolem bylo ukončit činnost a finančně vypořádat hospodaření podniku.

Při zakládání a zajišťování provozu komunálního podniku poskytovalo národním výborům poradenskou a revisní službu a pomoc ministerstvo vnitra. Komunální podniky byly osvobozeny od poplatků a daní za úřední úkony. Ustanovení tohoto zákona se nevztahovala na zemědělské a lesní podniky.

Závěrečné ustanovení tohoto zákona opravňovalo ministerstvo vnitra připravovat opatření k jeho realizaci. Nejdůležitější zde však byla odložená účinnost celé normy bez uvedení přesného termínu. „Vláda stanoví nařízením vlády, kdy tento zákon nabývá účinnosti.“¹⁷¹ O půldruhého roku později, dne 20. prosince 1950, namísto něho Národní shromáždění schválilo zákon nový, který v zápětí nabyt dnem 1. ledna 1951 účinnosti. Měl podrobněji rozvedeny všechny znaky, ideologické, právní, hospodářské, vytvářeného nového lidově demokratického systému.

V březnu 1950 zřídil ministr vnitra jako přípravné opatření na podporu nové formy kolektivního podnikání v rámci své působnosti na ministerstvu poradní sbor pro komunální podniky.¹⁷² Účelem sboru bylo mj. poskytovat pomoc národním výborům při zřizování komunálních podniků a jejich dalším rozvoji. Kompetence sboru se nevztahovala na odborný dozor, který příslušel orgánům určeným předpisy o znárodnění.

Sbor jako celek jednal v plenárním zasedání. Jeho organizační složky tvořili

¹⁷¹ § 34 zákona č. 199/1948 Sb.

¹⁷² Nařízení ministerstva vnitra ze dne 7. března 1950, č. 24/1950 Sb.

předseda a místopředseda jmenovaní ministrem vnitra, dále oblastní výbory a komise. Vedle řádných členů do něho patřili poradní členové, kdy každý člen měl svého náhradníka. Sbor se skládal ze zástupců jednotlivých ústředních a dalších orgánů, a to např. státního úřadu plánovacího, ministerstva vnitra, financí, informací a osvěty, průmyslu, zemědělství, nejvyšší účetní kontrolní úřad, také slovenský plánovací úřad, pověřenci vnitra, financí, informací atd., dále zástupce Investiční banky, Živnostenské banky, Ústřední rady odborů a rady družstev a krajské národní výbory.

Oblastní výbory, jeden pro české země, druhý pro Slovensko měly působit na svých teritoriích. Komise byly zřizovány pro jednotlivé obory komunálního podniku.¹⁷³ Funkce byly čestné a hotové výlohy členů hradily úřady a národní výbory, které tyto členové zastupovali.

Za poměrně krátkou dobu své právní i faktické existence poradní sbor ministerstva vnitra pro komunální podniky svou aktivitu nijak nerozvinul.

Zákon přijatý Národním shromážděním na konci roku 1950¹⁷⁴ komunální podniky definoval jako právnické osoby, které působily na regionální úrovni. Svoji strukturou byly obdobné národním podnikům. Československý stát nad nimi vykonával dohled prostřednictvím národních výborů. Důvodová zpráva k návrhu zákona o komunálních podnicích odkazovala na novou ústavu, která předvídá, že články veřejné správy budou vybaveny majetkem k materiálnímu zajištění své činnosti, např. majetku, který stát získal konfiskací. Majetkové zázemí národních výborů má být kvantitativně i kvalitou řízení lepší než dřívější složitý systém se zdoluhavým rozhodováním. Za vzor vnitřního uspořádání komunálních podniků osnova zákona považovala znárodněné podniky podle dekretu č. 100/1945 Sb.¹⁷⁵ Zákon zdůrazňoval, že právě národní výbory zajistí spojení těchto podniků místního významu s obyvateli, aby sloužily jeho potřebám v souladu s celostátními zájmy. Jako i další „budovatelské“ zákony vydávané po únorovém převzetí moci komunistickou stranou roku 1948, obsahoval tento zákon ideologickou pasáž propagující program budování socialismu. „V komunálních podnicích se kolektivy pracujících účastní v soudružské spolupráci výstavby socialismu. Posláním komunálních podniků je, aby přispívaly podle

¹⁷³ § 6, § 10 Nařízení ministerstva vnitra č. 24/1950 Sb.

¹⁷⁴ Zákon č. 167/1950 Sb. ze dne 20. prosince 1950 o komunálních podnicích. Nabyl účinnosti dne 1. ledna 1951

¹⁷⁵ Viz důvodová zpráva k návrhu zákona o komunálních podnicích ze dne 12. července 1948

jednotného hospodářského plánu k uspokojování životních potřeb obyvatelstva, k odkrývání a využití místních zdrojů, k vzestupu národního bohatství, ke zvyšování hmotné a kulturní úrovně a k, upevnění moci pracujícího lidu. Při tom spolupracující s ostatními složkami socialistického sektoru.¹⁷⁶ Soudružská spolupráce při výstavbě socialismu je považována za všeobecně uplatňovaný přístup zaměstnanců. Plnění stanoveného jednotného hospodářského plánu, uspokojování životních potřeb obyvatelstva, ekonomický růst státu, zlepšování hmotné a kulturní úrovně života jsou formulace velmi často používané v propagandě i v právních normách. Utužení postavení pracujícího lidu a nalézání a využívání regionálních zdrojů.

Komunální podniky zakládaly ve svých obvodech tzv. vedoucí národní výbory. Určily sídlo, název a obor podnikání. Národní výbor jako nadřízený orgán dohlížel na dodržování jednotného hospodářského plánu a provoz podniku.

Komunální podniky měly obvykle sloužit k uspokojování potřeb obyvatelstva obvodu (města, okresu, kraje) vedoucího národního výboru, Podle potřeb a zájmů obyvatelstva mohly mít širší územní působnost nad obvod vedoucího národního výboru. K centrálnímu řízení ekonomiky patřilo, že podniky, které chtěly svou činností přesáhnout okresní hranice, musely žádat krajský národní výbor o souhlas, k překročení rámce kraje mohlo souhlas udělit ministerstvo vnitra. Hospodářský zájem republiky byl důvodem, aby jednotlivé komunální podniky byly sloučeny do jednoho společného. Společné podniky spadaly do působnosti sdružených národních výborů, které nad nimi vykonávaly správu a dohled a dohodou určený vedoucí národní výbor jednal za všechny společně.

Majetek, se kterým komunální podniky hospodařily a který spravovaly, byl ve státním vlastnictví. Do pozemkových knih, úředních rejstříků a jiných seznamů vedených podle režimu československého právního řádu byla zapisována Československá republika. Návrhy na zápis podávaly komunální podniky. Pro výběr a správu majetku komunálních podniků platil soubor obecných právních předpisů i dalších upravujících konfiskaci a účely pozemkových reforem a podobně. Prostředky na investice a provoz podniku byly státem přidělovány z Fondu znárodněného hospodářství a Fondu bytového hospodářství.

Státní majetek, který byl prostřednictvím vedoucího národního výboru přidělen

¹⁷⁶ § 2 Zákona č. 167/1950 Sb.

komunálnímu podniku, přecházel na něj včetně závazků, původní dlužník byl těchto závazků zproštěn. Přechody závazků stvrzoval vedoucí národní výbor. Výše zkonfiskovaného majetku, který měl být předán do správy komunálnímu podniku, se řídila potřebami podniku a určoval ji ministr vnitra spolu s věcně příslušným ministrem nebo krajským národním výborem. Za tento zkonfiskovaný majetek mohla být vyplacena Fondem znárodněného hospodářství náhrada. Byla vázána na souhlas ministra financí spolu s ministrem vnitra a věcně příslušným ministrem, kteří přihlíželi ke stavu majetku v den jeho začlenění do komunálního podniku a závazků s ním spojených. Konfiskační normy určovaly, které závazky přecházely spolu s přiděleným majetkem na komunální podnik a u kterých mohl podnik požadovat jejich úpravy, případně zrušení. Hrazeny mohly být jen závazky, které nezasahovaly do části majetku svěřeného podniku k trvalému užívání, stejně tak nemohl být takový majetek nebo jeho části prodán, či jinak právně zatížen. Výjimky mohly být stanoveny orgánem vrchního státního vedení a dozoru.

Znárodněný majetek začleněný do některého komunálního podniku byl nabytím účinnosti tohoto zákona zbaven všech zástavních práv, které na něm vázly a knihovní soud je na základě návrhu podaného komunálním podnikem vymazal. Výjimky mohla stanovit vláda na návrh ministra vnitra spolu s ministrem financí. Závazky plynoucí ze zástavního práva se však nerušily. Pokud se do komunálního podniku začleňoval jiný než zkonfiskovaný majetek, zůstávala zástavní práva nedotčena.

V názvu komunálního podniku musela být uvedena skutečnost, že se o takový podnik jedná, kdy se za název dopisovalo „komunální podnik“.¹⁷⁷ Spolu s tím mělo být označeno, zda se jedná o komunální podnik místního, okresního nebo krajského národního výboru, nebo podnik oblastní či společný a obor podnikání. V názvu podniku mohlo být uvedeno jméno firmy, ze které pocházela většina začleněného majetku, a to i bez svolení původního majitele, který pokud i nadále podnikal, musel upravit název svého podniku, aby nedocházelo k záměně s podnikem komunálním, který byl takto zvýhodňován. Komunální podniky byly zapisovány do podnikových rejstříků. V návrhu na zápis muselo být uvedeno sídlo a název, datum, ke kterému podnik vznikl, zástupce a vedení podniku, vedoucí národní výbor a pokud šlo o společný komunální podnik i přidružené národní výbory.

¹⁷⁷ § 10 odst. 1 zákona č. 167/1950 Sb.

Činnost komunálních podniků byla, stejně jako celá ekonomika země, plánována. Podnikové plány jednotlivých podniků, které byly součástí jednotného hospodářského plánu, schvalovalo ministerstvo vnitra spolu ministerstvem financí a státním úřadem plánovacím. Podnikové plány blíže stanovily úkoly, které měly komunální podniky plnit. Na komunální podniky se nevztahovala působnost živnostenských právních norem a dalších předpisů, které jinak stanovily podmínky pro provoz a činnost podniku dle schváleného podnikového plánu. Podniky však byly vázány předpisy o schvalování provozoven, o ochraně života a zdraví pracujících, o obecné bezpečnosti a o výchově pracujícího dorostu.¹⁷⁸ V organizaci komunálních podniků musely být dodržovány zásady socialistického hospodářství a spolupráce ke zdárnému plnění úkolů stanovených podnikovým plánem. Za plnění úkolů odpovídal každý samostatně. Jednotliví vedoucí pracovníci v rozsahu své samostatné rozhodovací pravomoci.

Nejvyšší funkci v komunálním podniku zastával správce, který podnik vedl, zastupoval a jednal jeho jménem. Byl jmenován a odvoláván vedoucím národním výborem na základě vyjádření krajského inspektorátu komunálních podniků a po dohodě s krajským orgánem jednotné odborové organizace. Funkci mohl zastávat československý občan oddaný lidově demokratickému společenskému řádu, mravně bezúhonný a způsobilý k výkonu funkce. Po jmenování skládal slib do rukou předsedy vedoucího národního výboru, jehož obsahem bylo, že svojí činnost bude vykonávat svědomitě v souladu se státními zájmy. Po písemném stvrzení slibu se ujal funkce. Nesměl vykonávat jiné zaměstnání nebo funkci, která by se neslučovala se zájmy komunálního podniku. Byl podřízen vedoucímu národnímu výboru, kterému také odpovídal za splnění stanovených úkolů. Výbor mohl stanovit, aby si správce pro určité úkony vyžádal svolení, jinak správce rozhodoval o záležitostech podniku samostatně. Ukončení správcovské funkce v komunálním podniku mohlo nastat vzdáním se jí nebo odvoláním ze strany vedoucího národního orgánu. V obou případech zanikal správci pracovní poměr a náležela mu až na výjimky výplata v délce obvyklé výpovědní lhůty na základě obecných právních norem. Správce navrhoval vedoucímu národnímu výboru své zástupce z řad zaměstnanců podniku, kteří za něj měli v nepřítomnosti nebo zaneprázdněnosti vykonávat funkci. Zmocnit mohl i jiné osoby aby za něj v určitém

¹⁷⁸ § 11 zákona č. 167/1950 Sb.

rozsahu jednaly, takto zmocnění byli obvykle pracovníci podniku, kteří vedli konkrétní organizační složky podniku jako závody, odbory a provozovny. Správce a zástupci komunálního podniku byli zapisováni do podnikového rejstříku včetně jejich úředně ověřeného podpisového vzoru, který užívali při podpisu podniku.

Mimo běžný zaměstnanecký poměr v rámci komunálního podniku, mohly pro podnik pracovat i ostatní občané, jejichž obvyklou pracovní náplní byla poradní, kontrolní či jiná pomocná činnost. Pro případ způsobené škody rozhodoval o náhradě příslušný soud.

Pro vznik standardního zaměstnaneckého poměru platil tento zákon nebo právní normy dle něho vydané. Nové zaměstnance přijímal správce komunálního podniku po dohodě se závodním zastupitelstvem. Pracovní a mzdové poměry byly stanoveny zákonem o státní mzdové politice. Komunální podniky měly mimo jiné vytvářet pro potřeby zaměstnanců podnikový fond pracujících.

Závazný rozpočet stanovil podnikový plán.¹⁷⁹ Podniková účetní závěrka musela být schválena příslušným orgánem určeným státním úřadem plánovacím a nejvyšším účetním kontrolním úřadem. Při stanovení cen za prodej výrobků, prací a služeb se komunální podnik obvykle řídil obecnými cenovými předpisy. Mohl stanovit i vlastní sazebník.

Pokud národní výbor spravoval více velkých komunálních podniků, mohl zřídit po dohodě s ministerstvem vnitra společné ředitelství. Stát mohl pro plnění jeho úkolů převést do správy ředitelství majetek. Do vedoucí pozice byl jmenován ředitel, o kterém platilo přiměřeně vše jako u správce komunálního podniku. Řediteli byli podřízeni správci komunálních podniků spadající pod společné ředitelství. Mezi základní úkoly ředitelství patřilo dodržování stanovených plánů podřízených komunálních podniků. Pro svoji činnost mělo ředitelství podnikovým plánem stanovený rozpočet. Pro případ, že byly náklady ředitelství větší než výnosy stanovené rozpočtem, hradily je dle rozvrhu vypracovaného vedoucím národním výborem příslušné komunální podniky. Pro ředitelství bylo stanoveno ministrem financí a ministrem vnitra, která ustanovení zákona o financování národních podniků¹⁸⁰ se budou týkat provozu ředitelství. Ministr vnitra mohl pověřit ředitelství komunálních podniků, které bylo založeno Ústředním

¹⁷⁹ § 27 a násl. zákona č. 167/1950 Sb.

¹⁸⁰ Zákon č. 104/1950 Sb. o financování národních a komunálních podniků

národním výborem hlavního města Prahy, specifickými úkoly spočívajícími v odborném vrchním vedení.

Přímé vrchní vedení a dozor státu nad komunálními podniky v duchu zásad centralizovaného řízení náležel vedoucímu národnímu výboru, který jim byl nadřízený. Patřilo k nim mj. zakládání a rušení, stanovení činnosti a změny podnikové struktury.

Vedoucí národní výbory byly podřízené v rámci instančního dohledu vyšším dohlédacím národním výborům a ty byly podřízené ministerstvu vnitra ve stolici nejvyšší. Vyšší dohlédací národní výbor mohl úkolovat vedoucí národní výbor a stanovit pro některá jeho rozhodnutí nutnost získání souhlasu. Stanoviska vydaná vedoucím národním výborem mohl dohlédací národní výbor změnit nebo zrušit, případně vydat stanovisko vlastní.

Krajské národní výbory sledovaly naplňování jednotného hospodářského plánu komunálními podniky v daném kraji a ministerstvo vnitra v celostátním rámci.

Z hlediska centralizovaného vrchního vedení a dozoru státu nad komunálními podniky je nutné uvést krajské inspektoráty komunálních podniků u krajských národních výborů a pro potřeby ministerstva vnitra ústřední inspektorát komunálních podniků. Mimo to také oblastní inspektorát komunálních podniků jako orgán pověřenectva vnitra. Inspektoráty měly sjednocovat podnikovou činnost, kontrolovat účelnou organizaci a odborné vedení provozu včetně péče o jejich hmotné zásobování. Inspektoráty vydávaly závazné směrnice, pro podřízené národní výbory a správce komunálních podniků.

Přísnou centralizaci řízení hospodářství národních výborů dokumentují i další části zákona, např. u změn struktury.

Vedoucí národní výbor mohl v rámci své působnosti pro případ potřeby nebo vhodnosti vyjmout z komunálního podniku majetek nebo závazek a začlenit ho do jiného podniku. Totéž mohl učinit ministr vnitra nebo na základě jeho zmocnění krajský národní výbor z komunálních podniků náležejících odlišným vedoucím národním výborům.

U každé změny v učlenění komunálního podniku bylo nutné vyslechnout správce.

Komunální podnik mohl být zrušen rozhodnutím vedoucího národního výboru, které zároveň obsahovalo způsob, jak naložit s podnikovým majetkem. Zrušení bylo

možné jen se souhlasem dohledacího národního výboru, který schvaloval jeho plán. Vedoucí národní výbor jmenoval likvidátora, který byl zapsán do podnikového rejstříku. Likvidátor měl zpeněžit majetek zrušeného podniku a případný zůstatek odváděl do Fondu znárodněného hospodářství.

Při zrušení komunálního podniku mohly být převedeny jeho závazky na jiný subjekt, pak likvidátor jmenován nebyl.

Základním dokumentem pro činnost komunálních podniků byl vedle zákona Statut vyhlášený vládním nařízením. Stanovil podnikům směrnice upravující oblastní a společné komunální podniky, vedení, strukturu a právní postavení orgánů, základní kapitál, prodej a zatěžování majetku, podnikový plán, zaměstnanecké poměry atd.

Roku 1949 vydané prováděcí vládní nařízení nově vydaný zákon zrušil. Právní jednání a úřední úkony komunálních podniků byly osvobozeny od poplatků a dávek s účinností od 1. ledna 1951.

V komunálních podnicích se zakládaly podnikové fondy pracujících. Řídily se směrnicemi vydanými ministrem vnitra ve shodě s ústředním orgánem jednotné odborové organizace. Na komunální podniky se pak od tohoto data nevztahoval dekret presidenta republiky o závodních a podnikových radách.¹⁸¹

¹⁸¹ §§ 24 a 32 dekretu presidenta republiky č. 104/1945 Sb., ve znění zákona č. 188/1948 Sb.

Závěr

Proces znárodnování pokračoval nezadržitelně dál v padesátých letech. I malé podniky lokálního významu se začleňovaly do budování socialistické velkovýroby, mnohdy jejich majitelé byli donucováni, aby zanechali „dobrovolně“ soukromého podnikání. Národní podniky pohltily i námi sledovanou firmu, původně „Továrny výroba přístrojů Strašnice“, která se do konce roku 1949 nacházela v národní správě, jak je doloženo v sedmé kapitole. Vyhláškou ministra průmyslu ze dne 12. 12. 1949 se stala součástí nově zřízeného národního podniku Kovo služba.

O p i s

2 5 1 6

V Y H L Á Š K A ministra

průmyslu ze

dne 12.12.1949

kteřou se zřizuje KOVOSLUŽBA n.p.

I.

Podle § 25 odst. 1 dekrety presidenta republiky ze dne 24. října 1945 č. 100 Sb. o znárodnění dolů a některých průmyslových podniků, ve znění čl. II zákona ze dne 28. dubna 1948 č. 114 Sb. o znárodnění některých dalších průmyslových a jiných podniků a závodů a o úpravě některých poměrů znárodněných a národních podniků, zřizují v dohodě s ministrem financí ke dni 1. ledna 1950 národní podnik, jemuž určují znění firmy, předmět podnikání a sídlo takto:

A. Znění firmy:

K O V O S L U Ž B A národní podnik.

B. Předmět podnikání: montáž, údržba a opravy výrobků lehkého kovoprůmyslu, zaučení ve správném zacházení s těmito výrobky

C. Sídlo: Praha

D. Základní závod podniku bude určen později.

E. Podle § 23 odst. 1 dekretu č. 100/1945 Sb. ve znění čl. II. zákona č. 114/1948 Sb. vyčleňují v dohodě s ministrem financí ke dni 1. ledna 1950 z majetkové podstaty Sigma – pump národního podniku

1. závod v Praze Strašnicích

2. montážní stanici hasicích zařízení v Mostě

3. montážní a prodejní stanici a opravu hasicích zařízení v Bratislavě.

4. montážní a revisní oddělení pro hasicí zařízení v Praze II s jejich hospodářským příslušenstvím a začleňují je k témuž dni do KOVOSLUŽBY, národního podniku.

F. KOVOSLUŽBA, národní podnik, vstupuje dnem 1. ledna 1950 v závazky, které jsou částí hospodářského příslušenství závodů uvedených v oddílu E.

G. Rozsah hospodářského příslušenství /oddíl E/ určí a výši závazků /oddíl F/ scvhaluje příslušný ústřední orgán podle směrnic ministra průmyslu.

H. Čistá hodnota majetkové podstaty KOVOSLUŽBY, národního podniku podle oddílu E ke dni 1. ledna 1950 tvoří její počáteční kmenové jmění.

I. Kmenové jmění SIGMA-pump, národního podniku se snižuje ke dni 1. ledna 1950 o čistou hodnotu majetkové podstaty uvedené v oddílu E.

II.

Bod E-4 vyhlášky č. 1644/1949 Ú.l.II se ruší.

Razítko:

*Souhlasí s prvopisem 1 archovým
a opatřeným kolky za 0 Kčs.*

*Okresní soud civilní v Praze-I.,
oddělení desk zemských a knih pozemkových
dne 11. IX. 1950*

Ministr:

*Kliment v.r.
Ix podpis*

Znárodněním v podstatě končí v Československu živnostenské tovární podnikání v klasické původní podobě. Živnostenský řád, jeho právní východisko, byl zrušen zákoníkem práce až roku 1965¹⁸², ale podnikatelská činnost od znárodnovacích předpisů pokračovala na zcela jiných politických a právních základech než dříve a překračuje rámec této práce. Právní úprava továrenského podnikání se proměňovala na regulaci

¹⁸² Zákon č. 65/1965 Sb., Zákoník práce

vzniku, řízení a hospodaření národních podniků. Jejich činnost byla plánována a řídila se pokyny vyšších státních orgánů. Metody centrálního řízení zasahovaly do všech oblastí a úrovní ekonomiky. Pro národní podniky vycházelo množství předpisů, vedle novelizovaných nebo zcela nově vydávaných zákonů a vládních nařízení to byly ministerské rezortní předpisy a mnoho opatření interního charakteru oblastních orgánů apod.

Důležitý byl zákon o národních podnicích průmyslových z roku 1950 (na něj navázal Statut národních podniků průmyslových).¹⁸³ Podrobnějším způsobem než předpisy dřívější upravil právní, ekonomické, organizační, finanční a další otázky činností průmyslových podniků, které státem vedená a kontrolovaná hospodářská soustava vyžadovala.

Jako dílčí nedostatek znárodňovacích dekretů byla dobovou literaturou označována právě slabší pozice vyšších řídicích článků státního hospodářství v jeho systému.¹⁸⁴ To mělo napravit a posílit jednotné řízení podniků.

S časovým odstupem více než půl století je však zjevné, že při tvorbě znárodňovacích dekretů nemohli jejich tvůrcové předvídat všechny okolnosti, které pozdější vývoj přinesl, zejména zájmy a cíle komunistického vedení státu.

Výroba i obchod byla podřízena jednotnému systému. Pro národní podniky vystupující jako subjekty hospodářských právních vztahů připomeňme vedle původních předpisů z roku 1946 a 1948, vyložených v předchozí kapitole, další normy upravující právní postavení národních podniků. Zákon z roku 1955 o národních podnicích a některých jiných hospodářských organizacích¹⁸⁵ s novelou roku 1958¹⁸⁶, který zřizoval mimo jiné tzv. výrobně hospodářské jednotky. K nim se řadila úprava hospodářských vztahů podle zákona o hospodářských smlouvách a státní arbitráži z roku 1950.¹⁸⁷ Když pomíneme národohospodářské plánování od dvouletého hospodářského plánu (1947 – 1948) přes roční (r. 1954, 1955) a pětileté plány byl pro národní podniky vydán roku 1958 reformu naznačující zákon o hospodářských vztazích

¹⁸³ Trnec, Miroslav, : Několik kapitol ze zákona o národních podnicích průmyslových, Právník roč. 89, 1950, s. 366 a n.

¹⁸⁴ Hurdík, Jan, : Právní aspekty ekonomických přeměn, s. 84

¹⁸⁵ Zákon č. 51/1955 Sb., ze dne 24. října 1955

¹⁸⁶ Zákon č. 67/1958 Sb., ze dne 17. října 1958

¹⁸⁷ Zákon č. 99/1950 Sb., K tomu viz např. Oehm, Jaroslav, : Hospodářská arbitráž a arbitrážní řízení, Praha 1973

mezi socialistickými organizacemi.¹⁸⁸

Další základní a určující normou pro činnost národních podniků a celé hospodářské soustavy Československa po té co byla prohlášeno za „socialistické“ se roku 1964 stal Hospodářský zákoník.¹⁸⁹ Za podpory vyjádřené usnesením Ústředního výboru KSČ z roku 1960 bylo zkodifikováno hospodářské právo jako samostatný vědecký a pedagogický obor, resp. právní odvětví, které se oddělilo od občanského práva.¹⁹⁰ Hospodářský zákoník shrnul a upravil vztahy vznikající při plánovitém řízení národního hospodářství a při vlastní činnosti socialistických organizací. Některé otázky dále řešil občanský zákoník, zákoník práce a zákoník mezinárodního obchodu. Hospodářský kodex obsahoval Preambuli, Zásady hospodářských vztahů a dvanáct částí. Týkaly se mj. plánování a financování hospodářské činnosti, vztahů mezi jednotlivými řídicími orgány, organizace hospodářské činnosti, postavení socialistických organizací a jejich hospodaření. Reguloval také závazkové vztahy socialistických organizací a odpovědnost za jejich porušení a také platební a úvěrové vztahy. Národní hospodářství podle prvního článku tvořilo jednotný celek řízený státem pod vedením komunistické strany podle zásad demokratického centralismu. Jednotná hospodářská soustava vycházela z jednotné hospodářské politiky státu a z plánovitého řízení národního hospodářství.

Hospodářsko-právní vztahy zákoník definoval jako společenské vztahy, upravené předpisy hospodářského práva vznikající při plánovitém řízení hospodářské činnosti. Jejich subjekty byly stát, orgány hospodářského řízení, socialistické organizace a jejich nižší organizační složky nebo orgány. Organizace se zapisovaly do podnikového rejstříku. Základním článkem národního hospodářství byly socialistické organizace jako samostatné hospodářské a právní celky. Vystupovaly v hospodářsko-právních, občansko a pracovněprávních vztazích. Hospodařily na socialistickém společenském vlastnictví (články III., IV. a V.). Zákoník rozlišoval státní, družstevní a společenské socialistické organizace. Státní organizace zřizoval stát a předával jim do správy majetek ve státním socialistickém vlastnictví (národní majetek). Družstevní organizace hospodařily s majetkem svých členů a s majetkem vlastním (v družstevním socialistickém

¹⁸⁸ Zákon č. 69/1958 Sb.

¹⁸⁹ Zákon č. 109/1964 Sb.

¹⁹⁰ Stuna, Stanislav a kol.,: Hospodářské právo, Orbis, Praha 1966, dále např.

Vaněk, Slavoj a kol., Československé hospodářské právo, Panorama, Praha 1979

vlastnictví), případně i s majetkem ve státním společenském vlastnictví, pokud jej získaly do užívání. Společenské organizace hospodařily s vlastním majetkem (majetkem ve vlastnictví socialistických společenských organizací) a podobně jako družstva s majetkem státním.

Hospodářské závazky podobně jako dříve vznikaly především z hospodářských smluv, z plánovacích aktů, mj. dále opatřením řídicích orgánů nebo hospodářské (státní) arbitráže a z porušení povinností socialistických organizací.

Hospodářské smlouvy byly dvoustranné nebo vícestranné právní úkony socialistických organizací, uzavírané k plnění plánu nebo při jiných formách hospodářské spolupráce socialistických organizací, kdy jim vznikala kontraktační povinnost.

Zákoník stanovil jako jednu ze základních zásad účast pracujících na řízení národního hospodářství a podřízenost resortních, podnikových a místních zájmů zájmům celospolečenským.

Do počátku devadesátých let minulého století, kdy byl celý zrušen, prošel hospodářský zákoník několika novelizacemi, nejvýznamnější byly vydány v letech 1990 a 1991. Byly např. zrušeny jeho základní články a zavedeny některé instituty z dřívějšího obchodního práva potřebné pro soukromé podnikání.

Seznam literatury

Cestou května, Sborník, Svoboda, Praha 1965,

Grónský, J.: Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa II., 1945 – 1960, Praha 2006

Hurdík, J.: Právní aspekty ekonomických přeměn v československém hospodářství v letech 1945 – 1949, in Právněhistorické studie č. 20, Academia Praha 1977,

Janák, J.: Dějiny státu a práva na území Československa v období kapitalismu II – 1918 – 1945, Bratislava 1973

Kaplan, K., Jech, K.: Dekrety presidenta republiky 1940 – 1945, I., II., Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Brno 1995

Kuklík, J.: Mýty a realita tak zvaných Benešových dekretů, Linde Praha 2002

Kuklík, J., a kol.: Vývoj československého práva od roku 1945 do roku 1989, Praha 2009

Kuklík, J., a kol.: Dějiny československého práva 1945 – 1989, Praha 2011

Kuklík, J.: Znárodněné Československo, Auditorium, Praha 2010

Laun, R.: Několik otázek k reformě živnostenského práva. Právník roč. LIII., 1914, sešit I. a II.

Lhota, V.: Znárodnění v Československu 1945 – 1948, Praha 1987

Malý, K. a kol.: Dějiny českého a československého práva do roku 1945, Praha 2010

Malý, K., Soukup, L., (eds.) Vývoj práva v Československu v letech 1945 – 1989, Praha 2005

Marek, P.: České živnostnictvo 1945 – 1960, likvidace živnostníků, řemeslníků a obchodníků v českých zemích, Brno 2006

Mates, P.: Právní problémy zespolečenštění průmyslu v Československu 1945 – 1947, Brno 1978

Nešpor, Z.: Národní správa průmyslových a řemeslných podniků, Praha, Orbis 1946

Olšovský, R., Průcha V. a kol.: Stručný hospodářský vývoj Československa do roku 1955, Praha 1969

Randa, A.: Soukromé obchodní právo rakouské, díl I. a II., 3. vydání 1908, VŠAP 2008

Štědrý, B.: Buchtela, R., Řád živnostenský, díl I., Praha 1936

Seznam právních předpisů

Dvorní dekret č. 8768 z roku 1836 Sbírký zákonů provinciálních

Zákon č. 117/1852 ř. z., ze dne 27. května 1852, trestní zákon

Zákon č. 146/1854 ř. z., ze dne 23. května 1854, horní řád

Císařský patent č. 227/1859 ř. z., ze dne 20. prosince 1859, živnostenský řád

Zákon č. 1/1863 Sb. z. a n., ze dne 21. prosince 1862

Zákonný článek VI/1872

Zákon č. 39/1883 ř. z., ze dne 15. března 1883

Výnos ministerstva obchodu č. 22.037 ze dne 18.7.1883, Věstník ministerstva obchodu ročník 1883

Zákonný článek XVII/1884

Zákon č. 22/1885 ř. z., ze dne 8. března 1885, jímž se doplňuje živnostenský řád

Zákon č. 21/1895 ř. z., ze dne 16. ledna 1895, jímž se upravuje nedělní a sváteční klid v živnostech

Zákon č. 218/1896 ř. z. ze dne 1. ledna 1896, o zavedení živnostenských soudů a o soudnictví ve sporech ze živnostenského poměru pracovního, učednického a námezdního

Zákon č. 26/1907 ř. z., ze dne 5. února 1907, jímž se mění a doplňuje řád živnostenský

Zákon č. 19/1910 ř. z., ze dne 28. dubna 1910, kterým se povolují výjimky z ustanovení tohoto zákona o nejmenší době klidu pomocných pracovníků, vztahmo o otevírání krámů v jednotlivých lázeňských místech

Vyhláška ministerstva obchodu č. 74/1913 ř. z., ze dne 21. 4. 1913, jímž se doplňuje § 74 živnostenského řádu

Zákon č. 91/1918 Sb. z. a n., z 10. prosince 1918 o osmihodinové době pracovní

Zákon č. 420/1919 Sb. z. a n., ze dne 17. července 1919 o práci dětí

Zákon č. 571/1919 Sb. z. a n., ze dne 17. října 1919 o zrušení pracovních a čeledních knížek

Zákon č. 144/1920 Sb. z. a n., ze dne 25. února 1920 o závodních a revírních radách při hornictví

Zákon č. 330/1921 Sb. z. a n., ze dne 12. srpna 1921 o závodních výborech.

Výnos ministerstva obchodu ze dne 15.3.1924 č. 12.794, in Věstník zemské správy pražské z téhož roku (3A-233/128.166)

Zákon č. 3/1924 Sb. z. a n., (zrušený zákonem proti nekalé soutěži č. 111/1927 Sb. z. a n.)

Zákon č. 259/1924 Sb. z. a n., ze dne 10. října 1924, živnostenský zákon pro území Slovenska a Podkarpatské Rusi

Zákon č. 65/1925 Sb. z. a n., ze dne 15. dubna 1925, o svátcích a památných dnech republiky Československé

Zákon č. 155/1925 Sb. z. a n. ze dne 10. července 1925, o úpravě teritoriálního rozsahu nabytých živnostenských oprávnění

Zákon č. 87/1926 Sb. z. a n., ze dne 4. května 1926, o podomním obchodě

Zákon č. 109/1934 Sb. z. a n., ze dne 21. června 1934, o mimořádné moci nařizovací

Zákon č. 154/1934 Sb. z. a n. ze dne 20. července 1934, o pracovním poměru soukromých úředníků, obchodních pomocníků a jiných zaměstnanců v podobném postavení

Zákon č. 181/1934 Sb. z. a n., ze dne 13. července 1934, o závodních výborech

Zákon č. 182/1934 Sb. z. a n., ze dne 31. července 1934, o závodních a revírních radách při hornictví

Zákon č. 63/1935 Sb. z. a n., ze dne 29. března 1935, o vyvlastnění k účelům obrany státu

Zákon č. 82/1935 Sb. z. a n., ze dne 11. dubna 1935, o ochraně a obraně proti leteckým útokům

Vládní nařízení vládní nařízení č. 83/1935 Sb. z. a n., ze 17. dubna 1935, o živnosti výroby, oprav a prodeje plynových masek a jejich součástí, jakož i o jejich zkoušení, dovozu a vývozu.

Vládní nařízení č. 162/1935 Sb. z. a n., ze dne 16. července 1935, o dočasných omezeních v některých odvětvích podnikání

Vládní nařízení č. 199/1935 Sb. z a n., ze dne 18. října 1935, předpisy o používání plynových masek

Zákon č. 131/1936 Sb. z. a n., ze dne 13. května 1936, o obraně státu

Zákon č. 76/1938 Sb., ze dne 8. dubna 1938, o poplatkovém ekvivalentu

Vládní nařízení č. 302/1938 Sb. z a n., ze dne 19. listopadu 1938, jímž se mění předpisy hlavy VII živnostenského řádu

Vládní nařízení č. 87/1939 Sb. z. a n., ze dne 21. března 1939, o správě hospodářských podniků a dozoru nad nimi

Vládní nařízení č. 168/1939 Sb. z a n., ze dne 23. června 1939, o organické výstavbě hospodářství

Vládní nařízení č. 197/1939 Sb. z a n., ze dne 29. srpna 1939, prováděcí předpisy k vládnímu nařízení o organické výstavbě hospodářství

Vládní nařízení č. 37/1940 Sb. z a n., ze dne 27. ledna 1940, prováděcí předpisy k vládnímu nařízení o organické výstavbě hospodářství

Vládní nařízení č. 85/1940 Sb. z a n., ze dne 8. března 1940, další prováděcí předpisy k vládnímu nařízení o organické výstavbě hospodářství

Vládní nařízení č. 386/1940 Sb. z a n., ze dne 9. září 1940, další prováděcí předpisy k vládnímu nařízení o organické výstavbě hospodářství

Vládní nařízení č. 451/1940 Sb. z a n., ze dne 16. prosince 1940, další prováděcí předpisy k vládnímu nařízení o organické výstavbě hospodářství

Vládní nařízení č. 114/1941 Sb. z a n., ze dne 13. března 1941, o povinné organizaci peněžnictví

Vládní nařízení č. 185/1941 Sb. z a n., ze dne 15. května 1941, o povinné organizaci soukromého pojišťovnictví

Vládní nařízení č. 341/1941 Sb. z. a n., ze dne 7. srpna 1941, jímž se mění ustanovení živnostenského řádu o otevírací a zavírací době

Vládní nařízení č. 448/1941 Sb. z a n., ze dne 17. prosince 1941, o zrušení společenstev hostinských živností

Vládní nařízení č. 133/1942 Sb. z. a n., ze dne 25. března 1942, o přizpůsobení průmyslu obchodu a živností válečným poměrům

Vládní nařízení č. 197/1942 Sb. z. a n., ze dne 23. května 1942, o živnostenských společenstevních organizacích

Vládní nařízení č. 121/1943 Sb. z. a n., ze dne 28. dubna 1943, o zániku neprovozování živností

Vládní nařízení č. 200/1943 Sb. z. a n., ze dne 3. července 1943, o úpravě výcviku k povolání

Dekret prezidenta republiky č. 5/1945 Sb., ze dne 19. května 1945 o neplatnosti některých majetkoprávních jednání z doby nesvobody a o národní správě majetkových hodnot Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů a některých organizací a ústavů.

Nařízení o Národní správě č. 50/1945 Sb. n. SNR, ze dne 5.6.1945

Dekret presidenta republiky č. 100/1945 Sb., ze dne 24. října 1945, o znárodnění dolů a některých průmyslových podniků

Dekret prezidenta republiky č. 104/1945 Sb., ze dne 24. října 1945, o závodních a podnikových radách

Dekret prezidenta republiky č. 108/1945 Sb., ze dne 25. října 1945, o konfiskaci nepřátelského majetku a o fondech národní obrany

Dekret presidenta republiky č. 110/1945 Sb., ze dne 27. října 1945, o organizaci lidové a umělecké výroby

Vládní nařízení č. 6/1946 Sb., ze dne 16. ledna 1946, statut národních podniků průmyslových

Zákon č. 248/1946 Sb., ze dne 20. prosince 1946 o úpravě svátkového práva

Směrnice ministerstva vnitra ze dne 31. března 1946 a prováděcí pokyny ze dne 16. července 1947, in Konfiskace, správa a převod nepřátelského majetku, Svazek II. Praha 1949

Ústavní zákon č. 150/1948 Sb., ze dne 9. května 1948, Ústava Československé republiky

Zákon č. 199/1948 Sb., ze dne 21. července 1948, o komunálních podnicích

Nařízení ministerstva vnitra č. 24/1950 Sb., ze dne 7. března 1950, kterým se zřizuje poradní sbor pro komunální podniky

Zákon č. 99/1950 Sb., o hospodářských smlouvách a státní arbitráži

Zákon č. 104/1950 Sb., ze dne 13. července 1950, o financování národních a komunálních podniků

Zákon č. 167/1950 Sb., ze dne 20. prosince 1950, o komunálních podnicích

Konfiskace, Správa a převod nepřátelského majetku, zákony, vyhlášky, směrnice, pokyny, svazek I., Praha 1947, svazek II., Praha 1949,

Zákon č. 51/1955 Sb., ze dne 24. října 1955, o národních podnicích a jiných hospodářských organizacích

Zákon č. 69/1958 Sb., o hospodářských vztazích mezi socialistickými organizacemi

Zákon č. 109/1964 Sb., ze dne 4. června 1964, Hospodářský zákoník

Vybrané judikáty

Budwiňski, Sbíрка nálezů správniho soudu [vídeňského] (dále jen Budwiňski) č. 380/1901

Budwiňski. č. 4097/1906

Budwiňski. č. 7942/1911

Budwiňski. č. 9540/1913

Budwiňski č. 10.408/1914

Bohuslav, Sbíрка nálezů Nejvyššího správniho soudu (dále jen Bohuslav) č. 4955 ze dne 29.9.1925

Archivní dokumenty

Dopis ředitele odboru Archiv hlavního města Prahy Magistrátu hlavního města Prahy ze dne 17. 10. 2013 (v majetku autora práce).

Archiv hlavního města Prahy, Živnostenský rejstřík Okresního úřadu Žižkov (výpis)

Archiv hlavního města Prahy, Živnostenský rejstřík Magistrátu hlavního města Prahy (výpis)

Pozemková kniha katastrálního území Staré Strašnice, číslo knihovní vložky 821, 822 (fotokopie)

Výpis z pozemkové knihy katastrálního území Staré Strašnice, číslo knihovní vložky 821, tovární budova č.p. 387. Z této knihovní vložky jsou čerpány také údaje o dlužích firmy.

Archiv hlavního města Prahy, Živnostenský spis č. 246 091

Archiv hlavního města Prahy, Složka Živností, V. Horák, Továrna přístrojů Praha II., Václavské náměstí 3

Archiv hlavního města Prahy, Protokol ze dne 2. 7. 1945

Archiv hlavního města Prahy, Oznámení o jmenování zatímního národního správce ze dne 1. 7. 1945

Archiv hlavního města Prahy, Oповězení živnosti prozatímním národním správcem ze dne 12. 10. 1945

Archiv hlavního města Prahy, Žádost stavebnímu úřadu o potvrzení způsobilosti podniku V. Horák ze dne 22. 10. 1945

Archiv hlavního města Prahy, Sdělení Ústředního svazu průmyslu ze dne 13. 11. 1945

Archiv hlavního města Prahy, Stanovisko Obchodní a živnostenské komory v Praze ze dne 28. 1. 1946

Archiv hlavního města Prahy, Výpis z evidence trestního rejstříku ze dne 19. 3. 1946

Archiv hlavního města Prahy, dokument nadepsaný „Případ fy Václav Horák, továrna na přístroje, Strašnice“ bez datace

Archiv hlavního města Prahy, Návrh konfiskace firmy „V. Horák továrna na plynové masky v Praze – Strašnicích, Průběžná 387“ ze dne 20. 8. 1946

Archiv hlavního města Prahy, Výměr Magistáru hlavního města Prahy o konfiskaci firmy „Tovární výroba plynových masek V. Horák“ ze dne 29. 7. 1947

Archiv hlavního města Prahy, Výměr primátora hlavního města Prahy o nahrazení národního správce národním podnikem ze dne 2. 3. 1948

Archiv hlavního města Prahy, Výměr Magistáru hlavního města Prahy o zrušení výměru vydaného 2. 3. 1948 ze dne 9. 6. 1948

Archiv hlavního města Prahy, přípis Ústředního národního výboru hlavního města Prahy ve věci odměny národního správce ze dne 14. 2. 1949

Archiv hlavního města Prahy, Vyhláška ministra průmyslu kterou se zřizovala KOVOSLUŽBA národní podnik ze dne 12. 12. 1949

Development of legal regulations of factory entrepreneurship in Czechoslovakia (resumé)

The main goal of the thesis is to approach the development of legal regulations of factory entrepreneurship in Czechoslovakia. By the arrangement of the Czechoslovakian legal system legislation of factory entrepreneurship belongs to the category of trade law which was made up of relatively broad set of public and private rules. Mapping at this thesis begins with the Austrian Trade law which was for the further development in our country essential due to the adopting of advanced forms of Trade law after the establishment of an independent state. Trade law has undergone in the twenties and thirties of the twentieth century only minor changes that reflected the needs of the economy. The turning point in the legislation occurred with the Nazi occupation when the interests of the occupiers were completely different due to their war policy. After the end of the war and the liberation in May 1945, pre-war law regulating trade was restored, but its existence in its current form was due to the impacts of war rather short. Consecutive political development and presidential decrees led to nationalization and confiscation of private factory enterprises and other premises and property units. Changes in ownership relations (confiscation and nationalization) and governance of the economy of the whole country by the state led to the abolition of the old law. Nationalisation in Czechoslovakia essentially ended factory trade business in original classic form and trade law ceased to exist too. Trade law, its legal basis was abolished by the Labour Code in 1965. On the example of one company from Prague thesis demonstrates the application of many rules from that period and documents it by archival copies. Following the company running as a private enterprise through the confiscation and nationalization until it became property of state.

Legal regulation of factory production from the fifties and sixties subordinated to political, ideological requirements was cumbersome and unable to respond flexibly to the needs of society. Nationalized enterprises were incorporated into the construction of a socialist large – scale production, often their owners were compelled to abandon "voluntarily" their private enterprise. National enterprises originated by this way had their production and trade unified and the economy of the whole country at that time

was controlled by the state governance. Legal regulations comprehending factory production in national enterprises were newly included in the economic law. Basic norm designated for function of national enterprises and the whole economic system of Czechoslovakia became the Economic Code in 1964 few years after the nation was declared "socialist". Economic Code summarized and modified relations arising from the planned management of the national economy and procedure of socialist organizations. Unified economic system was based on a unitary economic policy and national planned economy of the state administration. Economic law was used until the coup when old regime collapsed and other economic and social changes happened both in our and in other European countries.

Abstrakt

Tato práce se zabývá vývojem právní úpravy továrenského podnikání v Československu. Základním právním předpisem pro vývoj podnikání nejen továrenského v českých zemích byl živnostenský řád, vydaný monarchií roku 1859. Živnostenský řád včetně jeho pozdějších novelizací byl po rozpadu habsburského mocnářství recipován Československem. Práce podává stručný přehled pramenů živnostenského práva a hlavních institutů důležitých pro živnostenské podnikání. Jeho podoba setrvala bez větších právních úprav až do nacistické okupace, kdy bylo živnostenské právo změněno vzhledem k válečným potřebám okupantů. Po konci války další politický vývoj směřoval mimo jiné podle prezidentských dekretů ke znárodňování a konfiskaci soukromých továrenských podniků i ostatních provozů a majetkových celků. Na konkrétním příkladu jedné pražské firmy práce ukazuje aplikaci řady ustanovení předpisů dané doby a dokládá ji archivními kopiemi. Sleduje firmu od doby jejího soukromého působení přes konfiskaci a znárodnění. K tomu přispěla i podniková organizace odborů. Od 50. let dvacátého století byly živnosti z ideologických důvodů vedením státu omezovány, a čehož živnostenské právo začalo ztrácet na významu. Samostatné živnostenské podnikání, které bylo původně státem jen částečně regulované v době od 50. let zaniklo spolu s živnostenským továrenským právem úplně.

Hospodářství celé země v tomto období bylo řízeno státem a právní úprava tovární výroby národních podniků nově patřila do hospodářského práva. Hospodářské právo bylo užíváno až do období převratu, kdy došlo k rozpadu starého režimu a dalším ekonomickým a společenským změnám jak na území našeho státu, tak i v jiných evropských zemích.

Abstract

The thesis deals with the development of legal regulations of factory entrepreneurship in Czechoslovakia. The basic legislation but not only for the factory development of entrepreneurship in Czechia was a trade law issued by the monarchy in 1859. Trade law including its latter novelizations was adopted by Czechoslovakia after the collapse of the Habsburg monarchy. Thesis gives a brief overview of the sources of the main trade law and institutions relevant to the trade entrepreneurship. Its form remained without major legal changes until the Nazi occupation when the trade law changed due to wartime needs of the occupants. After the war the further political development aimed among other things by a presidential decree to the nationalization and confiscation of private factory enterprises and other premises and property units. On the example of one company from Prague thesis demonstrates the application of many rules from that period and documents it by archival copies. Following the company running as a private enterprise through the confiscation and nationalization which also happened due to enterprise trade union organization. Since the 50s of the twentieth century trade entrepreneurship was for ideological reasons and under the rule of state policy restricted and began to lose its importance. Whole trade entrepreneurship which was originally only partially regulated by the state at the time of the '50s disappeared along with trade factory law completely.

The economy of the whole country at that time was controlled by the state and the legal regulation of the factory production of national enterprises was newly included in the economic law. Economic law was used until the coup when old regime collapsed and other economic and social changes happened both in our and in other European countries.

Klíčová slova rigorózní práce

klíčová slova v českém jazyce	klíčová slova v anglickém jazyce
živnostenské právo	trade law
podnik	enterprise
znárodnění	nationalization